

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie a filosofie

Barbora Sadilová

**Augustinova teologie vzkříšení
ve světle *Sermones* 361–362**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. David Vopřada, Dr.

Praha 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 8. 5. 2022

Barbora Sadilová

Bibliografická citace

Augustinova teologie vzkříšení ve světle *Sermones* 361–362: diplomová práce / Barbora Sadilová; vedoucí práce: David Vopřada. -- Praha, 2022. -- 115 s.

Anotace

Předložená diplomová práce si klade za cíl představit Augustinovu teologii vzkříšení. Po prozkoumání biblických základů teologie vzkříšení mrtvých se práce zabývá pojetím daného tématu u vybraných patristických autorů před Augustinem. Ve druhé kapitole je prezentována Augustinova nauka o Kristově zmrtvýchvstání jakožto příčině a počátku konečného vzkříšení mrtvých. Ve třetí části se práce zaměřuje nejprve na biblické zakotvení Augustinovy teologie vzkříšení mrtvých a na jeho polemiku s dobovými odpůrci vzkříšení, zvláště s manicheismem a novoplatonismem. Následně je systematicky představena jeho koncepce eschatologického vzkříšení těla a nastíněna jeho vize obnoveného světa a života v něm. Čtvrtá kapitola je komentovaným překladem Augustinova *Sermo* 362 o vzkříšení mrtvých.

Klíčová slova

vzkříšení mrtvých, svatý Augustin, eschatologie, patrologie

Title

Augustine's theology of resurrection in the light of *Sermones* 361–362

Abstract

The submitted thesis aims to present Augustine's theology of the resurrection. After examining the biblical foundations of the theology of the resurrection, the thesis deals with the concept of the topic by selected patristic authors before Augustine. The second chapter presents Augustine's doctrine of Christ's resurrection as the cause and beginning of the final resurrection of the dead. In the third part, the work focuses first on the biblical grounding of Augustine's theology of the resurrection of the dead and his controversy with contemporary opponents of the resurrection, especially with Manichaeism and Neoplatonism. Subsequently, his conception of the eschatological resurrection of the body is systematically introduced and his vision of the renewed world and life in it is outlined. The fourth chapter is an annotated translation of Augustine's *Sermo* 362 on the resurrection of the dead.

Keywords

the resurrection of the dead, Saint Augustine, eschatology, patrology

Počet znaků (včetně mezer): 203 599

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla srdečně poděkovat doc. Davidu Vopřadovi, Dr. za vedení této práce, za všechny podněty, rady, připomínky a za věnovaný čas. Velký dík za podporu a trpělivost patří také mé rodině a blízkým.

Obsah

Obsah	7
Úvod.....	8
1. Vzkříšení mrtvých ve starověké církvi	10
1.1. Terminologie	10
1.2. Biblická svědectví	12
1.3. Vzkříšení v rané církvi	22
2. Kristovo vzkříšení u Augustina.....	35
2.1. Biblická svědectví Starého a Nového zákona	35
2.2. Liturgie	39
2.3. Teologické otázky	41
3. Vzkříšení mrtvých podle Augustina.....	46
3.1. Biblická svědectví o dvojím vzkříšení	46
3.2. Kritika vzkříšení a Augustinova odpověď	52
3.3. Vzkříšené tělo.....	59
4. Komentovaný překlad <i>Sermo</i> 362.....	75
Promluva 362: o vzkříšení mrtvých	75
Závěr	106
Seznam použitých zkratk.....	109
Seznam literatury	110
Prameny.....	110
Sekundární literatura	111

Úvod

Člověk dnešní doby je většinou veden k tomu, aby k vlastnímu tělu přistupoval s náležitou péčí a úctou. Ovšem horizont tělesné existence bývá v mysli mnohých ohraničen smrtí, a dokonce ani víra v posmrtný život často nedohlédne až k obnovené tělesnosti. I křesťanská naděje na život po smrti se leckdy koncentruje na setkání s Kristem a věčné bytí s Bohem, a rozšíření blaženosti do vzkříšeného těla je představa vzdálená mnoha věřícím nejen časově, ale i myšlenkově. Není snad vzkříšení těla něčím nadbytečným, jakýmsi zbytným bonusem k posmrtnému životu duše?

Augustin byl horlivým zastáncem eschatologického vzkříšení těla a považoval ho za podstatnou součást víry křesťanů. Cílem této diplomové práce je představit jeho teologii vzkříšení mrtvých. Toto téma jsem si zvolila také pro svůj zájem o svatého Augustina a s touhou alespoň nepatrně přispět ke zpřístupňování latinských patristických textů českým čtenářům.

Práce je rozčleněna do čtyř kapitol. V první budu zkoumat kořeny, ze kterých Augustin ve své koncepci vzkříšení mrtvých vycházel. Nejprve objasním latinské termíny užívané Augustinem pro vzkříšení a význam jejich řeckých ekvivalentů vyskytujících se v Novém zákoně. Následně se zaměřím na vývoj biblického náhledu na vzkříšení mrtvých, o kterém svědčí Starý i Nový zákon, a na převzetí a rozpracování tématu křesťanskými autory od prvního století do Augustinovy doby.

Druhá kapitola již cílí výlučně na Augustinovu teologii a usiluje o to poskládat mozaiku jeho nauky o vzkříšení Krista, které je základním kamenem jeho učení o eschatologickém vzkříšení.

Těžištěm práce je třetí kapitola, která z několika úhlů pohledu prozkoumává jádro mého tématu – budoucí vzkříšení všech mrtvých. Po představení Augustinova přístupu k biblickým svědectvím o duševním a tělesném vzkříšení člověka se budu věnovat jeho úsilí obhájit vzkříšení těla před námitkami pohanů, heretiků a dalších popíračů či pochybovačů. V následném rozboru *Sermo* 361 chci názorně ukázat, že právě kritika vzkříšení těla přiměla Augustina ke snaze o důkladné porozumění tomuto článku víry. Preciznost Augustinova promýšlení bude zřejmá v poslední části třetí kapitoly, kde pojednám o jeho teologii vzkříšeného těla a jeho představě života vzkříšených.

Poslední kapitolu tvoří překlad *Sermo* 362 opatřený poznámkami. Tato promluva osvětlí mnohé z toho, co bude ve třetí kapitole řečeno o Augustinově způsobu přemítání

o vzkříšení, a autenticky zprostředkuje jeho touhu po upevnění naděje na vzkříšení v srdcích křesťanů.

1. Vzkříšení mrtvých ve starověké církvi

„Přesvědčením křesťanů je vzkříšení z mrtvých;
protože v ně věříme, jsme křesťané.“¹

Naděje na vzkříšení mrtvých, či jinak řečeno vzkříšení těla, je od počátků křesťanství jeho nedílnou součástí a zároveň také terčem posměchu a kamenem úrazu. Řecko-římská mentalita přijímala nesmrtelnost duše, ale vzkříšení těla pro ni bylo jen těžko akceptovatelné.² Už apoštol Pavel je v Aténách právě kvůli hlásání vzkříšení odmítnut.³

Základem víry ve vzkříšení mrtvých je událost Ježíšova vzkříšení. Židovské očekávání eschatologického vzkříšení se netýkalo jednotlivců, ale všech společně, a v této perspektivě je také třeba nahlížet zmrtvýchvstání Ježíšovo jako začátek, příčinu a „určitým způsobem již uskutečnění všeobecného vzkříšení mrtvých.“⁴ Na podobnosti Ježíšova a konečného všeobecného vzkříšení lze také založit argumentaci ve prospěch totožnosti pozemského a vzkříšeného těla. Zvláště Lukášovo evangelium, adresované křesťanům z pohanů, zdůrazňuje identitu Ježíšova těla – jejím důkazem jsou rány po hřebecích, možná i specificky Ježíšův způsob požívání ryby. Vzkříšené tělo je podle svědectví evangelia totožné, a přece úplně jiné, nepodmíněné časoprostorem.⁵

V této první kapitole se po stručném terminologickém vyjasnění zaměřím nejprve na svědectví Písma o naději na vzkříšení mrtvých, poté na uchopení a rozvinutí této naděje církevními otci před Augustinem. Vzhledem k rozsahu práce se zdaleka nejedná o vyčerpávající přehled autorů a jejich myšlení, spíše je mým záměrem nastínit teologické uchopení tématu vzkříšení mrtvých u vybraných Augustinových předchůdců, a předeštíť tak spektrum koncepcí, ze kterých čerpal.

1.1. Terminologie

Augustin pro vyjádření události navrácení života mrtvému používá nejčastěji sloves *resurgere*, *(re)suscitare* a *reviviscere* a slov od nich odvozených. Slovesem *reviviscere* označuje spíše návrat do pozemského života, který nutně opět skončí smrtí, zatímco

¹ TERTULLIÁN. *De resurrectione carnis* 1, 1. In MAREČEK, Petr. Vzkříšení těla v Ježíšově zvěstování podle synoptických evangelíí. *Mezinárodní katolická revue Communio*. 2002, 6(1), s. 34.

² Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Úvod k eschatologii*. Praha: KTF UK, 2011, s. 11.

³ Srov. Sk 17,32.

⁴ SCHÖNBORN, Christoph. „Vzkříšení těla“ ve víře církve. *Mezinárodní katolická revue Communio*. 2002, 6(1), s. 10.

⁵ Blíže viz tamtéž, s. 9–24.

resurgere a od něj odvozené *resurrectio* používá ve významu zmrtvýchvstání k věčnému životu.⁶

Latinské *resurgere* je překladem řeckého ἀνίστημι, které v klasické řečtině označuje prosté zdvihnutí či zvednutí se.⁷ Spolu se slovesem ἐγείρω, které v základním významu znamená „vzbudit“, nabývá ἀνίστημι v židovské, křesťanské i pohanské literatuře nového významu, je-li použito v souvislosti se smrtí: obě slovesa pak označují návrat mrtvého do života, který alespoň do určité míry navazuje na život předchozí.⁸

V Novém zákoně se obě tato slovesa vyskytují i ve svém základním významu jako „vstát ze země“ (např. Sk 10,26), „probudit ze spánku“ (např. Mk 4,38), či „povstat“ (např. Mk 14,57; Lk 4,16; Sk 1,15). Výrazně častěji se jimi ovšem obrazně popisuje, a to v jejich aktivních i pasivních tvarech, ukončení stavu smrti.⁹ Od slovesa ἀνίστημι odvozené substantivum ἀνάστασις je v Novém zákoně vyhrazeno (až na jedinou výjimku¹⁰) pro vzkříšení mrtvého či mrtvých. Synonymické ἔγερσις se v Novém zákoně vyskytuje pouze na jediném místě, a to ve smyslu vzkříšení Ježíšova (Mt 27,53).¹¹ Původcem děje u obou substantiv je vždy Bůh. Stejný význam jako ἀνίστημι či ἐγείρω nese též sloveso ζωοποιέω, „oživit“ (např. Řím 4,17; 1 Kor 15,22.45; 1 Petr 3,18; Jan 6,63).¹²

Výraz „vzkříšení“ nabývá v Novém zákoně celkem pěti různých významů. Označuje navrácení pozemského života (např. Mk 5,41n.), jedinečnou událost vzkříšení Ježíše (např. Mk 16,6), konečné vzkříšení zesnulých křesťanů (např. 1 Sol 4,13–17), konečné vzkříšení všech mrtvých (např. Sk 24,15) a obrácení či křest jakožto vzkříšení ze smrti hříchu (např. Ef 5,14).¹³

---

⁶ Srov. BOCHET, Isabelle. Resurrectio. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 2018, 4.7/8, sl. 1163.

⁷ Srov. TRESMONTANT, Claude. *Otázky naší doby: filozoficko-teologický slovník*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 466.

⁸ Srov. BRYAN, Christopher. *The Resurrection of the Messiah*. New York: Oxford University Press, 2011, s. 37.

⁹ Blíže viz GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum: zum theologischen Verständnis der leiblichen Auferstehung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1986, s. 8–9.

¹⁰ V Simeonově prorocství v Lk 2,34 je ἀνάστασις použito ve významu povstání.

¹¹ Srov. LEHTIPUU, Outi. *Debates Over the Resurrection of the Dead: Constructing Early Christian Identity*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 27–28.

¹² Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 9.

¹³ Srov. tamtéž, s. 14.

Z čistě terminologického hlediska nenalezneme v Novém zákoně žádné rozlišení těchto pěti významů. Víceznačnost slovesa ἀνίστημι zachycuje kupříkladu 11. kapitola Janova evangelia v rozhovoru Ježíše s Martou těsně před vzkříšením jejího bratra Lazara. Marta zde používá sloveso ἀνίστημι ve smyslu eschatologického vzkříšení mrtvých, Ježíš jím však popisuje zázrak navrácení pozemského života Lazarovi (srov. Jan 11,23n.). Se stejnou vícevýznamovostí se setkáváme i u slovesa ἐγείρω: jak Lazar, tak i Ježíš je v Novém zákoně označen jako ὁ ὁ θεὸς/Ἰησοῦς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, „ten, kterého vzkřísil z mrtvých“ – v Lazarově případě je podmínkem Ježíš (Jan 12,1), v Ježíšově Otec (např. 1 Sol 1,10; Sk 3,15 aj.) – přestože vzkříšení Lazara je zcela jiného druhu než vzkříšení Ježíše.¹⁴ Jestliže u navrácení pozemského života mrtvému je sloves ἀνίστημι či ἐγείρω použito v obrazném smyslu, pak v případě Ježíšova vzkříšení jde o smysl ještě metaforičtější, protože má popsat skutečnost zcela přesahující tento svět.¹⁵

1.2. Biblická svědectví

Představa o vzkříšení mrtvých vyrůstá z biblické antropologie, která na rozdíl od řecké filosofie pojímá člověka jako celek, a ne jako složeninu těla a duše.¹⁶ V řeckém myšlení je lidská duše nezničitelná a smrt je pro ni vysvobozením z těla, které ji spoutávalo, podle Písma je však *celý* člověk odsouzen k smrti a *celý* sestupuje do šeuolu v podobě jakéhosi stínu. Postupně se vyvíjí biblická idea vzkříšení, podle které je smrt spravedlivého pouze přechodným stavem, který z Boží milosti jednou skončí, a *celý* člověk znovu vstane k novému životu.¹⁷ Vzkříšení tedy v biblickém pohledu není něčím, co by vyplývalo z přirozenosti člověka, ale je možné jedině mocným Hospodinovým zásahem.¹⁸

1.2.1. Starý zákon

Základní rámec, do kterého je biblická pozvolna se rozvíjející naděje na vzkříšení mrtvých zasazena, je víra v Hospodina jakožto svrchovaného Pána nad životem i smrtí, který „usmrcuje i obživuje, do podsvětí přivádí a vyvádí též odtud.“ (1 Sam 2,6).¹⁹ Izrael

¹⁴ Blíže viz LEHTIPUU, Outi. *Debates Over the Resurrection of the Dead*, s. 26–30.

¹⁵ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 10.

¹⁶ Srov. REBIĆ, Adalbert. Víra ve vzkříšení ve Starém zákoně. *Mezinárodní katolická revue Communio*. 2002, 6(1), s. 27–28.

¹⁷ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier [et alii]. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, 2003, s. 580.

¹⁸ Srov. LÖNING, Karl. Vzkříšení a biblická apokalyptika: reinkarnace nebo vzkříšení? *Teologický sborník*. 1996, 4, s. 15.

¹⁹ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 580.

postupně dospívá k přesvědčení, že moc Hospodina, který je život sám, přeci nemůže být omezena smrtí.²⁰

Zpočátku Izrael otázku posmrtného života příliš nereflektuje, Boží spása pro něj spočívá v požehnání během pozemského života.²¹ Předpokládá stejný úděl pro všechny zemřelé: spravedliví i nespravedliví sestupují do šeolu, temného a prašného místa pod zemí, kde přebývají jako stíny. Tato jejich stínová existence nemá s jejich životem před smrtí nic společného.²² Vzhledem k nepřítomnosti jakékoli komunikace a k nemožnosti vztahovat se k Hospodinu je existence v šeolu spíše ne-životem.²³

Ve starších starozákonních textech se zmínky o vzkříšení vyskytují jen pramálo a význam pojmu zůstává často nejasný. V mladších knihách se s výrazem vzkříšení setkáváme rozhodně častěji, ale výpovědi o něm jsou nesourodé.²⁴ I když řada starozákonních textů používá výraz vzkříšení, jen na několika málo místech můžeme termín interpretovat skutečně ve smyslu konečného vzkříšení mrtvých. Kupříkladu žalmové výpovědi o vzkříšení jsou spíše hyperbolami a v původním významu mluví o pozemské záchraně před smrtí.²⁵ Starý zákon na více místech označuje jako smrt i těžkou nemoc. Tak například z reakce izraelského krále na Námánovu prosbu o očistění od malomocenství je zřejmé, že malomocní jsou vnímáni jako již mrtví, a o jejich uzdravení se proto mluví jako o vzkříšení (srov. 2 Král 5,7).²⁶

Pojmem vzkříšení, ovšem ve smyslu návratu do pozemského života, jsou popisovány zázraky oživení mrtvého, které se staly skrze Elijáše a Elizea (srov 1 Král 17,17–23; 2 Král 4,33n; 13,21). Tyto zázraky sloužily jako znamení moci Boží nad životem a smrtí a

---

²⁰ Blíže viz RATZINGER, Joseph. *Eschatologie: Smrt a věčný život*. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 57.

²¹ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 542.

²² Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska. In *Věřím ve vzkříšení těla a život věčný: VI. celostátní kongres katechetů, 25.–27. října 2007, Kroměříž*. Praha: Tomáš Halama, 2007, s. 47.

²³ Blíže viz RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*, s. 57.

²⁴ Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 46.

²⁵ Za zmínku stojí alespoň Žl 16,10n; Žl 41,3; Žl 80,19; Žl 103,4 a Žl 104,29n. Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 581.

²⁶ Srov. KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*. Praha: Vyšehrad, 1995, s. 18.

byly obrazem toho, co se Boží mocí stane s lidem, pokud upustí od svých nepravostí a znovu se přikloní k Hospodinu: bude mu obnoven život.²⁷

Ve spojitosti s obrácením je vzkříšení zmíněno také v knize Ozeášově:

Pojďte, vraťme se k Hospodinu, on nás rozsápal a také zhojí, zranil nás a také obváže. Po dvou dnech nám vrátí život, třetího dne nám dá povstat a my před ním budeme žít.²⁸

Boží lid, který se kvůli svým nevěrnostem dostal do exilu, je v tomto úryvku přirovnán k umírajícímu či již mrtvému člověku, ale pokud se obrátí, Hospodin ho opět pozdvihne k životu. Podobně také Ez 37,1–14, Iz 51,17 a 60,1 mluví o vzkříšení v tomto politicko-národním smyslu. S prvním nástinem dosud nejasného příslibu skutečného vzkříšení mrtvých se setkáváme ve čtvrtém zpěvu o Hospodinově Služebníkovi (Iz 53,10–12).²⁹ V křesťanské reinterpetaci je tento úryvek vztažen ke vzkříšení Krista.³⁰

Po návratu z babylonského exilu začíná v Izraeli rašit naděje na reálný, ne pouze stínový život po smrti. Vzhledem k biblické antropologii pojímající člověka důsledně jako celistvou bytost je s vírou v posmrtný život neoddělitelně spjata víra ve vzkříšení těla. Ta je výslovně vyjádřena až v apokalyptické literatuře, tedy zhruba od poloviny třetího století př. Kr. V apokalyptické literatuře je jasně zřetelný také posun v pojetí Božího soudu. Zatímco podle nejstarších vrstev starozákonních textů se Boží trest či odměna v podobě požehnání musely odehrát v horizontu pozemského života, nyní se naděje přesouvá na konec dějin, kdy Bůh spravedlivě rozsoudí mezi jednotlivci i národy.³¹

Textů, které mluví o vzkříšení mrtvých jako o konečném vítězství nad smrtí a počátku nového, věčného života, není ve Starém zákoně mnoho a jsou mladšího data. Snad nejstarším dokladem víry v eschatologické vzkříšení zesnulých spravedlivých je Izaiášova apokalypsa (Iz 24 – 27).³² Ta vznikla pravděpodobně koncem 4. nebo ve 3. stol., ačkoli někteří exegeté ji datují až do 2. stol. př. Kr.³³ Izaiášův výrok: „Tvoji mrtví obživnou, má mrtvá těla vstanou!“ (Iz 26,19) lze již interpretovat v úzkém smyslu

²⁷ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný: eschatologie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007, s. 207–8.

²⁸ Oz 6,1–2. Zmínka o „třetím dni“ přímo vybízí k usouvztažení s Kristovým zmrtvýchvstáním.

²⁹ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 581.

³⁰ Blíže viz REBIČ, Adalbert. *Víra ve vzkříšení ve Starém zákoně*, s. 30.

³¹ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 543–545.

³² Blíže viz BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 48–49.

³³ Srov. REBIČ, Adalbert. *Víra ve vzkříšení ve Starém zákoně*, s. 32.

konečného vzkříšení zemřelých, které se ovšem týká pouze zesnulých věřících z vyvoleného národa.³⁴

V době makabejského povstání a pronásledování králem Antiochem IV. Epifanem učiní víra Izraele v Boží moc nad životem a smrtí rozhodující krok. Tváří v tvář dějinné situaci je problematizována posmrtná odplata pro jednotlivce.³⁵ Do této doby spadá Danielova „nejvýraznější formulace víry ve zmrtvýchvstání ve Starém zákoně“³⁶: „Mnozí z těch, kteří spí v prachu země, procitnou; jedni k životu věčnému, druzí k pohaně a věčné hrůze“ (Dan 12,2). Stejně jako u Izaiáše se i zde vzkříšení týká pouze Izraelitů, z nichž zbožní budou probuzeni k věčné odměně, kdežto zlí k trestu „věčné hrůzy“. Nicméně všeobecné vzkříšení zahrnující zesnulé z ostatních národů zde není vyloučeno, pouze se o něm nemluví, protože svatopiscův zájem se soustřeďuje jen na vyvolený národ.³⁷ Dalším vyjádřením explicitního očekávání vzkříšení spravedlivých je 7. kapitola 2. knihy Makabejské,³⁸ sepsané v prvním stol. př. Kr.³⁹ Naděje na vzkříšení mrtvých je zde založena na víře v Boha Stvořitele. Ve verši 14 je král Antiochos varován, že pro něj „žádné vzkříšení k životu nebude“, což pravděpodobně znamená, že po své smrti bude král trpět věčný trest.⁴⁰

Představa posmrtného údělu je v době sepsání Druhé knihy makabejské již upřesněna, jak o tom svědčí zmínka o smírné oběti za mrtvé, kterou vykonal Juda Makabejský (2 Mak 12,44n.). Rozlišují se dvě části říše zemřelých, přičemž horní je vyhrazena pro zesnulé spravedlivé a nese dokonce označení „nebe“, „ráj“, „nový Jeruzalém“, či „hora Sion“; ve spodní části – „pekle“ či „gehenně“ – jsou shromážděni zemřelí bezbožníci. Zesnulí tedy požívají svého dobrého či zlého posmrtného údělu již v „čase“ mezi svou smrtí, spojenou s individuálním soudem, a koncem světa, spjatým s konečným všeobecným soudem a vzkříšením.⁴¹ o tomto přechodném stavu, ve kterém zemřelí

³⁴ Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 48–49.

³⁵ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný*, s. 208.

³⁶ RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*, s. 62.

³⁷ Srov. REBIČ, Adalbert. *Víra ve vzkříšení ve Starém zákoně*, s. 32.

³⁸ Zvláště verše 14.22–23.27–29.

³⁹ Srov. REBIČ, Adalbert. *Víra ve vzkříšení ve Starém zákoně*, s. 33.

⁴⁰ Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 48–49.

⁴¹ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 547.

očekávají své vzkříšení v těle, mluví pozdější texty (např. Bar 30,24) ve snaze skloubit víru ve vzkříšení na konci světa se zkušeností stálého plynutí času.⁴²

Naděje na tělesné vzkříšení mrtvých se tedy stává součástí víry Izraele, kterou v době na přelomu letopočtu popírají pouze saduceové. Panovala ovšem značná nejednota v otázce povahy vzkříšení – od příliš materiálních představ farizeů až ke zcela duchovní interpretaci, jakou podává např. apokryfní Henochova apokalypsa.⁴³

Skutečnost, že se s explicitní vírou ve vzkříšení mrtvých setkáváme až v pozdní starozákonní tradici, rozhodně neznamená, že by tato víra byla cizorodá. Je tomu právě naopak – naděje na vzkříšení vyrůstá ze samých základů původní víry v Hospodina.⁴⁴

1.2.2. Nový zákon

Jak vyplývá i z rozpravy apoštolů o významu slov „vstát z mrtvých“ při sestupu z hory Proměnění (srov. Mk 9,10), otázka vzkříšení mrtvých nebyla v Ježíšově době ani v době sepsání evangelia jednoznačně zodpovězena a názory na ni se různily.⁴⁵ Výše zmíněné popírání vzkříšení ze strany saduceů bylo možná do značné míry zapříčiněno farizejskou představou o budoucím životě spravedlivých. Farizeové patrně učili, že mrtví vyjdou z hrobů stejně tělesní, jako byli před svou smrtí,⁴⁶ a jejich nový život bude stejného druhu, jakého byl tento pozemský.⁴⁷ Ježíš tuto představu usměrňuje poukazem na radikální novost vzkříšeného života (srov. Mk 12,18–27par).

Víra ve vzkříšení mrtvých je v Ježíšově učení nejenže potvrzena, ale on sám se ve svém vlastním zmrtvýchvstání stává počátkem tohoto eschatologického vzkříšení.⁴⁸ Můžeme tedy říct, že základním rozdílem, kterým se novozákonní křesťanská víra ve vzkříšení mrtvých liší od starozákonní, je „christologická personifikace“.⁴⁹ Když knihy Nového zákona mluví o posmrtném životě, neopomíjejí přitom poukázat na jeho spojitost s Ježíšovým vzkříšením, lépe řečeno na naprostou závislost na něm. Vzkříšení mrtvých

---

⁴² Srov. LÖNING, Karl. Vzkříšení a biblická apokalyptika, s. 15.

⁴³ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný*, s. 208.

⁴⁴ Blíže viz LÖNING, Karl. Vzkříšení a biblická apokalyptika, s. 13.

⁴⁵ Blíže viz GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 8–9.

⁴⁶ Srov. TRESMONTANT, Claude. *Otázky naší doby*, s. 466.

⁴⁷ Srov. KREMER, Jacob. „*Auferstanden von den Toten*“: *Die Aussagen der Bibel*. Freiburg im Breisgau: Informationszentrum Berufe der Kirche, 1980, s. 3.

⁴⁸ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný*, s. 207.

⁴⁹ LÖNING, Karl. Vzkříšení a biblická apokalyptika, s. 17.

je pak nahlíženo jako završená účast na vzkříšení „Prvorozeného z mrtvých“ (Kol 1,18).⁵⁰ Rovněž při snaze o bližší osvětlení povahy vzkříšení zesnulých křesťanů vychází Nový zákon ze zmrtvýchvstání Ježíše: jde o přechod k novému způsobu tělesného života, který již není svázán zákonitostmi tohoto světa.⁵¹

Nový zákon v návaznosti na židovské představy časově situuje vzkříšení mrtvých na konec dějin či na okamžik Kristovy paruzie, přičemž na vzkříšení navazuje všeobecný soud. Naděje na posmrtné společenství s Bohem ovšem podle Nového zákona není omezena na „čas“ po konci světa. Jasně učí, že zesnulý křesťan vstupuje do společenství s Kristem bezprostředně po své smrti.⁵²

Nejstarší novozákonní písemné svědectví o víře ve vzkříšení mrtvých nacházíme v prvním listě Soluňanům sepsaném Pavlem kolem roku 50 (1 Sol 4,13–17).⁵³ Pavel zde líčí vzkříšení mrtvých na konci světa za použití jazykových prostředků židovské apokalyptiky: hlas anděla, polnice, oblak, průvod Kristových vyvolených. Jako příčinu zmrtvýchvstání zesnulých uvádí zmrtvýchvstání Ježíšovo.⁵⁴ Ani zde, ani v dalších Pavlových úryvcích, které mluví o vzkříšení mrtvých,⁵⁵ není zcela jasné, zda je řeč pouze o vzkříšení všech křesťanů, nebo o univerzálním vzkříšení všech zesnulých.⁵⁶

Soluňané pravděpodobně sdíleli Pavlovo očekávání, že Kristovu paruzii zažijí, a obávali se, že tak budou zvýhodněni oproti svým spolukřesťanům, kteří již zemřeli. Pavlovi jde především o to dokázat, že také křesťané zesnulí před paruzií budou mít plné společenství s Kristem, a to nikoli na základě své vlastní přirozenosti (tedy ne pro nesmrtelnost své duše), ale díky Božímu zásahu. Svůj výklad Pavel důsledně staví na Ježíšově zmrtvýchvstání. Jakým způsobem „vstanou“ ti, co před paruzií zemřeli, Pavel nerozvádí; lze předpokládat, že sdílí židovskou představu o vyjití z hrobů. Klíčová je pro něj skutečnost, že „pak už navždy budeme s Pánem“ (v. 17), a přesný průběh Kristovy

---

⁵⁰ Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 54–55.

⁵¹ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 12–13.

⁵² Srov. srov. Lk 23,24; Sk 7,59; Flp 1,21.23; 2 Kor 5,1–10 aj. Blíže viz KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*, s. 33–36.

⁵³ Srov. MAREČEK, Petr. Vzkříšení těla v Ježíšově zvěstování podle synoptických evangelií, s. 34.

⁵⁴ Stejně jako v Řím 8,11; 1 Kor 6,14 a 15,12–22 a 2 Kor 4,14. Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 583.

⁵⁵ Viz Řím 2,6–11; 1 Kor 15,22; 2 Kor 4,5; 5,10; 2 Sol 1,6–10, či 2 Tim 4,1.

⁵⁶ Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 56.

paruzie je druhotný.⁵⁷ Když Pavel mluví o zemřelých „v Kristu“, nemíní touto formulací nějaké místo jejich posmrtného pobytu, ale nový způsob existence zemřelých křesťanů.⁵⁸

Nejrozsáhlejším Pavlovým pojednáním o tématu vzkříšení mrtvých je 1 Kor 15, kterým reaguje na vystoupení popíračů vzkříšení v Korintu. Co přesně tito lidé o vzkříšení tvrdili, není zřejmé, jistě však popírali vzkříšení tělesné, které bylo helénistickému smýšlení vždy kamenem úrazu. Stejně jako v 1 Sol i zde Pavel vychází z Ježíšovy smrti a zmrtvýchvstání a soustřeďuje se na cíl, kterým je společenství s Bohem (v. 28), zatímco apokalyptické obrazy se v těchto dvou listech liší, což dokládá jejich „pouze ilustrativní a služebnou funkci“.⁵⁹ Vztah mezi vzkříšením Ježíše a vzkříšením všech mrtvých Pavel přirovnává ke vztahu mezi prvotinou z úrody a celými žněmi. Samotnou událost vzkříšení mrtvých připisuje Božímu stvořitelckému činu, vykonanému skrze Krista.⁶⁰

Otázka: „V jakém těle přijdou?“ (v. 35) poukazuje na neslučitelnost představy tělesného vzkříšení mrtvých s běžným pojetím těla (σῶμα). Pavel proto následně přirovnává nynější tělo (σῶμα ψυχικόν) k semínku, ze kterého má vyrůst rostlina zcela nové povahy – tělo vzkříšené, „duchovní“ (σῶμα πνευματικόν). Tato proměna v tělo duchovní nastane díky Kristu, který je „oživujícím Duchem“ (πνεῦμα ζωοποιῶν).⁶¹

Sloveso „přijdou“, stejně jako obraz zasetého zrna (v. 37) evokuje představu vyjití mrtvých z jejich hrobů. Tělo (σῶμα) v tomto úryvku jistě nepopisuje protějšek k duši či duchu, ale spíše „stav člověka, jehož silou může přijít“,⁶² vstupovat do dialogu s druhými, být pro ně viditelný a hmatatelný. Z veršů 36–38 se zdá, že tělo, které vzkříšení lidé od Boha obdrží, se bude lišit od jejich těla pohřbeného. Zároveň však úryvek neposkytuje žádnou oporu pro výklad, že by nové, duchovní tělo bylo stvořeno z ničeho bez návaznosti na původní tělo pozemské. Bude to „tělo duchovní“ (σῶμα πνευματικόν), tedy takové tělo, jehož způsob existence zahrnuje účast na Božím Duchu.⁶³ Ačkoli Pavel upozorňuje na zásadní rozdíl mezi tělem pozemským a tělem vzkříšeným, přesto se jedná o totéž tělo a je zde jistá kontinuita mezi pozemskou a vzkříšenou existencí.⁶⁴ Novou

⁵⁷ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 16–23.

⁵⁸ Srov. LÖNING, Karl. *Vzkříšení a biblická apokalyptika*, s. 17.

⁵⁹ GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 27.

⁶⁰ Blíže viz tamtéž, s. 23–29.

⁶¹ Srov. KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*, s. 27.

⁶² GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 33.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 33–35.

⁶⁴ Srov. KREMER, Jacob. „*Auferstanden von den Toten*“, s. 3–4.

tělesnost vzkříšeného těla vykládá Pavel podle vzoru proměněného těla vzkříšeného Krista. Tím popírá všechny naturalistické židovské představy, které vzkříšené tělo považovali za prosté pokračování zcela identického těla pozemského.⁶⁵ Proti tomuto materialistickému chápání věčného života varuje rovněž výrokem o „těle a krvi“,⁶⁶ kterými označuje smrtelnou existenci.⁶⁷ Z poslední části kapitoly je zjevné, že podle Pavla se událost konečného vzkříšení mrtvých odehraje jednak formou vyvedení zemřelých z hrobů a jednak formou proměny těch, které poslední den zastihne dosud živé.⁶⁸

O proměně těla při vzkříšení mluví Pavel také v listu Filipským.⁶⁹ Na jiných místech využívá k popisu vzkříšení také dalších výrazů: oslavení (tedy podíl na slávě Vzkříšeného, např. Řím 8,30), věčný život (do jehož plnosti je vzkříšení vstupem, např. Řím 5,21), či vykoupení těla (Řím 8,23).⁷⁰

„Není zcela jasné, jak Pavel nahlíží na osud křesťanů mezi jejich smrtí a Kristovou paruzií.“⁷¹ Jistě však věří, že zesnulí křesťané jsou již nyní v Pánově společenství. Ve Flp 1,21–25 sám vyjadřuje očekávání, že když nyní zemře, „bude s Kristem“. Pavel tedy (stejně jako Jan) zcela zřejmě rozlišuje mezi posmrtným bytím s Kristem a eschatologickým vzkříšením. Co přesně znamená *tělesnost* vzkříšení, není v Novém zákoně definováno.⁷²

Ačkoli listy Kolosanům a Efesanům zaměřují pozornost adresátů na život se Vzkříšeným v přítomnosti, přesto se v Kol 3,1–4 zmiňuje i konečné oslavení věřících. Z listů Timoteovi vysvětluje očekávání paruzie (srov. 1 Tim 6,14; 2 Tim 4,8) a Pavel v nich jasně odmítá bludnou nauku těch, „kteří zbloudili z cesty pravdy, když říkají, že naše vzkříšení už nastalo“ (2 Tim 2,18). Pavel se sice v žádném ze svých listů nevěnuje otázce

---

⁶⁵ Srov. RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*, s. 107.

⁶⁶ Později bude verš 1 Kor 15,50 (*Tělo a krev nemůže mít podíl na království Božím.*) používat gnosticismus jako argument pro své spiritualizované pojetí vzkříšení. Srov. SCHÖNBORN, Christoph. „Vzkříšení těla“ ve víře církve, s. 18–19.

⁶⁷ Blíže viz GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 36–40.

⁶⁸ Srov. KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*, s. 24.

⁶⁹ Flp 3,21.

⁷⁰ Blíže viz BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 57–60.

⁷¹ Tamtéž, s. 56.

⁷² Srov. RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*, s. 109.

vzkříšení *všech* mrtvých, ale pozdější novozákonní spisy o něm svědčí, a to hlavně v souvislosti s všeobecným soudem.⁷³

Z evangelií je zřejmé, že Ježíš počítal s tělesnou existencí vykoupených zemřelých na konci času, ale nesdílel židovské představy spojené s vírou ve vzkříšení mrtvých.⁷⁴ Zásadní perikopou, pokud se ptáme po Ježíšově postoji k otázce vzkříšení mrtvých, je jeho spor se saduceji,⁷⁵ kteří vzkříšení popírali. Ti předkládají smyšlený a do extrému vyhnáný případ, který se opírá o levirátní zákon. V jejich dotazu: „Komu z nich bude tato žena patřit při vzkříšení?“⁷⁶ lze rozlišit dvě témata: zda vůbec vzkříšení nastane, a pokud ano, jak si ho představit. Ježíš vysvětluje, že při vzkříšení bude člověk zásadně proměněn a jeho následující život nebude pouze pokračováním v tom, co a jak žil před svou smrtí. Ani manželství jakožto instituce zajišťující pokračování lidského rodu již nebude potřeba, čímž je poukázáno na nesmrtelnost vzkříšených, podobnou nesmrtelnosti andělů. Vzkříšení tedy nebude fyzické v tom smyslu, že by se díky němu pokračovalo v nynější podobě života.⁷⁷ Ježíš zde koriguje farizejskou představu o vzkříšení jako prostém pokračování nynějšího života.⁷⁸

Ježíš argumentuje Tórou, kterou jedinou saduceové uznávali, a připomíná Hospodinova slova znějící z hořícího keře. Pokud se Hospodin představuje jako Bůh patriarchů, dosvědčuje tím existenci vztahu mezi jimi a sebou, nicméně ve vztahu s Bohem mohou být pouze živí. Pravá víra v Boha tedy jednoznačně implikuje víru ve vzkříšení mrtvých. Hospodin je Pánem života i smrti, je věrný, a proto společenství, jež vytvořil s člověkem, bude trvat věčně.⁷⁹

U synoptiků zaznívá z Ježíšových úst ještě několik dalších zmínek o vzkříšení mrtvých. V Markově sepsání se sice vzkříšení mrtvých výslovně zmiňuje jen v polemice se saduceji, ale ve 13. kapitole hovoří Ježíš o shromáždění vyvolených, což může být narážka na vzkříšení mrtvých.⁸⁰ Také v Mk 8,35 Ježíš mluví o životě, který obdrží ti, kdo

---

⁷³ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 13.

⁷⁴ MAREČEK, Petr. Vzkříšení těla v Ježíšově zvěstování podle synoptických evangelií, s. 40.

⁷⁵ Srov. Mk 12,18–27; Mt 22,23–33; Lk 20,27–40.

⁷⁶ Lk 20,33.

⁷⁷ Blíže viz MAREČEK, Petr. Vzkříšení těla v Ježíšově zvěstování podle synoptických evangelií, s. 35–37.

⁷⁸ Srov. KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*, s. 30.

⁷⁹ Srov. MAREČEK, Petr. Vzkříšení těla v Ježíšově zvěstování podle synoptických evangelií, s. 37–38.

⁸⁰ Srov. Mk 13,26–27. Blíže viz BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 61.

svůj nynější život ztratí. Ve svých apokalyptických řečech Ježíš výslovně o vzkříšení mrtvých nemluví, ale některé výroky ho naznačují (Mk 9,43–45, Lk 11,31n aj.).⁸¹

Z Matoušova sepsání zmiňme verš 8,11: „Pravím vám, že mnozí od východu i západu přijdou a budou stolovat s Abrahamem, Izákem a Jákobem v království nebeském.“ Vzkříšení mrtvých se tedy týká všech národů, o čemž svědčí také výrok o soudu, na kterém povstane královna jihu a mužové ninivští (Mt 12,41n a Lk 11,31n).

Také Lukášovy spisy předávají spíše střípky o vzkříšení mrtvých než jeho jasné pojetí. Z podobenství o boháči a Lazarovi⁸² jasně vyplývá, že posmrtný život se zcela odlišuje od nynějšího. Ježíš zmiňuje „vzkříšení spravedlivých“ ve výroku o hostině (Lk 14,12–14) a rovněž mluví o návratu Syna člověka k soudu (Lk 21,27). Skutky apoštolů výslovně spojují vzkříšení mrtvých s Kristovým soudem (Sk 17,31; 24,15).⁸³

Janovo evangelium a jeho listy se vyznačují napětím mezi přítomností a finální eschatologií. Převládá však přítomnostní a těžiště zájmu spočívá ve vzkříšení anticipovaném skrze víru již v nynějším životě křesťanů.⁸⁴ o konečném vzkříšení mluví Janovo sepsání jen poskrovnu. Rozlišuje úděl vzkříšených: jedni pro věčný život, druzí k zavržení (J 5,29); a očekává, že vzkříšení mrtvých nastane na příkaz Syna člověka (J 5,28 a 6,39n.44).⁸⁵

Apokalypsa tituluje Krista „Prvorozený z mrtvých“ (Zj 1,5), z čehož jasně vysvítá víra, že Kristus svým zmrtvýchvstáním otevřel cestu ke vzkříšení ostatních. Ve 20. kapitole⁸⁶ je obrazně vylíčeno slavné vzkříšení všech mrtvých a jejich soud, po kterém na odsouzené čeká „druhá smrt“.⁸⁷ Mluví se o „prvním vzkříšení“, které znamená „vzkříšení k životu“, ale schází formulace „druhé vzkříšení“, kterou by bylo lze očekávat. „Vzkříšení k soudu“ je totiž ve své podstatě vyloučením ze „vzkříšení k životu“.⁸⁸ Naděje na nová nebesa a novou zemi ve kterých bude žít Vzkříšený Syn člověka se svým vzkříšeným lidem je vyjádřena ve Zj 21,1–5.⁸⁹

---

⁸¹ Blíže viz KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*, s. 30–31.

⁸² Srov. Lk 16,19–31.

⁸³ Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 61–62.

⁸⁴ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný*, s. 210.

⁸⁵ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 583.

⁸⁶ Viz Zj 20,11–15.

⁸⁷ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, s. 583.

⁸⁸ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 13.

⁸⁹ Srov. BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska, s. 64.

Dlužno poznamenat, že Nový zákon nemluví o tom, k jakému údělu budou vzkříšeni ti, kteří bez vlastního přičinění Krista náležitě nepoznali a nemohli mu proto uvěřit, jasně ovšem prohlašuje, že Bůh chce spásu všech lidí.⁹⁰

1.3. Vzkříšení v rané církvi

Již z novozákonních textů je zřejmé, že povaha očekávaného vzkříšení mrtvých byla předmětem tehdejší diskuze. Také u pobiblických křesťanských i ne zcela křesťanských autorů se setkáváme s pestrými představami o vzkříšení mrtvých: v některých textech je spojeno s posledním soudem, v jiných se týká pouze spravedlivých, neboť trestem zlovolných bude právě to, že vzkříšení nebudou. Jednou se událost vzkříšení klade na konec dějin, jindy do okamžiku smrti jednotlivce, či dokonce ještě před ní. Přesný chronologický vývoj jednotlivých koncepcí vzkříšení ovšem není možné zrekonstruovat.⁹¹

Spor dosáhl vrcholu ve 2. stol. po Kristu,⁹² kdy se vedle židovsko-křesťanské víry v tělesné vzkříšení rozšířil gnostický spiritualizovaný výklad vzkříšení těla. Podle něj spravedliví zesnulí mají účast na vzkříšeném těle Krista, ale své vlastní vzkříšené tělo neobdrží. Ježíšovo vzkříšení je tím pádem také vzkříšením všech, kdo jsou určeni ke spáse, a žádné další vzkříšení mrtvých už nelze očekávat. Prvotní církev však tento výklad nepřijala, ačkoli by se tím vyřešil „problém“ vzkříšení těla, tak pohoršlivý pro řeckou mentalitu.⁹³

Přestože je biblické antropologii cizí pojímat duši jako nehmotnou, nesmrtelnou a na těle nezávislou entitu, rané křesťanství tuto filosofickou představu v polemice s gnostikou využívalo při interpretaci těch úryvků Písma, podle kterých zemřelý dostává svou věčnou odměnu či trest bezprostředně po smrti, a nikoli až po vzkříšení těla na konci věků.⁹⁴ Byl přijat „výklad smrti jako odloučení duše od těla“,⁹⁵ protože nabízí logické řešení rozporu mezi realitou smrti a učením o vzkříšení až na konci světa.

---

⁹⁰ Srov. např. 1 Tim 2,4. Srov. KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*, s. 32.

⁹¹ Srov. LEHTIPUU, Outi. *Debates Over the Resurrection of the Dead*, s. 24–26.

⁹² Srov. tamtéž, s. 26.

⁹³ Srov. RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*, s. 110–111.

⁹⁴ Jako např. Lk 23,42; Flp 1,23. Srov. KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*, s. 14.

⁹⁵ Tamtéž, s. 33.

1.3.1. Apoštolští otcové

V raněkřesťanské literatuře jsou v souvislosti se vzkříšením mrtvých často používány symboly evokující návrat či opakování: příchod jara po zimě, východ slunce po temné noci, povstání fénixe z popela a další. Tyto symboly především chtějí zdůraznit Boží moc nade vším stvořením, která je dostatečná i k tomu, aby vzkřísila mrtvá těla.⁹⁶ S přirovnáním k fénixovi se poprvé setkáváme v *Prvním listu Klementově*, datovaném do r. 95 nebo 96.⁹⁷ Vzkříšením mrtvých se list zabývá nejvíce v kapitolách 23–28. V korintské církevní obci, které je list adresován, se pravděpodobně stále zastával výklad vzkříšení jako již uskutečněné události, jak na to naráží už 1 Kor 15. Klement tedy připomíná konečné vzkříšení mrtvých, které ovšem připisuje pouze spravedlivým.⁹⁸ Dále mluví o „místě blažených“, tedy o jakémsi mezistavu,⁹⁹ ve kterém se již nyní duše mučedníků a zesnulých věřících těší z Boží slávy.¹⁰⁰

Naděje na vzkříšení těla, zakotvená ve víře v Ježíšovo zmrtvýchvstání, je vyjádřena rovněž v dopisech Ignáce Antiochijského, sepsaných kolem r. 110. V reakci na doketismus zdůrazňuje Ignác tělesnost vzkříšení¹⁰¹ a podobně jako Klement očekává vzkříšení pouze křesťanů. Ti, kteří popírají Ježíšovu tělesnou realitu, budou podle něj existovat věčně bez těla jako přízraky¹⁰² a budou trpět ve věčném ohni.¹⁰³ Mučedníci, kteří mají účast na Kristově smrti, mají podle Ignáce ihned po své smrti účast také na jeho zmrtvýchvstání, nemusí pobývat v Hádu a čekat. Ačkoli to není úplně explicitní, zdá se, že Ignác toto vzkříšení ve smrti pojímal jako tělesné. Ti, kdo nezemřou mučednickou smrtí, budou prožívat mezistav v Hádu až do vzkříšení.¹⁰⁴ Zárukou budoucího vzkříšení

---

⁹⁶ Srov. BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*. New York: Columbia University Press, 1995, s. 23.

⁹⁷ Srov. SMISEK, Brian. *Resurrection of the Flesh or Resurrection from the Dead: Implications for Theology*. Collegeville: Liturgical Press, 2013, s. 3–4.

⁹⁸ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 178.

⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 180.

¹⁰⁰ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church: a handbook of patristic eschatology*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2003, s. 10–11.

¹⁰¹ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 178.

¹⁰² „A opravdu trpěl i opravdu vstal z mrtvých, ne jak někteří nevěřící tvrdí, že trpěl zdánlivě a že i oni sami jen zdánlivě existují. Jak smýšlí, tak se jim stane. Stanou se ďábly bez těla.“ IGNATIUS. List Smyrenským 2, 1. In NOVÁK, Josef. *Druhá patristická čítanka*. Praha: Česká katolická charita, 1985, s. 115–119.

¹⁰³ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 12–13.

¹⁰⁴ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 181–183.

je pro Ignáce eucharistie. Z ní křesťané čerpají život Zmrtvýchvstalého a sjednocují se s jeho dílem vzkříšení.¹⁰⁵ Ona „je lékem nesmrtelnosti, lékem proti smrti, vždy lékem života v Ježíši Kristu.“¹⁰⁶

V Polykarpově *Listu Filipánům*, napsaném krátce po Ignácových dopisech, jsou vzkříšení a soud prezentovány jako nedílná součást křesťanského učení.¹⁰⁷ Tak jako u Ignáce se i u Polykarpa setkáváme se zdůrazněním těla, ovšem pravděpodobně v reakci na gnosticismus.¹⁰⁸ Vzkříšení se přisuzuje jenom těm, kdo žijí podle Boží vůle.¹⁰⁹

V *Pastýři Hermově* je konečné vzkříšení mrtvých spojeno s plodností země, stejně tak v *Apokalypse Petrově*.¹¹⁰ Ta také nabízí poněkud naturalistickou představu vzkříšení: zvířata se vzdají všeho masa, které pozřela, a Bůh opět všechny kosti potáhne masem a kůží.¹¹¹ Kromě toho spis vyznává, že při druhém příchodu Krista budou duše *všech* zesnulých opět spojeny se svými těly. Dopodrobna také popisuje různé druhy trestů, které budou odsouzení hříšníci po svém vzkříšení navěky snášet.

Výrazněji se eschatologickým tématům věnuje *List Barnabášův*, sepsaný ve 30. letech 2. stol. Kristovu paruzii a s ní přicházející konečný soud očekává v brzké době, kdy také nastane celková proměna kosmu. K povaze eschatologického vzkříšení mrtvých podotýká, že ji předem ukázal Ježíš na svém vlastním těle. Také *Didaché*, která byla do své konečné podoby sestavena pravděpodobně do poloviny 2. stol., zmiňuje ve své poslední kapitole vzkříšení mrtvých, v návaznosti na židovskou tradici ho ovšem připisuje pouze svatým. Hříšníci budou ze vzkříšení vyloučeni.¹¹²

---

¹⁰⁵ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Eucharistie: Lék nesmrtelnosti*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2022, s. 54.

¹⁰⁶ IGNATIUS. List Efezským 10, 1. In NOVÁK, Josef. *Druhá patristická čítanka*, s. 90–96.

¹⁰⁷ „Kdo libovolně překrucuje slova Pána a tvrdí, že není ani zmrtvýchvstání ani soudu, ten je satanovým prvorozcem. Proto se varujme pošetilostí mnohých lidí i falešného učení a přimkněme se k učení danému nám na počátku.“ POLYKARP. List Filipánům 7, 1–2. In NOVÁK, Josef. *Třetí patristická čítanka*. Praha: Česká katolická charita, 1985, s. 7–14.

¹⁰⁸ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 178.

¹⁰⁹ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 13.

¹¹⁰ Apokryfní Zjevení Petrovo bylo sepsáno kolem r. 135 v Sýrii. Blíže viz tamtéž, s. 7–9.

¹¹¹ Srov. BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*, s. 24.

¹¹² Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 11–12.

Pro další vývoj je důležitá formulace „vzkříšení těla (σάρξ)“, která poprvé výslovně zaznívá před r. 150 v tzv. *Druhém listu Klementově*¹¹³ a následně se užívá v opozici vůči doketismu a gnosticismu. „Nový zákon nikdy nemluví o vzkříšení těla-sarx,“¹¹⁴ protože v pavlovské literatuře je výraz σάρξ spojen s hříšností, a tak nepřichází v úvahu spojovat ho se vzkříšením. Výraz „vzkříšení těla“ v raněkřesťanských spisech navazuje na starozákonní význam slova *basar* (resp. σάρξ v Septuagintě), které označovalo člověka a celý stvořený svět v jeho křehkosti.¹¹⁵ Vzkříšení těla tedy v této linii nabývá významu obnovení života pro celé stvoření. Formulace „vzkříšení těla“ byla zakotvena v symbolu římské církevní obce a převzala ji africká církev.¹¹⁶

Druhý list Klementův obhajuje sarkickou tělesnost vzkříšení následujícími dvěma argumenty. Křesťané byli povoláni a spaseni jako tělesní, a tak je tělo Božím chrámem a jako takové přijde do Božího království. Druhý argument je christologický: pokud se Syn vtělil, pak i naše tělo je povoláno k věčné odměně.¹¹⁷ Další antignostickou tezí listu je propojení tématu vzkříšení mrtvých s myšlenkou konečného soudu, na kterém se ukáže, zda bylo vzkříšení pro jedince spásnou nebo nešťastnou událostí. Gnosticismus totiž pojímal vzkříšení jednoznačně jako událost spásy, událost totožnou s vykoupením.¹¹⁸

1.3.2. Apologeté

1.3.2.1. Justin

Justin vyznává víru ve vzkříšení ve své *První obhajobě křesťanů* 18–21.¹¹⁹ Na konci světa vstanou na Boží povel mrtvá a rozpadlá těla lidí ze země a budou proměněna v neporušitelná a všechny jejich defekty budou napraveny. Justin využívá Pavlova přirovnání k zasetému semínku.¹²⁰ Prohlašuje, že tělo, které umírá, a tělo, které vstává, je

¹¹³ „Nikdo z nás neříkej, že tělo (σάρξ) nebude souzeno a že nevstane z mrtvých.“ *Druhý list svatého Klementa Korint'ánům* 9, 1. In NOVÁK, Josef. *Druhá patristická čítanka*, s. 77–86.

¹¹⁴ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2. vydání. Praha: Kalich, 1956, s. 1090.

¹¹⁵ Naproti tomu gnostický výklad pojmu σάρξ buď spojoval výraz s hříšností, anebo – v kontextu Kristova vzkříšeného těla – mýnil slovem σάρξ jakousi duchovní matérii odlišnou od té, která tvořila Kristovo pozemské tělo. Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 189.

¹¹⁶ Srov. tamtéž, s. 177–178.

¹¹⁷ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 15.

¹¹⁸ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 189.

¹¹⁹ Justin píše obě Apologie i Dialog s Trifonem mezi lety 155 a 165. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 20.

¹²⁰ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Úvod k eschatologii*, s. 11.

totéž tělo – je zde formální i materiální kontinuita. Boží dílo obnovy mrtvých těl přirovnává k činnosti tvůrce mozaiky. Vychází přitom z představy, že tělo se po smrti rozkládá na nezničitelné částičky, které může Bůh znovu poskládat v jeden celek.¹²¹ V páté kapitole *Dialogu s Trifonem* se Justin letmo vyjadřuje také k mezistavu: „Duše pobožných na místě lepším pobudou, duše ale nespravedlivé a zlé na horším, čekající tehdy na čas soudu.“¹²² Justin je také zastáncem milenaristických představ. Kristus se svými věrnými se podle něj ujme na tisíc let vlády ve Svaté zemi a teprve poté nastane všeobecné vzkříšení mrtvých a poslední soud. V této linii také interpretuje dodatek o věčném životě, který se dostal do vyznání víry za vzkříšení mrtvých. „Vzkříšení“ vztahuje k začátku milénia a „věčný život“ ke všeobecnému vzkříšení mrtvých.¹²³

Justinovi je některými patrology připisován také spis *De resurrectione*, který se vypořádává s námitkami, jež řecká mentalita proti tělesnému vzkříšení vznášela: že je nemožné vzhledem k neustálé proměnlivosti hmoty, že je nepatřičné vzhledem ke hříšnosti těla a že je nepotřebné vzhledem k nesmrtelnosti duše, která je nositelkou identity člověka. Spis argumentuje mimo jiné opravdovostí Ježíšova vzkříšeného těla a dokazuje, že celá lidská bytost s duší i tělem je povolána ke spáse.¹²⁴

1.3.2.2. Athénagorás

Pro Athénagoru, stejně jako pro Justina, je vzkříšení důležité ve spojitosti s posledním soudem a jako důkaz hodnoty lidské existence včetně její tělesné roviny. S nikoli stoprocentní jistotou je Athénagorovi připisováno dílo *De resurrectione mortuorum*.¹²⁵ Autor tohoto pojednání tvrdí, že sama přirozenost lidské existence vyžaduje vzkříšení těla, stejně tak i Boží spravedlnost.¹²⁶ Stěžejní otázkou je zde identita vzkříšeného těla:

---

¹²¹ Srov. BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*, s. 29–30.

¹²² JUSTIN. Dialog s Trifonem 5. In SUŠIL, František. *Spisy Apoštolských otců*. Praha: Kněhtiskárna Cyrillo-Methodějská, 1874, s. 313–314.

¹²³ Dodatek o věčném životě byl církevními otcí interpretován různě. Podle Augustina má pouze vysvětlující funkci, že totiž vyznávané vzkříšení není návratem do pozemského života, jako bylo například Lazarovo, ale že se podobá vzkříšení Kristovu, které uvádí do života ve věčnosti. Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 179–180.

¹²⁴ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 22.

¹²⁵ Blíže viz RECINOVÁ, Monika. Athénagorova recepcie xenofanovské filosofické teologie. In ATHÉNAGORAS. *Přímluva za křesťany: řecko-české vydání*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2019, s. 9.

¹²⁶ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 23.

duše se má ve vzkříšení opětovně spojit se svým původním obnoveným tělem. Kontinuita těla je podle Athénagory zaručena přetrváním jeho částíček. Při vzkříšení Bůh nalezne, shromáždí a znovu sestaví rozpadlé částičky těla, a to i v případě, že byly sežrány mnoha zvířaty (a ta byla třeba také sežrána). Problém ovšem nastává v případě kanibalismu. Athénagorás dospívá k řešení, že lidské tělo nemůže strávit jiné lidské maso natolik, aby se stalo součástí jeho hmotné identity. Dokládá to nepřilíš přesvědčivým empirickým poznatkem, že kanibalové ztrácí hmotnost a chřadnou.¹²⁷

1.3.2.3. Irenej z Lyonu

Kolem r. 200 vznikají tři velká pojednání o vzkříšení: Irenejovo *Adversus haereses*, Tertuliánovo *De resurrectione carnis* a dialog *Octavius* od Minucia Felika. Tato díla je třeba chápat v kontextu jejich antignostického zaměření. V opozici vůči gnózi podtrhují, že vzkříšení bude všeobecné, fyzické a nastane na konci časů.¹²⁸ Stejně jako Athénagorás zdůrazňují materiální kontinuitu těla jako nutnou podmínku pro totožnost vzkříšeného těla s pozemským. Všechna tři používají pro vzkříšení těla taková přirovnání, ze kterých vyplývá, že vzkříšené tělo je materiálně totéž tělo jako to, jež měl člověk na zemi.¹²⁹

Irenej (cca 130–202) věnoval tématu vzkříšení mrtvých pátou knihu *Adversus haereses*.¹³⁰ Zdůrazňuje tělesnost Ježíšova zmrtvýchvstání, které je předobrazem budoucího všeobecného tělesného vzkříšení. Nicméně už vtělení Božího Syna je předzvěstí vzkříšení všech zemřelých. Základem víry ve vzkříšení těla je ovšem pro Ireneje víra v mocného Boha Stvořitele.¹³¹ Spojuje účast těla na spáse právě s Božím dílem stvoření. K dovršení dějin spásy podle Ireneje patří vzkříšení *veškerého těla* (*πᾶσα σάρξ*), totiž každého člověka.¹³² Dalším argumentem ve prospěch vzkříšení těla je pro Ireneje eucharistie. Křesťanovo tělo, které za svého pozemského života přijímalo Kristovo tělo a krev, nemůže být neschopné přijmout věčný život.¹³³

---

¹²⁷ Srov. BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*, s. 32–33.

¹²⁸ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 190.

¹²⁹ Srov. BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*, s. 34.

¹³⁰ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Úvod k eschatologii*, s. 12.

¹³¹ Blíže viz SCHÖNBORN, Christoph. „Vzkříšení těla“ ve víře církve, s. 18–21.

¹³² Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 193.

¹³³ Srov. BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*, s. 39.

Situaci duše v mezistavu Irenej přirovnává ke Kristovu pobytu mezi mrtvými před jeho zmrtvýchvstáním. Duše se podle Ireneje smrtí odděluje od těla a odchází na místo od Boha určené, kde přebývá až do konečného vzkříšení. Ponechává si určitou podobu svého pozemského těla a také své vzpomínky. Při Kristově paruzii, kterou Irenej očekává brzy, bude vzkříšeno její původní pozemské tělo.¹³⁴ Až poté, co duše obdrží své skutečně tělesné vzkříšené tělo, dospěje k patření na Boha.¹³⁵

V závěru *Adversus haereses* Irenej obhájí milenaristické představy, které očekávaly, že Kristovým druhým příchodem spojeným se vzkříšením křesťanů započne tisícileté období pozemského ráje, po kterém bude následovat konečné přemožení Satana a celková proměna světa v nové stvoření.¹³⁶ Podle Ireneje spravedlnost vyžaduje, aby dobří byli vzkříšeni napřed a žili v Božím království po tisíc let, během nichž si postupně přivyknou na účast na Bohu. Teprve potom, až nastane konečný všeobecný soud, mají být vzkříšeni také všichni ostatní. Budou buď odsouzeni do věčného ohně a k trestu odloučení od Boha, nebo odměněni věčností v novém, neporušitelném světě. Těla spasených budou proměněna do nepředstavitelné krásy. Jejich odměna bude odstupňovaná podle jejich zásluh, ale zdá se, že Irenej předpokládá i po posledním soudu možnost růstu ve společenství s Bohem ke stále hlubší jednotě s ním.¹³⁷

1.3.2.4. Tertulián

Tertulián z Kartága (cca 160–220) volně navazuje na eschatologickou tradici Písma, Justina a Ireneje. Také on předpokládá, že konec světa je velmi blízko, a v opozici vůči gnostikům i pohanům zdůrazňuje všeobecné a skutečně hmotné vzkříšení. Podobně jako Irenej argumentuje stvořením: je-li Bůh schopen tvořit z ničeho, tím spíš je schopen vzkřísit a obnovit tělo. Nezbytnost tělesného vzkříšení spatřuje Tertulián v tom, že duše bez těla je schopná trpět jen velmi omezeně, a tak člověk musí mít tělo, aby mohl podstoupit soud a odplatu.¹³⁸ Celá osoba s tělem i s duší musí být odměněna nebo potrestána, protože jak tělo, tak duše se podílely na záslužných či odsouzeníhodných činech.

---

¹³⁴ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 30.

¹³⁵ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 195.

¹³⁶ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 17–18.

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 31.

¹³⁸ Srov. tamtéž, s. 34.

Ve svém díle *De resurrectione carnis* se Tertulián vypořádává s různými bludnými naukami o vzkříšení, ať už jde o víru v pouze duchovní vzkříšení během pozemského života, nebo o ztotožňování konečného vzkříšení se vstupem duše zesnulého do nebe, nebo o představu vzkříšení sice až na konci dějin, ale pouze pro duši či ducha člověka.¹³⁹ Ve své argumentaci vychází z Ježíšova vzkříšení a vyznává totožnost těla vzkříšeného s tělem pozemským. Ačkoli bude vzkříšené tělo skutečně hmotné, bude mít vlastnosti duchových bytostí.¹⁴⁰

Tertulián líčí vzkříšení jako znovusložení částeczek rozloženého těla a následnou proměnu těla k neporušitelnosti. Kostí a zubů, které z mrtvého těla zůstaly, považuje Tertulián za zárodky vzkříšení. Vzkříšené tělo bude zbaveno všech dřívějších nedostatků a vad. Bude mít všechny své původní orgány, ale jejich funkce pomínou nebo budou proměněny (např. ústa již nebudou požívat potravu, ale místo toho budou zpívat chvály Bohu).¹⁴¹

Otázkou mezistavu se Tertulián zabývá více než kterýkoli z jeho předchůdců. Podle něj duše všech zesnulých přebývají v podsvětí, které se nachází hluboko pod zemským povrchem a je rozděleno do části pro duše dobrých lidí a části pro duše zlých. V podsvětí duše čekají na vzkříšení svých těl a jistým způsobem předzakoušejí svou budoucí odměnu či trest.¹⁴² Jedině mučedníci jsou podle Tertuliána ušetřeni podsvětního čekání a přebývají v ráji. Duše spravedlivých, kteří neměli to štěstí zemřít mučednickou smrtí, se v podsvětí připravují na přijetí věčného Božího života a určitým způsobem se očišťují. Při Kristově paruzii budou vzkříšena jenom těla zcela čistých duší, ostatní budou čekat, dokud se zcela neočistí od svých vin.

Z podobenství o boháčovi a Lazarovi¹⁴³ Tertulián vyvozuje, že duše v podsvětí *tělesně* vidí a slyší, trpí, nebo se raduje. Duše je dle Tertuliána v jistém smyslu tělesná: je trojrozměrná, má vzhled, barvu a schopnost vnímání vnitřních i vnějších vjemů. Také

---

¹³⁹ Srov. LEHTIPUU, Outi. *Debates Over the Resurrection of the Dead*, s. 23–24.

¹⁴⁰ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 35.

¹⁴¹ Blíže viz BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*, s. 35–46.

¹⁴² Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 36.

¹⁴³ Srov. Lk 16,19nn.

v podsvětí přebývá duše tělesně, a právě tělesnost duše je nositelkou identity člověka. Přesto však duše potřebuje ke svému dovršení vzkříšené tělo.¹⁴⁴

Tertulián rovněž hájí zděděnou milenaristickou představu, i když jí příliš pozornosti nevěnuje. Podle jeho pojetí budou během milénia postupně kříšeni spravedliví, a to podle svých zásluh. Plnou odměnu či trest však budou lidé zakoušet až po všeobecném vzkříšení na konci milénia.¹⁴⁵

1.3.3. Alexandrijská škola

Z alexandrijského teologického prostředí se k tématu vzkříšení mrtvých vyjadřují zvláště Klement Alexandrijský a Órigenés. Oba Alexandrijci nevidí vzkříšení jako událost složenou z nesmrtnosti duše a konečného vzkříšení těla. Vzkříšení duše a těla se prostřednictvím duše děje již za pozemského života, poté ve smrti, a nakonec v procesu očišťování po smrti. Alexandrijští otcové proto nehovoří o mezistavu (jako téměř jediní křesťanští autoři pojednávající o eschatologických tématech od Justina dále). Tato koncepce vzkříšení byla později v rámci protiorigenovského boje odmítnuta.¹⁴⁶

1.3.3.1. Klement Alexandrijský

Klement Alexandrijský označuje výrazem vzkříšení proces očišťování duše od všeho tělesného (sarkického) a otevírání se působení Ducha svatého. Ačkoli tělo jako takové neztrácuje, přesto Klement chápe jeho smrt jako vítanou změnu k lepšímu, jako osvobození pro život s Pánem. Vzkříšení má podle Klementa procesuální charakter: začíná křtem, pokračuje křesťanským poznáním a jednáním, ve smrti dosahuje svého prvního vrcholu a poté pokračuje posmrtným očišťováním duše v ohni. Duše postupně dospívá k vyššímu stupni tělesnosti: stává se „tělem duchovním“. Toto duchovní tělo jednotlivce dospívá ke svému naplnění ve společenství nebeské církve.¹⁴⁷

Při Kristově paruzii budou dle Klementovy představy svatí vyzdviženi vzhůru do nebe, kde jejich životem bude věčná kontemplace. Nebeská sláva bude odstupňovaná podle toho, jakého poznání Boha člověk za života dosáhl.

---

¹⁴⁴ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 197–200. K Tertuliánově nauce o duši viz KITZLER, Petr. *Duše a tělo u Tertulliana: dvě studie k Tertullianově antropologii*. Praha: Oikoymenh, 2018.

¹⁴⁵ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 35–36.

¹⁴⁶ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 196–207.

¹⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 202–203.

Ve svém díle *Paidagógos* Klement popisuje vzkříšení mrtvých jako vrcholné uskutečnění osvícení člověka. Tělo bude oděno neporušitelností a nesmrtelností. V *Adumbrationes* doplňuje, že vzkříšené tělo obdrží jak spravedliví, tak hříšníci. Klementovo pojetí posmrtného trestu je milosrdné: je vždy pouze dočasný a má nápravný charakter, jde o bolestné očišťování duše.¹⁴⁸

1.3.3.2. Órigenés

Také pro Órigena (asi 185 – asi 253)¹⁴⁹ je vzkříšení procesem s mnoha etapami. Tématu vzkříšení těla se věnuje ve svém pojednání o *principech* a ve spise o *vzkříšení*, který se ovšem dochoval pouze zlomkovitě.¹⁵⁰ Jeho koncepce je ovlivněna platonskou tradicí a její představou duše uvězněné do těla za trest. Když se duše oddělí od právě zesnulého těla, nestane se tím podle Órigena netělesnou, ale získá jakousi čistší a ušlechtlejší tělesnost.¹⁵¹ Na rozdíl od těla, které k nesmrtelnosti musí být proměněno, je duše nesmrtelná ze své podstaty. Duše bude ihned po smrti odměněna či potrestána, ovšem trest je pouze dočasný. Órigenés je přesvědčen o apokatastazi a věří, že i největší hříšníci nakonec dojdou spásy, protože moc Kristova kříže je nezměrná.

Co se vzkříšeného těla týče, Órigenés trvá na jeho totožnosti s tělem pozemským a zároveň na tom, že bude zásadně proměněno. Navrhuje tři možnosti, jak vyřešit otázku tělesnosti vzkříšeného člověka: buď bude život budoucího věku netělesný (protože Bůh je netělesný), nebo bude tělo proměněno v éterické a spojí se s očištěnou duší, anebo proměna těla nastane postupným procesem. Sám ovšem první možnost nepovažuje za myslitelnou, protože lidské bytosti nemohou být zcela bez látkové substance. Látka těla tedy nezanikne, ale bude proměněna v neporušitelnou. Órigenés odmítá i druhou možnost, protože éterické tělo by podle něj nebylo identické s pozemským tělem.¹⁵²

Aby objasnil totožnost vzkříšeného těla, rozlišuje v lidském těle složku neustále se proměňující od složky stálé, která je spojena s individualitou osoby.¹⁵³ Vzkříšené tělo nebude podle Órigena tvořené toutéž hmotou, ze které bylo tělo pozemské, ale identická

¹⁴⁸ Blíže viz DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 44–47.

¹⁴⁹ Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*. Praha: Vyšehrad, 2018, s. 12.

¹⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 149.

¹⁵¹ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 206.

¹⁵² Blíže viz KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 149–167.

¹⁵³ Srov. RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*, s. 122.

zůstane jeho specifická forma (εἶδος).¹⁵⁴ Pozemské tělo se „změní v prach a v zemi, aby bylo posléze vzkříšeno jako tělo duchovní ke slávě, která odpovídá tomu, jak si vedla duše, která ho obývá.“¹⁵⁵ Toto proměněné, duchovní tělo se podle Órigena bude vyznačovat světelností a září. Duše ho obdrží až poté, co projde očištěním od svých chyb.¹⁵⁶

1.3.4. Západní otcové čtvrtého století

Na počátku čtvrtého století píše Lactantius spis *Divinae institutiones*, jehož sedmá kniha tvoří jakousi syntézu dřívější latinské eschatologie, maloasijské milenaristické tradice a nejrůznějších eschatologických spekulací antické filosofie. Lactantius předpokládá, že v „prvním vzkříšení“ při paruzii vstanou pouze pravověrní křesťané, ostatní zesnulí budou vyčkávat tisíc let na konečné „druhé vzkříšení“, po kterém budou odsouzeni k trestu ve věčném ohni. Tímto ohněm mají ovšem podle Lactantia projít i vzkříšení spravedliví, kterým však oheň neublíží. Spravedliví, kteří do „druhého vzkříšení“ nestihnou zemřít, budou proměněni do andělské podoby.¹⁵⁷

Druhá polovina 4. stol. je obzvlášť poznamenána arianismem a také obnoveným vlivem Órigenova díla a myšlení.¹⁵⁸ V roce 381 je „vzkříšení mrtvých“ včleněno prvním konstantinopolským koncilem do nicejského vyznání víry.

1.3.4.1. Hilarius z Poitiers

Koncepce vzkříšení u Hilaria z Poitiers (315–67) je ovlivněna alexandrijskou tradicí a myšlením Tertuliána. Hilarius ovšem není milenarista a zdůrazňuje nejistotu ohledně času konce. Při Kristově paruzii budou vzkříšeni *všichni* mrtví a začne *saeculum resurrectionis*. Vzkříšená těla dobrých a zlých (resp. nevěřících) se ovšem budou značně lišit. Nevěřící obdrží jakási prašná těla z materiálu určeného pro věčný oheň, kdežto spravedliví vstanou s těly neporušitelnými a budou jako andělé. Nebude se však jednat o stvoření nového těla, ale o proměnu původního zemřelého těla. Tělo spravedlivého se podle Hilaria při vzkříšení produchovní a připodobní duši, zatímco hříšníka čeká při vzkříšení opačný osud: jeho duše se stane více hmotnou, připodobní se tělu. Ovšem dopodrobna rozebírat vlastnosti a vzhled vzkříšených těl Hilarius odmítá. Pouze uvádí,

---

¹⁵⁴ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 205.

¹⁵⁵ KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 165.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 167.

¹⁵⁷ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 67–68.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 93.

že Bůh vzkřísí těla v nejrůznějších podobách, tedy vzkříšení lidé nebudou všichni stejní a uniformní.

V *Komentáři na Matoušovo evangelium* Hilarius nabízí obraz vzkříšení těla jako počátku manželství mezi lidským tělem a jeho věčným chotěm – Duchem svatým. Vzkříšení bude uskutečněním Božího království v každém spaseném člověku.¹⁵⁹

1.3.4.2. Ambrož

V katastrofách své doby čte Ambrož (cca 340–397) znamení, že konec světa a Boží soud je již blízko. Nicméně účast vzkříšeného těla na věčném životě není pro Ambrože stěžejním tématem, zaměřuje se spíše na duchovní rovinu nebeské blaženosti.¹⁶⁰ Základem veškerého vzkříšení je to Kristovo, které přináší finální podobu života. Kristovo lidství se ve vzkříšení proměňuje, jeho tělo je totožné, ale oslavené.¹⁶¹

Osobitý je Ambrožův výklad „prvního“ a „druhého“ vzkříšení z 20. kapitoly Janovy Apokalypsy. Ambrož odmítá milenaristickou koncepci a vykládá toto místo alegoricky. Tisíciletá Kristova říše podle Ambrože znamená mezistav mezi smrtí a všeobecným vzkříšením. „První vzkříšení“ se pak týká pouze těch, kteří nepotřebují být souzeni a mohou hned po své smrti vejít do slávy. Ostatní se budou očišťovat v ohni, dokud neuplyne doba mezi „prvním“ a „druhým“ vzkříšením případně i déle, pokud jejich očištění ještě nebude dokončeno, anebo zůstanou v ohni navěky, pokud si spásu vůbec nezaslouží. Ambrož však podtrhuje Boží milosrdenství a říká, že nikdo nemůže být vylučován z Božího odpuštění. Zdá se, že inklinuje k origenovskému pojetí universální spásy, hranice této universálnosti je však u Ambrože nejasná.¹⁶²

Věrohodnost konečného vzkříšení těla obhájí ve spise *De excessu fratris*, kde také uvádí, že mrtví nebudou vzkříšeni všichni najednou, ale postupně podle pořadí, ve kterém uvěřili. Ambrož očekává, že i v nebi bude možnost růstu ke stále větší účasti na Bohu.¹⁶³

Eschatologická tradice, biblická i z ní vyrůstající patristická, se vyznačuje velkou bohatostí a rozmanitostí. Augustin toto bohatství, které po svých předchůdcích převzal,

---

¹⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 94–96.

¹⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 98–99.

¹⁶¹ Blíže viz VOPŘADA, David. *Svatý Ambrož a tajemství Krista*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 172–188.

¹⁶² Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 98–101.

¹⁶³ Srov. tamtéž.

nemálo rozmnožil, jak bude zřejmé ze třetí kapitoly. Nejprve je ale třeba pojednat o jediném pevném základu, na kterém Augustin celou svou eschatologii vystavěl.

2. Kristovo vzkříšení u Augustina

„Ten, který vzkřísil svého Syna, a ten, který vzkřísil své vlastní tělo, ukázali zbytku těla, to je Církve, příklad na její hlavě.“¹⁶⁴

Základem vši naděje na vzkříšení těla je pro Augustina jednoznačně Kristovo zmrtvýchvstání. Víře v ně připisuje naprosto stěžejní význam, právě ona odlišuje křesťany od židů i od pohanů.¹⁶⁵ Přesto, nebo možná právě proto Augustin nenapsal traktát o vzkříšení Krista, ale svou nauku o něm porůznu rozesel do množství svých děl.¹⁶⁶ V této kapitole se zaměřím nejprve na Augustinův výklad starozákonních předzvěstí Kristova vzkříšení a na způsob jeho četby novozákonních svědectví, poté se stručně zmíním o liturgickém slavení Zmrtvýchvstání za Augustinova působení, a následně prozkoumám Augustinovo teologické uchopení Kristova vzkříšení, na kterém je celá jeho nauka o vzkříšení mrtvých vystavěna.

2.1. Biblická svědectví Starého a Nového zákona

Již v první knize Písma Augustin nalézá hned několik předobrazů Kristova zmrtvýchvstání. V patnácté knize *De civitate Dei* podává výklad čtvrté a páté kapitoly Geneze a zaměřuje ho k velikonočním událostem.¹⁶⁷ „Augustin si zde hraje se jmény ‚Šét‘ a ‚Enos‘ (syn Šéta). ‚Šét‘ znamená ‚vzkříšení‘ a ‚Enos‘ znamená ‚člověk‘, ale v jiném smyslu než ‚Adam‘, čili ‚nový člověk‘.“¹⁶⁸ V Ábelovi a jeho bratru Šetovi, praotci nebeské obce, vidí Augustin předobraz Kristovy smrti a zmrtvýchvstání.¹⁶⁹ Šetova syna Enose nazývá „synem vzkříšení“ a přirovnává ho k církvi, „jež se rodí z víry v Kristovo

---

¹⁶⁴ *Sermo* 361, 3, 3.

¹⁶⁵ Srov. ALFECHE, Mamerto. The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine. *Augustiniana*. 1986, 36(3/4), s. 241.

¹⁶⁶ Blíže viz O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ: Teaching, Rhetoric, and Reception*. New York: Oxford University Press, 2017, s. 1.

¹⁶⁷ Srov. *Civ.* XV 17–19.

¹⁶⁸ Srov. KOBLÍŽEK, Jan. *Obec a náboženství: Analýza Augustinova díla o Boží obci a kritické zhodnocení disertační práce Hannah Arendtové Koncept lásky u Augustina*. Praha: KTF UK, 2010, s. 55

¹⁶⁹ „Neboť na těchto dvou lidech, na Ábelovi, jehož jméno znamená ‚žal‘, a na jeho bratru Šetovi, jenž značí ‚vzkříšení‘, je zobrazena Kristova smrt a jeho život po smrti.“ *Civ.* XV 18. In *o Boží obci*, sv. 2, s. 107.

vzkříšení.¹⁷⁰ Také tajemné završení života Henocha, kterého „Bůh vzal“,¹⁷¹ dává Augustin do vztahu se vzkříšením Krista a konečným vzkříšením všech mrtvých.¹⁷²

Dále nachází paralelu mezi Kristovým zmrtvýchvstáním a obřízkou, ustanovenou v Gn 17. V *De civitate Dei* se o ní vyjadřuje následovně: „Vždyť co jiného znamená obřízka nežli obnovení přirozenosti, zbavené staroby? A co značí osmý den jiného nežli Krista, který vstal z mrtvých po uplynutí týdne, tj. den po sobotě?“¹⁷³ Rovněž v *Sermo* 231, 2 rozvíjí tuto paralelu – obřízku zde nahlíží jako obraz přechodu od pozemské tělesnosti k vyšší tělesnosti, jako předzvěst proměny Kristova těla při vzkříšení.¹⁷⁴

Dalším neopomenutelným předobrazem Krista a jeho vzkříšení je Izák – jeho obětování a následná záchrana. Augustin má za to, že Abraham věřil, že jeho syn bude ihned po obětování vzkříšen.¹⁷⁵

Předzvěst velikonočních událostí vysvítá podle Augustina také z Jákobova prorockého požehnání Judovi, z jehož kmene Kristus vzešel: „Mládě lví je Juda. S úlovkem, můj synu, vystoupil jsi vzhůru. Stočil se a odpočíval jako lev, jak lvíce.“¹⁷⁶ Zmínku o výstupu a lvím spánku Augustin vysvětluje jako proroctví o Kristově vyvýšení na kříž a smrti, ale také o jeho „lví“ moci nad smrtí. A pokračuje závěrem téhož verše: „‘Kdo ho vzbudí?’ tj. nevzbudí ho nikdo z lidí než on sám.“¹⁷⁷

K Žalmům 3, 15(16) a 40(41), ve kterých čte předpověď Kristovy smrti a vzkříšení, podává Augustin výklad v *De civitate Dei* XVII 18.¹⁷⁸ Výroky proroka Izaiáše Augustin

---

¹⁷⁰ *Civ.* XV 18. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 107.

¹⁷¹ Gn 5,24.

¹⁷² „Přenesení tohoto Henocha je předobrazem odložení našeho zasvěcení. To sice už bylo uskutečněno v Kristu, naší hlavě, který vstal z mrtvých tak, že více neumírá, ale i on byl přenesen; zbývá však druhé zasvěcení celého domu, jehož je sám Kristus základem, zasvěcení, odložené na konec, až nastane vzkříšení všech, kdo více nezemrou. A ať to nazveme Božím domem či Božím chrámem či Boží obcí, je to totéž.“ *Civ.* XV 18. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 109.

¹⁷³ *Civ.* XVI 26. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 182.

¹⁷⁴ Srov. ALFECHE, Mamerto. The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine, s. 289.

¹⁷⁵ Srov. *Civ.* XVI 32.

¹⁷⁶ Gn 49,9.

¹⁷⁷ *Civ.* XVI 41. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 206.

¹⁷⁸ U prvních dvou zmíněných žalmů jde o tyto verše: Žl 3,6: „*Ulehnu, usnu a probudím se, neboť Hospodin mě podepírá*“; Žl 15(16),9–10: „*Proto se mé srdce raduje a moje sláva jásá, v bezpečí přebývá i mé tělo, neboť v moci podsvětí mě neponecháš, nedopustíš, aby se tvůj věrný octl v jámě.*“ Srov. *Civ.* XVII 18.

v podstatě jen cituje, proroctví o Kristu v nich obsažená se mu jeví jako natolik zřejmá a pochopitelná, že nepovažuje za potřebné je vykládat.¹⁷⁹ Prorok Ozeáš podle Augustina „předpověděl i to, že Kristovo zmrtvýchvstání nastane třetího dne, a to tak, jak to měl v prorocké hloubce předpovědět, říká: ‚Uzdraví nás po dvou dnech, třetího dne vstaneme‘ (Oz 6,2).“¹⁸⁰ Za proroctví o vzkříšení třetího dne považuje také osud proroka Jonáše:

Zato prorok Jonáš prorokoval Krista ani ne tak slovy, jako svým řečně umučením, a to věru zřetelněji, než kdyby hlasitě volal o jeho smrti a vzkříšení. Vždyť proč byl pohlcen břichem netvora a třetího dne vyvržen (Jon 2,1.11), ne-li na znamení toho, že se Kristus třetího dne vrátí z hlubiny pekel?¹⁸¹

Podobně jako čte starozákonní texty s pohledem zacíleným na budoucí událost Krista, tak také v případě novozákonních svědectví o Kristově vzkříšení pozoruje jejich prorocký význam: Kristovo vzkříšení je příčinou a základem budoucího vzkříšení mrtvých. Vedle tohoto ústředního tématu Augustin promýšlí také Kristovu aktivní roli při jeho vlastním zmrtvýchvstání.¹⁸² Apoštol Pavel sice preferuje formulaci, že Ježíše vzkřísil Bůh Otec (srov. Gal 1,1; 1 Kor 6,14; Řím 10,9), ale pozdější novozákonní svatopisci užívají i taková vyjádření, v nichž je činitelem svého vzkříšení Kristus sám (srov. Mk 8,31; 9,31; 10,34). Janovo evangelium to vyjadřuje zcela jednoznačně v Ježíšově výroku: „Já jsem vzkříšení“.¹⁸³ Augustin navazuje na tuto pozdější novozákonní koncepci Kristova vzkříšení: Ježíš vstal z hrobu svou vlastní božskou mocí.¹⁸⁴

V *De consensu evangelistarum* se Augustin snaží uvést do souladu nesrovnalosti evangelijních zpráv o zjevení Vzkříšeného: ohledně počtu a umístění andělů, které viděly ženy, ohledně reakce žen a času, kdy přišly ke hrobce.¹⁸⁵ Při této harmonizaci zpráv vychází primárně z Matoušova evangelia, protože ho považuje za nejstarší.¹⁸⁶ V otázce času působilo největší potíže Matoušovo svědectví, které – v překladu, ze kterého

---

¹⁷⁹ Jde o úryvek Iz 52,13 – 53,12. Srov. *Civ.* XVIII 29.

¹⁸⁰ *Civ.* XVIII 28. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 315.

¹⁸¹ *Civ.* XVIII 30. In tamtéž, s. 319.

¹⁸² O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 4–6.

¹⁸³ Jan 11,25.

¹⁸⁴ Srov. *Sermones* 234, 3; 362, 12, 12; 375B, 2; 377, 1 a další.

¹⁸⁵ Srov. *Cons. ev.* 3, 63–86. Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1167.

¹⁸⁶ V *Cons. ev.* 1, 2, 3. uvádí toto pořadí sepsání evangelií: Mt, Mk, Lk, J.

Augustin vycházel – mluví o sobotním večeru: „Vespere autem sabbati,...“¹⁸⁷ Přesto Augustin dokazuje, že všichni čtyři evangelisté mluví o stejné hodině.¹⁸⁸

V témže díle dále řeší problém interpretace tří dnů. Podle Mt 12,40 měl být „Syn člověka tři dny a tři noci v srdci země,“ ale čas od pátečního odpoledne do rozbřesku prvního dne po sobotě lze těžko označit za celé tři dny. Augustin při řešení problému poukazuje na „princip výpočtu, který se obvykle používá v Písmu: část znamená celek. Počítáme-li tedy den přípravy, během kterého byl Ježíš ukřižován a pohřben, jako jeden den, plus den sabatu jako druhý den a úsvit, kdy Pán vstal, jako další den, dosáhneme doby tří dnů.“¹⁸⁹ Část dne tedy platí za celý den včetně noci.

Augustin s oblibou odkazuje na Lk 24,39 a opírá o tento verš argumentaci ve prospěch reality Ježíšova vzkříšeného těla.¹⁹⁰ Polemizuje tak s těmi, kdo popírali tělesné vzkříšení a opravdovost Kristova těla – s manichejci, priscilliány a pohany. Klade přitom důraz na svědectví smyslů učednic a učedníků o vzkříšeném Kristově těle. Svědectví smyslů má totiž podle Augustina zcela objektivní charakter, protože pouze informují mysl o vnějších skutečnostech. Až v mysli se následně utvoří o těchto věcech subjektivní názor, který může být mylný.¹⁹¹ Augustin věnuje více pozornosti doteku jakožto nástroji přesvědčení se o Vzkříšeném, zatímco Nový zákon upřednostňuje před ostatními smysly zrak.¹⁹²

Ve spise *In Iohannis evangelium tractatus* Augustin vyslovuje svou interpretaci rozhovoru Vzkříšeného s Marií Magdalskou. Pánovo „Nedotýkej se mě“ (Jan 20,17) podle něj znamená výzvu k novému chápání Kristovy osoby, pozvání k víře v jeho božství a v jeho rovnost Otci. Obdobný krok víry musí při setkání se Zmrtvýchvstalým učinit také jeho učedníci. Augustin má za to, že ani ženy ani učedníci u hrobu zprvu nevěřili ničemu jinému než tomu, co viděli – že tělo Pána není v hrobě. Dokonce ani milovaný učedník podle Augustina neuvěřil v Kristovo vzkříšení hned, jak uviděl stav

---

¹⁸⁷ Mt 28,1.

¹⁸⁸ Srov. *Cons. ev.* 3, 24, 65.

¹⁸⁹ ALFECHE, Mamerto. The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine, s. 251–252. Srov. *Cons. ev.* 3, 24, 66.

¹⁹⁰ Viz např. *Agon.* 24, 26, *Sermones* 361, 8; 362, 13, 14.

¹⁹¹ Blíže viz ALFECHE, Mamerto. The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine, s. 263–270.

¹⁹² Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 16.

hrobu.¹⁹³ Slova „uviděl a uvěřil“¹⁹⁴ Augustin vykládá tak, že milovaný učedník přijal Mariinu zprávu o ukradení těla z hrobu.¹⁹⁵

Augustin si v novozákonních svědectvích všimá také vzkříšeného Krista jakožto dárcе Ducha svatého. Dar Ducha učedníkům se podle něj odehrál dvakrát: poprvé při prvním zjevení Zmrtvýchvstalého učedníkům,¹⁹⁶ podruhé o letnicích.¹⁹⁷

Ze Starého zákona se tedy Augustin zajímal o předobrazy Ježíšova vzkříšení, díky nimž se zmrtvýchvstání i s jeho okolnostmi stává snáze věrohodným. Novozákonní svědectví o Kristově vzkříšení jsou pro něj klíčová jako předobraz eschatologického vzkříšení. Tento poněkud účelový pohled na zmrtvýchvstání vyvažuje promyšlením Kristovy role při zmrtvýchvstání. Zaměřuje se také na evangelní úryvky, které mluví ve prospěch skutečné tělesnosti Zmrtvýchvstalého.

Úryvky ze všech čtyř evangelistů vztahující se ke vzkříšení bylo zvykem číst během liturgie velikonočního oktávu.¹⁹⁸

2.2. Liturgie

Časoprostorem připomínky a slavení Kristova vzkříšení byla a je liturgie každé neděle a v plné míře Velikonoc. Neděli, první i osmý den v týdnu zároveň, Augustin s oblibou nazývá *dies Dominicus*, den Páně.¹⁹⁹ Toto označení si neděle získala právě díky Pánovu zmrtvýchvstání a ze stejného důvodu ji křesťané začali slavit namísto židovské soboty.²⁰⁰ „Den Páně je upřednostňován před sobotou kvůli víře ve vzkříšení.“²⁰¹ Každou neděli, stejně jako celých padesát dní po oslavě Velikonoc, se na znamení Kristova zmrtvýchvstání lid modlil ve stoje, zpíval Aleluja a nepostil se.²⁰² „Římská církev a

---

¹⁹³ Srov. *Io. ev. tr.* 120–121. Blíže viz ALFECHE, Mamerto. *The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine*, s. 272–277.

¹⁹⁴ Jan 20,8.

¹⁹⁵ Srov. BRYAN, Christopher. *The Resurrection of the Messiah*, s. 138.

¹⁹⁶ Srov. Jan 20,22.

¹⁹⁷ Srov. *Sermo* 265, 8. Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 24.

¹⁹⁸ Srov. *Sermo* 232, 1; 234, 1; 235, 1; 240, 1; 243, 1; 247, 1. Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1165–1166.

¹⁹⁹ Srov. např. *Ep.* 55, 13, 23.

²⁰⁰ Srov. např. *C. Faust.* XVI 29.

²⁰¹ *Ep.* 36, 12. In HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Letters II/1*. New York: New City Press, 2001, s. 130.

²⁰² Srov. *Ep.* 55, 15, 28. In tamtéž, s. 230.

některé jiné církve Západu“ měly ve zvyku se postit každou sobotu, aby si připomněly „pokoru smrti Páně“ v den, kdy Ježíšovo tělo spočívalo v hrobě.²⁰³ Ještě striktnější půst pak bylo zvykem držet v sobotu před velikonoční vigilií – ten den věřící nejedli a nepili vůbec nic.²⁰⁴

O velikonoční vigilií mluví Augustin jako o „matce všech svatých vigilií“,²⁰⁵ ona je pomyslným středem „nejsvětějšího tridua ukřižovaného, pohřbeného a vzkříšeného“ Pána.²⁰⁶ Během ní byl udělován křest: po slavnostním vyznání víry katechumenů následoval průvod ke křestnímu prameni, do kterého katechumeni jednotlivě a nazí sestupovali, byli pokřtěni trojím ponořením či politím a trojiční křestní formulí.²⁰⁷

Křest Augustin označuje za počátek nového života a napojení na Kristovo zmrtvýchvstání,²⁰⁸ křtem je člověk znovuzrozen a jeho „novým já“ se stává vzkříšený Kristus.²⁰⁹ Křesťané jsou tak ke zmrtvýchvstalému Pánu přivtěleni: „Všichni jsme Kristem, protože celý Kristus je určitým způsobem hlava i tělo.“²¹⁰ Vzkříšený Kristus je věčným knězem, pravým a jediným, a je to on, kdo křtí a kdo přináší ve spojení se svými údy jedinou oběť, kterou je on sám.²¹¹

V jednom z dopisů Januariovi²¹² Augustin odpovídá na otázku, proč se Velikonoce slaví podle dnů v týdnu a úplňku, a ne podle přesného data, kdy se Kristova pascha odehrála. Reaguje tím na vnitrocírkevní spor mezi Západem a maloasijskými kvartodecimány, který trval přibližně od poloviny 2. století. Jednalo se o to, zda slavit Velikonoce přesně v noci ze 14. na 15. nisanu v časové shodě s židovským svátkem Pesach, jak to měli ve zvyku kvartodecimáni, nebo až o neděli následující po tomto datu prvního jarního úplňku. Spor o datum Velikonoc formálně trval až do nicejského koncilu r. 325, který stanovil západní praxi jako závaznou pro všechny církevní obce. Přesto se

---

²⁰³ *Ep.* 36, 31. In tamtéž, s. 141.

²⁰⁴ Srov. VOPŘADA, David. *Svatý Augustin: Promluvy o modlitbě Páně*. Praha: Krystal OP, 2019, s. 20.

²⁰⁵ *Sermo* 219, 1.

²⁰⁶ *Ep.* 55, 14, 24.

²⁰⁷ K průběhu hipponských křestních obřadů a přípravy na křest viz VOPŘADA, David. *Svatý Augustin: Promluvy o modlitbě Páně*, s. 7–23.

²⁰⁸ Srov. např. *Sermones* 228B, 229A.

²⁰⁹ Srov. *Sermo* 376A, 1.

²¹⁰ *En. Ps.* 26 II, 2.

²¹¹ Srov. *Io. ev. tr.* 5, 18. Blíže viz O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 22–27.

²¹² Srov. *Ep.* 55.

však některé asijské církevní obce držely kvartodecimánské praxe až do 5. století.²¹³ Augustin vysvětluje, že „slavíme Paschu tak, že si nejen připomínáme, co se stalo, totiž že Kristus zemřel a vstal z mrtvých, ale neopomínáme ani další věci, které o něm vydávají svědectví.“²¹⁴ I jednotlivé dny v týdnu a fáze měsíce považuje Augustin za znamení Kristova přechodu ze smrti k životu. Křesťané mají na tomto přechodu podíl skrze víru: „Náš současný přechod ze smrti do života, který se odehrává skrze víru, se uskutečňuje v naději na budoucí vzkříšení.“²¹⁵ Liturgické slavení Kristova vzkříšení tedy věřícím otevírá horizont naděje na vzkříšení vlastního těla na konci věků.

2.3. Teologické otázky

Pro odkrytí základů Augustinovy nauky o povaze a vlastnostech budoucích vzkříšených těl, o které bude pojednáno ve třetí kapitole, je klíčové předestřít, jak Augustin nazírá způsob Kristovy existence mezi jeho vzkříšením a nanebevstoupením. Předně silně zdůrazňuje reálnost a totožnost Kristova těla. Kristus „vstal z mrtvých v tom těle, ve kterém byl pohřben,“²¹⁶ ponechal si rány po ukřižování, a dokonce i stejnou tělesnou výšku.²¹⁷ Kristovy rány mají podle Augustina funkci přesvědčovací, stejně jako jeho jedení s učedníky po vzkříšení. Učinil tak, „aby dosvědčil opravdovost svého těla.“²¹⁸ Ze stejného důvodu se po čtyřicet dní zjevoval svým přátelům.²¹⁹

Podle Augustina Ježíšovo tělo po smrti spočívalo v hrobě, aniž by bylo vydáno rozkladnému procesu,²²⁰ vzkříšením však bylo proměněno v „tělo nesmrtelné“²²¹ a neporušitelné.²²² Díky této proměně již Kristovo vzkříšené tělo nebylo a není limitováno omezeními lidských těl, jak dokazuje jeho procházení skrz zavřené dveře.²²³ Netřeba však kvůli podivuhodnému zjevování se a zase mizení pochybovat o realitě Pánova těla. Projítí

---

²¹³ Srov. RECINOVÁ, Monika. *Melitón ze Sard: Peri Pascha (O Pasše). Úvodní studie, překlad a komentář*. Brno: FF MU, 2011, s. 34–37.

²¹⁴ *Ep.* 55, 1, 2. In HILL – ROTELLE. *The works of Saint Augustine: Letters II/1*, s. 216–217.

²¹⁵ *Ep.* 55, 2, 3. In tamtéž.

²¹⁶ *Sermo* 362, 10, 10 podobně i dále v 13, 14.

²¹⁷ Srov. *Civ.* XXII 15.

²¹⁸ *Sermo* 362, 12, 12.

²¹⁹ Srov. *Sermo* 262, 1.

²²⁰ Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 7.

²²¹ *Trin.* IV 24.

²²² Srov. *Ep.* 205, 8–10.

²²³ Srov. *Sermo* 376, 1

dveřmi Augustin přirovnává ke Kristovu narození, které ponechalo panenství jeho matky neporušené.²²⁴ Tělo zmrtvýchvstalého Pána je tělem duchovním, jak o něm mluví svatý Pavel,²²⁵ přitom ale je možné se ho dotknout a může jíst a pít, ačkoli to nepotřebuje.²²⁶ Možnost ale nikoliv nutnost požívání potravy vysvětluje Augustin pomocí starozákonních událostí: návštěvy tří tajemných postav u Abraháma²²⁷ a Tobijášovy zkušenosti s andělem.²²⁸ Obsírněji toto téma rozvádí v *Sermo* 362.

Augustin ve svém uvažování nad velikonočními událostmi do určité míry upřednostňuje *Christus pro nobis* před *Christus in se* – spíše se tedy věnuje tomu, jaké má Kristovo zmrtvýchvstání spásné účinky pro křesťany.²²⁹ Kristovým vzkříšením jsou věřící obnoveni. „Vzkříšení našeho Pána Ježíše Krista je novým životem těch, kdo v Ježíše věří,²³⁰ a tento nový život, získaný Kristovým zmrtvýchvstáním, se podle Augustina projevuje na dvou rovinách. Jediné Pánovo vzkříšení přineslo věřícím vzkříšení dvojí:²³¹ je totiž zároveň „sacramentum“ i „exemplum“.²³² Jeho svátostným projevem je jeho účinek na duši věřícího, a jako vzor působí ve vztahu k tělu. Jako svátost Kristovo vzkříšení způsobuje niternou proměnu křesťana, vzdaluje od něj hřích, ospravedlňuje duši a křísí vnitřního člověka. Jako vzor působí vzhledem k „člověku vnějššímu“²³³ a umožňuje křesťanovi věřit a doufat ve vzkříšení vlastního těla na konci času.²³⁴ Ve stručné formulaci Augustin shrnuje tento druhý účinek Kristova zmrtvýchvstání takto: „Kristus vstal z mrtvých, abychom i my mohli vstát z mrtvých.“²³⁵

Kristovo zmrtvýchvstání tedy podle Augustina zjevuje pravdu o budoucím vzkříšení a o proměně těl zemřelých. Vzkříšený Kristus je zjeveným příslibem a zároveň aktivním

---

²²⁴ Srov. *Io. ev. tr.* 121, 4.

²²⁵ Srov. 1 Kor 15,42–44.

²²⁶ Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 1.

²²⁷ Srov. Gn 18,1–8.

²²⁸ Srov. Tob 12,19. Viz *Sermo* 242, 2. Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1167–1168.

²²⁹ Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 1.

²³⁰ *Sermo* 231, 2.

²³¹ Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine*, s. 289–293.

²³² *Trin.* IV 3, 6.

²³³ Tamtéž, s. 293.

²³⁴ Srov. *Sermo* 2, 10.

²³⁵ *Sermo* 375B, 1.

činitelem eschatologického vzkříšení všech, kdo jsou s ním spojeni v jedno tělo.²³⁶ Augustin zdůrazňuje aktivní účast Krista na vlastním zmrtvýchvstání²³⁷ a z ní vyvozuje také Kristovu moc vzkřísit všechny, se kterými ho pojí totéž lidství. Svým vzkříšením Kristus „otevřel cestu nám, kteří věříme v jeho zmrtvýchvstání, abychom také mohli přejít ze smrti k životu“²³⁸ a stal se nejstarším z bratrů, prvotinou všech vzkříšených. Co se stalo pro Krista, který je Hlavou, stane se také pro jeho Tělo, církvev.²³⁹

O Kristově zmrtvýchvstání jako *exemplu* budoucího vzkříšení mrtvých Augustin píše na mnoha místech.²⁴⁰ Budiž citována alespoň *Sermones* 361 a 362:

Jestliže vstal z mrtvých Kristus, v němž je spása křesťanů, pak zjevně není nemožné, aby mrtví vstali: protože ten, který vzkřísil svého Syna, a ten, který vzkřísil své vlastní tělo, ukázal zbytku Těla, kterým je církev, vzor v Hlavě.²⁴¹

A slovy *Sermo* 362, 10, 10: „To, v co máme doufat ve vzkříšení mrtvých, bylo zobrazeno v naší Hlavě, bylo zobrazeno v těle našeho Pána Ježíše Krista.“ A o několik vět dále: „Doufejme v takové vzkříšení, jaké v našem Pánu předešlo víru nás všech. On nás totiž předešel proto, aby se naše víra budovala na něm.“

Vzkříšení Krista jakožto prototyp konečného vzkříšení je pro Augustina zásadním tématem. Již poprvé, když nechává ve svém spisu *De quantitate animae* zaznít přesvědčení o jistotě budoucího vzkříšení těla, spojuje ho se vzkříšením Pána.²⁴² Tak jako Kristovo zmrtvýchvstání nemůže být odděleno od jeho vtělení, života, působení a umučení, stejně tak ho nelze oddělovat od konečného vzkříšení mrtvých, kterého je příčinou²⁴³ a počátkem.²⁴⁴

Augustin nazírá jednotu Kristova a eschatologického vzkříšení. Je to stále tatáž jednota Hlavy a Těla, *Totus Christus* nahlížený z úhlu vzkříšení. Vzkříšená Hlava touží také po vzkříšení svého Těla, pak bude *Totus Christus* dokonalou obětí Otcí. Augustin totiž

---

²³⁶ Blíže viz O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 7–21.

²³⁷ Srov. tamtéž, s. 1.

²³⁸ *En. Ps.* 120, 6. In tamtéž, s. 2.

²³⁹ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1167–1168.

²⁴⁰ Např. v *Sermo* 2, 3.10.14; *Sermo* 216, 6; *Sermo* 263, 1; *Sermo* 240, 2; *En. Ps.* 34.70.101; *Trin.* VII 3–5.

²⁴¹ *Sermo* 361, 3.

²⁴² Srov. *Quant. an.* 33, 76. Dílo bylo sepsáno r. 388. Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine*, s. 281.

²⁴³ Myšlenky o této příčinnosti dále rozvíjí v *Div. qu.* 67, 2.

²⁴⁴ Srov. *Io. ep. tr.* 2, 2.

považuje Kristovo vzkříšení za oběť Otcí.²⁴⁵ Prozatím však zůstává tato oběť neúplnou a dovrší se až vzkříšením všech, kdo jsou Kristovým tělem.²⁴⁶

Jak je to ovšem se vzkříšením těch, které Augustin nepovažuje za údy Kristova těla? Kristovo vzkříšení pojímá jako prvotinu a vzor pouze ve vztahu ke vzkříšení spravedlivých.²⁴⁷ Augustin sice vždy trvá na tom, že z mrtvých vstanou spravedliví i nespravedliví, ale důsledně rozlišuje jejich osud po vzkříšení, a tedy to, zda se jejich vzkříšení bude podobat Kristovu. Těla nespravedlivých budou na rozdíl od spravedlivých vzkříšena v horším stavu. o vzkříšení spravedlivých Augustin mluví jako o odměně a snaží se „ukázat, že vzkříšení těla je dílem Boží spravedlnosti“²⁴⁸ a milosti, jak dodává později.²⁴⁹ Jako je smrt trestem, tak je vzkříšení odměnou, ale pouze pro spravedlivé. Vzkříšení pachatelů nepravosti je trestem,²⁵⁰ a proto nemůže být považováno za účinek a dovršení Ježíšova zmrtvýchvstání.

Augustin se také zaměřil na nalezení dostatečných důkazů věrohodnosti Kristova vzkříšení, aby se tak vypořádal s filosofickými názory popírajícími možnost vzkříšení těla, především se stoicismem, epikureismem, platonismem a novoplatonismem. Aby víru v Kristovo vzkříšení a ve vzkříšení mrtvých obhájil před pohanskými vzdělanci, staví Augustin svůj výklad na Boží stvořitelské moci, kterou Bůh může znovu oživit to, co sám stvořil.²⁵¹ Srovnává Boží utváření člověka a Krista v lůně matky s jeho opětovným zformováním v hrobě.²⁵² Argumentuje také Boží všemohoucností: pokud někdo vyznává Boží všemohoucnost, pak nemůže popírat Kristovo vzkříšení, protože by tím omezoval Boží všemohoucnost.²⁵³

Dalším silným důkazem věrohodnosti Kristova zmrtvýchvstání je pro Augustina skutečnost, že se zvěst o něm rozšířila po světě prostřednictvím několika málo

---

²⁴⁵ Srov. *En. Ps.* 65, 18.

²⁴⁶ Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine*, s. 293.

²⁴⁷ Srov. *tamtéž*, s. 289.

²⁴⁸ *Tamtéž*, s. 287.

²⁴⁹ Srov. *C. Iul. imp.* 6, 36.

²⁵⁰ Blíže viz ALFECHE, Mamerto. *The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine*, s. 280–289.

²⁵¹ Srov. např. *Civ.* XXII 13.

²⁵² Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 34–39.

²⁵³ Srov. *Sermo* 240, 2.

nevzdělaných rybářů. Pokud by Kristus ve skutečnosti nevstal, bylo by takovéto rozšíření křesťanství nemožné. V *De civitate Dei* formuluje tyto své úvahy takto:

Máme tedy už tři neuvěřitelné věci, které se nicméně staly. Je neuvěřitelné, že Kristus tělesně vstal z mrtvých a s tělem vstoupil na nebe; je neuvěřitelné, že svět takové neuvěřitelné věci uvěřil; je neuvěřitelné, že takovou neuvěřitelnou věc mohli světu a v něm i učencům vštípit tak účinně lidé neznámí, drobní, nečetní a nevzdělaní.²⁵⁴

Věrohodnost svědectví apoštolů o Kristově vzkříšení dokládá Augustin zázraky zaznamenanými ve Skutcích.²⁵⁵ „Stalo se mnoho zázraků, dosvědčujících jeden veliký a spasitelný zázrak Kristova tělesného vzkříšení.“²⁵⁶

Za další důkaz Kristova zmrtnýchvstání a příslibu vzkříšení všech mrtvých, který z něho plyne, považuje Augustin touhu lidského srdce po pravém štěstí – to ovšem není možné bez nesmrtnosti.²⁵⁷ Augustin si všímá, „jak nás lidský hlad po plném a trvalém štěstí prostřednictvím vnitřního svědectví Ducha svatého otevírá tomu, abychom se stali potenciálními posluchači velikonočního poselství.“²⁵⁸ Nezapomíná na podstatnou roli Ducha svatého – vždyť velikonoční víra je dílem Ducha v srdcích věřících.²⁵⁹

Z předestřené je zřejmé, že Augustinovo promýšlení tématu Kristova zmrtnýchvstání je vždy neoddělitelně spojeno s myšlenkou na budoucí eschatologické vzkříšení. První je základem a příslibem druhého, druhé je účinkem a dovršením prvního.

---

²⁵⁴ *Civ.* XXII 5. In *o Boží obci*, sv. 2, s. 610.

²⁵⁵ „Výmluvnost těch věrozvěstů nespočívala v slovech, ale v zázračných skutcích. Ti totiž, kteří Kristovo zmrtnýchvstání v těle a jeho nanebevstoupení i s tělem neviděli, nevěřili to očitém svědkům proto, že o tom hovořili, ale i proto, že dělali zázraky.“ *Civ.* XXII 5. In *tamtéž*.

²⁵⁶ *Civ.* XXII 8. In *tamtéž*, s. 617.

²⁵⁷ *Srov. Sermo* 231 a *Trin.* XIII 10.

²⁵⁸ O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 59.

²⁵⁹ Blíže viz *tamtéž*, s. 41–59.

3. Vzkříšení mrtvých podle Augustina

*„Naše naděje je vzkříšení mrtvých, naše víra je vzkříšení mrtvých.
Je to i naše láska, která se rozněcuje kázáním o věcech,
které ještě nevidíme.“²⁶⁰*

Augustin měl bezesporu na vývoj západní eschatologie, tak jako na celou teologii, největší vliv ze všech církevních otců. Jeho eschatologie vyrůstá z východní tradice od Órigena dále, ze západní tradice od Tertuliána, a z nadějí jeho současníků v africké církevní obci.²⁶¹ Vzkříšení těla Augustin považuje za naprosto zásadní článek křesťanské víry.²⁶² Nesepsal sice žádný traktát o vzkříšení mrtvých, ale tématem se zabývá v mnoha dílech, jak pastoračních, tak apologetických.²⁶³ Dogma o vzkříšení těla si v Augustinově době jistě žádalo obhajobu, protože s ním měli potíže nejen vzdělání pohané, ale i samotní křesťané.²⁶⁴

V této kapitole pojednám nejprve o biblických základech Augustinovy nauky o dvojím vzkříšení a poté předestřu jeho obhajobu vzkříšení před manichejci, novoplatoniky a dalšími popírači nebo pochybovači. Následně se budu věnovat Augustinově teologii vzkříšeného těla a na závěr kapitoly nastíním jeho vizi obnoveného světa a života v něm.

3.1. Biblická svědectví o dvojím vzkříšení

Celá Augustinova teologie vzkříšení mrtvých je založena na Písmu a z Písma také vychází jeho nauka o dvojím vzkříšení.²⁶⁵ „Prvním vzkříšením“ či „vzkříšením duše“ nazývá Augustin obrácení. Pokud jím člověk neprojde za pozemského života, jeho údělem při „druhém vzkříšení“ – tedy při vzkříšení těla – bude věčné zavržení.²⁶⁶ Vzkříšení duše je tedy nutnou podmínkou vzkříšení těla, zároveň však také jeho

---

²⁶⁰ *Sermo* 361, 2, 2.

²⁶¹ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 131.

²⁶² Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2009, s. 113.

²⁶³ Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine. *Recoletos Multidisciplinary Research Journal*. 2016, 4(1), s. 127.

²⁶⁴ Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 99.

²⁶⁵ Srov. TOOM, Tarmo. Totus homo: Augustine on Resurrection. In DYER, Keith D. – NEVILLE, David J. – LORENZEN, Thorwald (ed.). *Resurrection and responsibility: essays on theology, scripture, and ethics in honor of Thorwald Lorenzen*. Eugene, Or.: Pickwick Publications, 2009, s. 61–62.

²⁶⁶ Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 168–169.

anticipací. Termínem vzkříšení duše, *resurrectio animae* Augustin označuje také znovuzrození duše ve křtu.²⁶⁷ V *De Trinitate* vysvětluje dvojí smrt a dvojí vzkříšení člověka takto:

„Smrtí duše je bezbožnost, smrtí těla je porušitelnost, kvůli které se duše oddělí od těla. Tak jako duše umírá, když ji Bůh opustí, tak i tělo umírá, když ho opustí duše. (...) Duše je vzkříšena skrze pokání, (...) vzkříšení těla je odloženo až na konec, kdy bude naše ospravedlnění nevýslovným způsobem přivedeno k dokonalosti.“²⁶⁸

3.1.1. Starý zákon

Zdá se, že Augustin sdílel s mnoha svými současníky pojetí dějin jako „kosmického týdne“, který je tvořen šesti „věky“ a zakončen sedmým „zlatým věkem“, ve kterém zavládne mír, celé stvoření bude obnoveno a všichni mrtví vzkříšeni. Těchto šest věků často spojuje se šesti dny stvoření podle první kapitoly První knihy Mojžíšovy, sedmý den, den odpočinku potom odpovídá eschatologickému věčnému odpočinku.²⁶⁹ Za následek hříchu prvních lidí, o kterém pojednává třetí kapitola knihy Genesis, považuje Augustin vydanost člověka dvojí smrti: duševní skrze hříchy a neřesti, a tělesné. Ale moc Kristova vtělení, smrti a zmrtvýchvstání je silnější než všechny následky hříchu, a člověk tak má naději na dvojí vysvobození ze smrti.²⁷⁰

Na starozákonní proroctví týkající se eschatologického vzkříšení odkazuje Augustin jen málo.²⁷¹ Ke vzkříšení mrtvých vztahuje příslib *vypučení kostí* z Iz 66,14.²⁷² Ve verši Iz 26,19 nalézají nejen zmínku o prvním vzkříšení a předpověď druhého vzkříšení mrtvých, ale i proroctví o odsouzení vzkříšených bezbožníků.²⁷³ V popisování trestů pro zavržené je Augustin opatrný, většinou se omezuje na biblické obrazy, které vykládá doslovně. Tak zmiňuje například Iz 66,24, přičemž „oheň gehenny“ a „červa, který nehynie“ chápe jako materiální skutečnosti, které se postarají o utrpení vzkříšených těl zavržených.²⁷⁴

²⁶⁷ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 214.

²⁶⁸ *Trin.* IV 3, 5. In DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 136–137.

²⁶⁹ Viz *Civ.* XXII 30. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 133.

²⁷⁰ Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 131.

²⁷¹ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1168.

²⁷² Srov. ALFECHE, Mamerto. The Coming of the New Cosmos. *Augustiniana*. 1996, 46(1/2), s. 38.

²⁷³ Blíže viz *Civ.* XX 21. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 494.

²⁷⁴ Viz *Civ.* XXI 9. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 148.

Dále vztahuje na události konce světa několik veršů z Daniela (Dan 7,23–28; 12,1–3), a z Malachiáše (Mal 3,1–5.17–4,3).²⁷⁵ V počátečních verších Danielovy dvanácté kapitoly rozeznává další rozlišení druhého vzkříšení: vzkříšení k životu a vzkříšení k soudu.²⁷⁶ Připouští výklad Ezechielova vidění údolí suchých kostí (Ez 37,9n) jako proroctví o vzkříšení, ale poznamenává, že úryvek lze číst také jako příslib „neočekávaného uzdravení lidí bez naděje Duchem svatým“.²⁷⁷

Dále Augustin cituje Žl 49,3–5 jako svědectví o posledním soudu.²⁷⁸ Snaží se dokázat už ze starozákonních proroctví, že tím, kdo přijde soudit na konci světa, je Kristus, nikoli Bůh Otec. Tak vykládá verš Iz 48,16 jako proroctví o budoucím Synově poslání být eschatologickým soudcem světa.²⁷⁹ Jako konečný argument pro Kristovu roli soudce Augustin uvádí, a tím se již dostávám do Nového zákona, Ježíšův výrok: „Otec nikoho nesoudí, ale všechen soud dal do rukou Synovi“.²⁸⁰

3.1.2. Nový zákon

Celou řadu svědectví Nového zákona týkajících se vzkříšení mrtvých cituje Augustin v *De civitate Dei* XX 5–20.²⁸¹ Svoji koncepci dvojího vzkříšení staví hlavně na páté kapitole Janova sepsání evangelia²⁸² a na dvacáté kapitole Apokalypsy.²⁸³ V *Traktátu na Janovo evangelium* Augustin mluví o vzkříšení duševním v přítomnosti a tělesném v budoucnosti,²⁸⁴ přičemž obojí vzkříšení je člověku potřebné, protože jak v duši, tak v těle koná smrt své dílo. Tělo umírá pro svou slabost a křehkost, duše kvůli hříchu a oddělení se od Boha, a tato duševní smrt je daleko horší než tělesná.²⁸⁵ Jak duševní, tak tělesné vzkříšení člověka je založeno na jeho spojení s Kristem.²⁸⁶ „Duše může opět vstát

---

²⁷⁵ Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Coming of the New Cosmos*, s. 12–13.

²⁷⁶ Srov. *Civ.* XX 23.

²⁷⁷ *Gn. litt.* X 5, 8. Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1168.

²⁷⁸ Srov. *Civ.* XX 24.

²⁷⁹ Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Coming of the New Cosmos*, s. 13–14.

²⁸⁰ Jan 5,22. Srov. *Civ.* XX 30.

²⁸¹ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1168.

²⁸² Hlavně na verších Jan 5,24–29. Viz *Sermo* 362, 22, 25.

²⁸³ Srov. *Civ.* XX 6–7.

²⁸⁴ Srov. *Io. ev. tr.* 19. Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 22–23.

²⁸⁵ Srov. *Civ.* XIII 2. Srov. DALEY, Brian E. *Resurrection*. In *Augustine through the Ages: an encyclopedia*, ed. Allan Fitzgerald. Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans, 1999, s. 722.

²⁸⁶ Srov. např. *Ep.* 55, 14, 25. Srov. ALFECHE, Mamerto. *The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection*. *Augustiniana*. 1987, 37(1/2), s. 128–129.

jedině mocí Kristova božství, tělo jediné mocí jeho lidství.²⁸⁷ A jediné díky vzkříšení těla bude člověk moci být v plném smyslu obrazem Syna.²⁸⁸

Ve výše zmíněném spisu Augustin dále rozvádí svou nauku o dvojím vzkříšení. První vzkříšení poznají pouze ti, kteří se obrátí od bezbožnosti ke spravedlnosti, naproti tomu druhé vzkříšení se týká všech. Jen někteří ovšem zakusí tělesné vzkříšení k životu, údělem ostatních bude tělesné vzkříšení k soudu, tedy k odsouzení.²⁸⁹

Hříšnickova duše znovusjednocená s jeho tělem bude odsouzena k věčnému zavržení, které Augustin po vzoru Apokalypsy nazývá „druhou smrtí“, aniž by se někdy dočkala anihilace.²⁹⁰ Na námitku, že věčný trest není přiměřený časnému hříchu, Augustin odpovídá, že i na zemi bývají zločinci trestáni dlouho, ačkoli zločin spáchali v krátkém okamžiku.²⁹¹ Trest i blaženost budou spravedlivě odstupňovány, obojí však bude stejně trvalé.²⁹² Augustin není příliš optimistický v počtu těch, kdo budou *vzkříšeni k životu*, a předpokládá, že „velká většina bude navěky potrestána druhou smrtí.“²⁹³ Proč je k druhé smrti potřeba jednota duše s tělem, vysvětluje Augustin tím, že člověk potřebuje tělo, aby plně cítil bolest věčného zavržení.²⁹⁴

Jako aktéry prvního vzkříšení uvádí Augustin všechny tři božské Osoby – Otec a Syn jsou těmi, kdo si toto vzkříšení přejí, Duch je ten, kdo ho v nitru člověka uskutečňuje. Dílo druhého vzkříšení ovšem přivlastňuje nejvíce vtělenému Synu, protože v jeho tělesném zmrtvýchvstání má konečné vzkříšení mrtvých svůj počátek.²⁹⁵ Tělesné vzkříšení mrtvých na konci světa tedy bude dílem Otcovy moci skrze vzkříšené lidství Ježíšovo.²⁹⁶

---

²⁸⁷ *Io. ev. tr. 23, 6.* In MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 125.

²⁸⁸ Srov. Řím 8,29. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 142.

²⁸⁹ Srov. *Io. ev. tr. 19.* Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1168.

²⁹⁰ Srov. *Civ. XX 5; XIII 2.*

²⁹¹ Srov. *Civ. XXI 11.* Se „změkčilým“ názorem některých svých křesťanských současníků, že věčnost zavržení je příliš nemilosrdná, Augustin polemizuje v *De civitate Dei XXI 17–27.* Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 149.

²⁹² Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 171–3.

²⁹³ *Civ. XIII 23.* In o *Boží obci*, sv. 1, s. 648.

²⁹⁴ Srov. TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 71–72.

²⁹⁵ Srov. *Io. ev. tr. 23, 13ff.* Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 137.

²⁹⁶ Srov. *Io. ev. tr. 23, 15.* Srov. O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ*, s. 22–23.

Druhé vzkříšení

Svou teologii druhého vzkříšení, vzkříšení těla, čerpal Augustin převážně z patnácté kapitoly prvního listu Korint'ánům. Tu doplnil o některé další pasáže z Nového zákona: již zmiňovanou dvacátou kapitolu Apokalypsy, událost proměnění Páně,²⁹⁷ Ježíšův výrok „ani vlas z vaší hlavy se neztratí“²⁹⁸ a spor o vdovu po sedmi bratrech, odkud Augustin často cituje, že vzkříšení svatí „budou jako andělé v nebi.“²⁹⁹ Společenství s anděly, *societas angelorum*³⁰⁰ bude patřit k věčné odměně – vzkříšení svatí budou spolu s anděly tvořit onu věčnou Boží obec, společenství dokonalého míru a pokoje. Společenský rozměr věčného života je pro Augustina zásadní.³⁰¹

V *De civitate Dei* XX 7–9 se Augustin věnuje dvacáté kapitole Zjevení a předestírá zde svou koncepci tisíciletého království. Ačkoli se v některých Augustinových raných dílech nacházejí milenaristické představy, později je sám zavrhně³⁰² a tisícileté království vykládá ekzeziologicky jako již přítomné – jako čas nynější církve mezi Kristovým prvním a druhým příchodem.³⁰³ Tisíc let podle Augustina značí celou křesťanskou éru a královstvím je církev, bojující proti zlu uvnitř i vně sebe.

Otázce času, kdy má nastat konec tohoto světa, vzkříšení mrtvých a poslední soud, se Augustin věnuje v dopisech biskupu Hesychiovi³⁰⁴ a používá přitom rozlišení času na *chronos* a *kairos*. Podle Mt 24,14 usuzuje, že čas příhodný, *kairos*, nastane až poté, co bude evangelium hlášáno všem národům.³⁰⁵ Vůči předpovědím času konce světa a vůči snahám vypočítat ho na základě Písma a historických událostí byl Augustin vždycky skeptický a pokusy o výpočet považoval za pouhé názory.³⁰⁶ Na základě Ježíšových výroků o hodině konce, kterou zná jen Otec,³⁰⁷ usuzuje, že Boží vůlí je zanechat člověka v nevědomosti ohledně času konce. Apokalyptická znamení vždy byla a vždy budou.

---

²⁹⁷ Srov. Mt 17,1–8 par. Viz *C. Faust.* XI 3.

²⁹⁸ Lk 21,18. Viz *Civ.* XXII 14. Blíže viz MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values.* Villanova, Pennsylvania: Villanova University, 1966, s. 18.

²⁹⁹ Mt 22,30 par. Viz *Sermo* 362, 15, 18 a *Civ.* XXII 17.

³⁰⁰ Viz např. *En. Ps.* 119, 6; *Gn. litt.* VII 25, 36; *Sermo* 19, 5.

³⁰¹ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 146–147.

³⁰² Blíže viz tamtéž, s. 133–134.

³⁰³ Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 169.

³⁰⁴ Srov. *Epp.* 197, 198 a 199.

³⁰⁵ Srov. *Ep.* 197, 3. Blíže viz ALFECHE, Mamerto. *The Coming of the New Cosmos*, s. 5–6.

³⁰⁶ Srov. *Ep.* 197, 5.

³⁰⁷ Viz Mt 24,36 a Sk 1,7.

Augustin nepovažuje přesnou znalost času posledního soudu za důležitou, klíčové je věřit, že nastane, a připravovat se na něj. Proto křesťanům doporučuje toužit po Pánově příchodu a zároveň předpokládat, že ještě není jeho čas. S tímto postojem totiž víra nepřijde k úhoně, pokud se Pánův příchod opozdí, a pokud naopak přijde dříve, pak bude ten, kdo po paruzii touží, velmi mile překvapen.³⁰⁸

Druhý příchod Krista spojuje Augustin se zjevením jeho slávy a se soudem.³⁰⁹ Z několika novozákonních úryvků Augustin vyvozuje, že poslední soud je nevyhnutelný.³¹⁰ Soudcem bude sám Ježíš, který „přijde soudit v témže těle, ve kterém přišel dát se soudit“.³¹¹ V jediném okamžiku oddělí dobré od zlých a jeho rozsudek bude pro každého osudový, nebude možné jej nijak zvrátit.³¹² o tom, že soud se bude týkat jak mrtvých, tak dosud živých, svědčí podle Augustina Zj 20,13 – moře, které „vydalo své mrtvé“, označuje podle Augustina tento svět.³¹³

Ti, kteří se Kristovy paruzie dožijí, jak o nich mluví 1 Sol 4,13–17, nebudou podle *De civitate Dei* ušetřeni zkušenosti smrti.³¹⁴ Všichni musí projít smrtí, ať už jakkoli rychle, protože „to, co zaséváš, nebude oživeno, jestliže neumře.“³¹⁵ A tak Augustin nabízí tuto vizi jejich vzkříšení: „V tom okamžiku, co budou se vzkříšenými uchvázeni v oblacích Kristu vstříc do vzduchu, přejdou s úžasnou rychlostí k nesmrtelnosti skrze smrt.“³¹⁶ V pozdějších spisech Augustin tento svůj názor upravuje a uznává, že někteří vůbec nezakusí oddělení duše od těla – budou moci přejít do vzkříšeného života proměnou, nikoli smrtí.³¹⁷

Také ti, kdo zesnuli ještě před Kristovým prvním příchodem, budou při jeho druhém příchodu vzkříšeni. Pokud žili svatě a spravedlivě, jsou údy Kristova Těla, přestože ho ve svém životě nepoznali, a budou vzkříšeni k věčnému životu.³¹⁸ Po své smrti byli tito

---

³⁰⁸ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 134–135.

³⁰⁹ Srov. tamtéž.

³¹⁰ Vychází z Mt 11,22–24; 12,41–42, Jan 5,22–24 a Zj 20,11. Srov. *Civ.* XX 5.

³¹¹ *Civ.* XX 6. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 452.

³¹² Srov. *Civ.* XX 1.

³¹³ Srov. *Civ.* XX 15. Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Coming of the New Cosmos*, s. 5–11.

³¹⁴ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1169.

³¹⁵ 1 Kor 15,36.

³¹⁶ *Civ.* XX 20. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 491.

³¹⁷ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 145.

³¹⁸ Srov. *Gr. et pecc. or.* II 26, 31. Bliže viz ALFECHE, Mamerto. *The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection*, s. 160–161.

spravedliví v *lůně Abrahámově*, a to již před Kristovým sestoupením do pekel, zmíněným v 1 Petr 3,19. Podle Augustina totiž Kristus nenavštívil v podsvětí spravedlivé, ale hříšníky v pekle, z nichž alespoň některé vysvobodil z jejich utrpení. Dokud nenastane poslední soud, není podle Augustina peklo stavem, z něhož není úniku.³¹⁹

3.2. Kritika vzkříšení a Augustinova odpověď

Hlavními Augustinovými protivníky v polemice o vzkříšení těla jsou manichejci a novoplatonici, je si ovšem vědom i dalších popíračů vzkříšení: v *De haeresibus* vypočítává celkem dvanáct herezí, které tělesné vzkříšení výslovně popírají.³²⁰ Vzkříšení těla bylo v Augustinově době vůbec nejkritizovanějším článkem víry: „V ničem jiném neodporují lidé křesťanské víře vehementněji, tvrdošíjněji, neústupněji a bojovněji než ve věci vzkříšení těla.“³²¹ Starověký svět neměl o těle valného mínění, a proto vyprodukoval tolik námitek proti jeho vzkříšení, z nichž mnohé jsou z hlediska dnešní mentality spíše bizarní. Na některé z nich reagovali již apologeté druhé poloviny druhého století, o kterých bylo pojednáno v první kapitole, především Athénagorás a Tertulián.³²²

Námítky oponentů reflektují na jedné straně přesvědčení, že žádoucí je spíše „osvobození“ duše od těla než jeho vzkříšení, na straně druhé zkušenost pomíjivosti a proměnlivosti lidského těla, ze které vyvozují nemožnost jeho podílu na věčnosti.³²³ Povětšinou mají za cíl zesměšnit nauku o vzkříšení: Jak bude vzkříšeno tělo s fyzickými defekty? Budou snad někteří ze vzkříšených obézní, jiní vychrtlí nebo tělesně postižení? Jak bude vzkříšen potracený plod a jak velké budou vzkříšené děti? Jak to bude s ostříhanými vlasy a nehty, které přece svého času byly součástí těla? A co když byl prach rozpadlého těla odnesen kupříkladu povodní? Co když bylo tělo sežráno zvířetem, nebo co hůř – kanibalem?³²⁴

---

³¹⁹ Srov. *Gn. litt.* XII 33, 63. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 139.

³²⁰ Srov. ALFECHE, Mamerto. The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection, s. 137–138.

³²¹ *En. Ps.* 88 II, 5. In SCHÖNBORN, Christoph. „Vzkříšení těla“ ve víře církve, s. 9.

³²² Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 7–9.

³²³ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1170.

³²⁴ Srov. *Civ.* XXII 12. Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 7.

Augustin se s námitkami odpůrců vzkříšení těla vypořádává především v *Sermones* 240–243 a 361, v *Enchiridion de fide, spe et caritate* 23 a samozřejmě v *De civitate Dei*.³²⁵

V *Sermo* 242 Augustin reaguje na starou, původně Ciceronovu filosofickou námitku, že těla pocházející ze země nemohou přebývat v nebi, protože každému živlu – zemi, vodě, vzduchu i ohni – je ve vesmíru pevně určeno místo podle jeho hmotnosti.³²⁶ Hmotnost těla však podle Augustina není argumentem proti jeho vzkříšení. V přírodě si živly někdy vymění místo, jako například v případě dřeva plovoucího na vodě,³²⁷ a různá pozemská tělesa mohou změnit své těžké, hmotné skupenství na lehké, vzdušné.³²⁸ Argumentuje také Boží všemohoucností, vyznávanou i filosofy. Je vůlí Boží, aby mrtvá těla vstala, a jestliže to Bůh chce, učiní to.³²⁹

V *De civitate Dei* se Augustin zabývá také otázkou, zda budou vzkříšeny zemřelé nenarozené děti. Dochází k závěru, že pokud byl již plod vyvinutý natolik, aby se v jeho případě dalo hovořit o lidském těle, pak bude vzkříšen.³³⁰ Také v *Enchiridion* se vyslovuje, že není důvod vylučovat potracené plody z konečného vzkříšení.³³¹ Vzkříšená těla plodů a malých dětí ovšem budou tak velká, jako kdyby byla dosáhla dospělosti.³³² Siamská dvojčata budou mít po vzkříšení oddělená těla a každé bude zcela kompletní, a všichni, kdo se narodili jakkoli znetvoření, obdrží při vzkříšení k životu tělo nezdeformované a krásné.³³³

Z Augustinovy citlivosti vůči kráse vyplývá také jeho odpověď na staré námitky proti vzkříšení týkající se ustrížených vlasů a nehtů, výšky, váhy a zdraví vzkříšeného těla.

---

³²⁵ Především v *Civ.* XIII, XX a XXII. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 144.

³²⁶ Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 7–8.

³²⁷ Srov. *Sermo* 242, 6, 8.

³²⁸ Srov. *Sermo* 242, 5, 7. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 144.

³²⁹ Srov. ALFECHE, Mamerto. Augustine's Discussions with Philosophers on the Resurrection of the Body. *Augustiniana*. 1995, 45(1/2), s. 110–112.

³³⁰ Srov. *Civ.* XXII 12–13.

³³¹ Srov. *Ench.* 23, 85–86. Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 134.

³³² Srov. *Sermo* 242, 3, 4, *Civ.* XXII 14. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 144.

³³³ Srov. *Ench.* 23, 87.

Těla vzkříšených budou dokonale krásná, věčně mladá a zářivá, bez jakékoli ošklivosti nebo disproporce.³³⁴

Již tradiční problém s kanibalismem řeší Augustin tak, že hmota těla se navrátí svému původnímu majiteli. Lidožrout, který si maso pouze vypůjčil, ho bude muset v den vzkříšení vrátit původnímu majiteli. Ať už maso přešlo do jiného lidského těla kanibalismem, nebo tím, že bylo sežráno šelmou, kterou následně snědl jiný člověk,³³⁵ navrátí se ve chvíli vzkříšení k duši, která ho oživovala jako první.³³⁶

3.2.1. Polemika s manicheismem

S manichejci vedl Augustin silný spor ohledně vzkříšení těla kolem roku 400.³³⁷ Tato polemika byla pro Augustinovu teologii vzkříšení klíčová. Zaměřil se v ní na Pavlovu nauku o vzkříšení mrtvých a důkladně ji prostudoval, jak je vidět v *Contra Faustum Manichaeum*, kde obhazuje jak Kristovo vzkříšení, tak i vzkříšení všech mrtvých, protože Faustus popíral obojí.³³⁸

Důležitou roli v této polemice sehrála patnáctá kapitola prvního listu Korint'ánům, kterou obě strany ve své argumentaci využívali. Manichejci obhajovali své popírání vzkříšení veršem: „Tělo a krev nemůže mít podíl na Božím království,“ (1 Kor 15,50) podobně jako před nimi gnostikové.³³⁹ Augustin vysvětluje, že slovní spojení „tělo a krev“ označuje buď ty, kdo žijí podle těla, anebo tělesnou porušitelnost, a proto tento verš neodporuje vzkříšení těla.³⁴⁰

Podle Augustina převzali manichejci popírání tělesného vzkříšení od korintských popíračů, na které 1 Kor 15 reaguje a ve kterých Augustin vidí následovníky Hymenaia s Filétem z 2 Tim 2,17–18.³⁴¹ Ti podle Augustina nepopírali posmrtný život jako takový,

---

³³⁴ Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 25.

³³⁵ Srov. *Civ.* XXII 20. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 144.

³³⁶ Srov. *Ench.* 23, 88. Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 134.

³³⁷ Srov. ALFECHE, Mamerto. The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection, s. 130.

³³⁸ Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 111–112.

³³⁹ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 213.

³⁴⁰ Srov. *Retr.* I 17. Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 132.

³⁴¹ Srov. ALFECHE, Mamerto. The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection, s. 122–123.

ale pouze vzkříšení těla,³⁴² a neuznávali dvojí vzkříšení, stejně jako po nich manichejci, nýbrž pouze jedno – duševní vzkříšení, které se děje skrze poznání pravdy.³⁴³

Právě poukazem na „zbloudilé“ Hymenaia a Filéta Augustin dokazuje, že nauka apoštola Pavla zcela zřejmě doufá v budoucí tělesné vzkříšení.³⁴⁴ Vysvětluje také, že Pavlův výrok o sjednocení s Kristem ve smrti a ve zmrtvýchvstání (srov. Řím 6,3–11) neznamena, že vzkříšení se týká pouze duchovní roviny člověka.³⁴⁵

Na jiném místě se Augustin vypořádává s výkladem verše Řím 5,12, který popíráči tělesného vzkříšení šířili: že smrtí, která „vstoupila do světa skrze hřích“, je myšlena pouze duchovní smrt. Předkládá jim jako protiargument verše 1 Kor 15,21nn, kde jsou „smrt skrze člověka“ a vzkříšení skrze Krista nahlédnuty v kontextu konečného vzkříšení mrtvých.³⁴⁶

Augustin vystupuje proti manichejskému dualismu³⁴⁷ a v opozici vůči jeho pohrdání tělem zdůrazňuje totožnost těla vzkříšeného s tělem pozemským.³⁴⁸ Odmítá také spekulace, že ženy by měly být vzkříšením přeměněny na muže. Vzkříšené tělo bude stejného pohlaví jako před smrtí, protože pohlaví je součástí přirozenosti, nikoli vadou či nedostatkem. Tělo zůstane identické, nezmění se na něm nic kromě toho, co bylo ovlivněno porušitelností. Augustin v této souvislosti připomíná svůj oblíbený evangelní úryvek o vzkříšení ženy a jejích sedmi mužů: Písmo zde říká, že nebude ženění a vdávání, nikoli že nebudou ženy.³⁴⁹

Dále obhajuje tělesné vzkříšení proti manicheismu v *De agone christiano*³⁵⁰ a ozvěny této polemiky zaznívají i v *Sermo* 361, o kterém pojednám níže, a 362, kde své

---

³⁴² Srov. *Sermo* 362, 19, 22.

³⁴³ Blíže viz ALFECHE, Mamerto. The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection, s. 127–131.

³⁴⁴ Srov. *Io. ev. tr.* 19, 14.

³⁴⁵ Srov. *Ep.* 55, 3, 4. Srov. ALFECHE, Mamerto. The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection, s. 131.

³⁴⁶ Srov. *Pecc. mer.* 1, 8, 8. Srov. tamtéž, s. 155.

³⁴⁷ Blíže viz DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 128.

³⁴⁸ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 213.

³⁴⁹ Srov. *Civ.* XXII 17. Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 26.

³⁵⁰ Viz *Agon.* 32, 34. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 143.

posluchače varuje před těmi, kdo popírají tělesné vzkříšení,³⁵¹ a usvědčuje odpůrce z chybného výkladu Písma.³⁵²

3.2.2. Polemika s novoplatonismem

S následovníky Platóna a Porfyria Augustin výrazně polemizuje v *Sermones* 240–242 a v *De civitate Dei*,³⁵³ kde vystupuje proti Porfyriově koncepci posmrtného života.³⁵⁴ Porfyrios z křesťanské nauky nejvíce napadal vzkříšení Ježíšova těla a eschatologické tělesné vzkříšení všech mrtvých.³⁵⁵ Snad i proto ho Augustin častuje označením „nejostřejší nepřítel křesťanské víry“.³⁵⁶

Novoplatonici sice očekávali posmrtný život, ale pouze pro duši člověka. Podle jejich představy se duše zlého po smrti vtěluje do jiného těla a v něm trpí, duše spravedlivého odchází do nebes ke hvězdám, kde dlouhou dobu odpočívá a postupně zapomíná všechny útrapy pozemského života. Když je všechny zapomene, začne opět toužit po spojení s tělem – znovu se vtělí a znovu trpí.³⁵⁷

Augustin tento novoplatonský výklad přdestírá v *Sermo* 241, 4 a podrobuje jej kritice pro jeho implikaci opětného utrpení duše po spojení s tělem – duše by po svém vtělení opět zapomněla na Boha a podstupovala v těle bolesti a boje. Touha po opětném spojení s tělem je v této koncepci podmíněna zapomnětlivostí duše. Augustin argumentuje tím, že pokud by duše zapomněla na trápení, která prožila, jistě by zapomněla také na potěšující prožitky, které by ji vedli k touze po opětovném spojení s tělem.³⁵⁸ V opozici vůči Platónově teorii zapomnětlivosti duše Augustin nastiňuje vzájemný vztah mezi tělem a duší, který zůstává i po smrti – duše touží po obnovení a znovupřijetí svého těla.³⁵⁹

---

³⁵¹ Zmiňuje je například v odstavcích 6, 6; 13, 13n; 19, 22.

³⁵² Viz např. *Sermo* 362, 13–15.

³⁵³ Viz *Civ.* XX 24.30–32; XII 27; XIII 16–20; XXII 25–28. Srov. ALFECHE, Mamerto. *Augustine's Discussions with Philosophers on the Resurrection of the Body*, s. 95.

³⁵⁴ Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 103.

³⁵⁵ Srov. *Civ.* XXII 25–28. Srov. ALFECHE, Mamerto. *Augustine's Discussions with Philosophers on the Resurrection of the Body*, s. 95.

³⁵⁶ *Sermo* 241, 7.

³⁵⁷ K Platónově a Porfyriově koncepci reinkarnace a k Augustinově argumentaci proti ní viz ALFECHE, Mamerto. *Augustine's Discussions with Philosophers on the Resurrection of the Body*, s. 95–97, 120–126.

³⁵⁸ Srov. *Sermo* 241, 4. Srov. tamtéž, s. 100.

³⁵⁹ Srov. *Civ.* XIII 20. Srov. tamtéž, s. 134–135.

Opětovné sjednocení s tělem totiž není pro duši utrpením, ale vzkříšené tělo je její krásou.³⁶⁰

Pokud duši čeká návrat do těla, ve kterém bude opět trpět, pak nemůže být v nebi skutečně šťastná. Ví-li o tom dopředu, nemůže se plně radovat při myšlence na budoucí trápení, a pakliže o tom neví, je držena v nevědomosti, a tudíž se jedná pouze o falešnou blaženost. Pravá blaženost totiž tkví ve vlastnění pravdy.³⁶¹

Diskuzi ve třinácté knize *De civitate Dei* začíná Augustin polemikou s Porfyriovým tvrzením, že duše může být v blaženosti u Boha jedině bez těla, protože tělo duši spoutává a je pro ni zdrojem trápení. Augustin argumentuje samotným Platónem, který v *Timaeus* 30f učí, že svět je nejšťastnější živou bytostí obdařenou duší; a naukou platoniků, že tento svět je věčný. Pokud by platilo obojí, duše světa by se nikdy neoddělila od svého „těla“, od hmotného světa, ale přesto by stále byla nejšťastnější. Podobně by tomu bylo se sluncem a planetami, které jsou podle platoniků bytostí věčné, hmotné a přitom šťastné. Neplatí tedy Porfyriova teorie, že pro štěstí duše je třeba odloučení od těla.³⁶² Místo toho Augustin nabízí tezi, že osvobozením pro duši ve smrti je nikoli odložení těla, ale odložení porušitelnosti. Rozlišuje tělo, jež je nedílnou součástí lidské osoby, a tělesnou porušitelnost, která je následkem prvního hříchu a představuje pro duši omezení. Záporné hodnocení tedy nezaslouží hmota, ale hřích.³⁶³ Že opětovná jednota s tělem je pro duši dobrem, Augustin vyvozuje také z Platónovy nauky, že Nejvyšší Bůh obdařil stvořené bohy darem nesmrtnosti – tedy věčnou jednotou těla a duše. I pro duši člověka je proto větším dobrem být spojená se svým tělem než nikoli.³⁶⁴

V poslední knize *De civitate Dei* Augustin uzavírá celou polemiku o vzkříšení těla tvrzením, že kdyby Platón a Porfyrios vytvořili syntézu svých učení o duši, dospěli by k plné pravdě. Ze spojení Platónovy teze, „že duše nemůže být na věky bez těla,“ a Porfyriovy zásady, „že duše plně očistěná, jakmile se navrátí k Otci, nikdy se už k těmto světským strastem nevrátí,“ totiž „plyne, že jednak se duše do těla vrátí a jednak dostane tělo takové, v jakém bude žít v blaženosti a nesmrtnosti.“³⁶⁵ Tím Augustin považuje

---

³⁶⁰ Srov. *Sermo* 240, 5. Srov. tamtéž, s. 99.

³⁶¹ Srov. *Sermo* 241, 5. Srov. tamtéž, s. 101–102.

³⁶² Srov. tamtéž, s. 104–106, 117–118.

³⁶³ Srov. TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 65–66.

³⁶⁴ Srov. *Civ.* XIII 19. Srov. ALFECHE, Mamerto. *Augustine's Discussions with Philosophers on the Resurrection of the Body*, s. 132–133.

³⁶⁵ *Civ.* XXII 27. In *o Boží obci*, sv. 2, s. 676–677.

křesťanskou nauku o vzkříšení těla za obhájenou vůči platonikům a za jim zpřístupněnou.³⁶⁶

3.2.3. Polemika v *Sermo 361*³⁶⁷

Na začátku této promluvy o vzkříšení mrtvých Augustin sice upozorňuje, že se nebude příliš zdržovat dokazováním toho, že vzkříšení mrtvých nastane – protože popírači vzkříšení jistě mezi jeho posluchači nejsou³⁶⁸ – ovšem nakonec se u argumentů ve prospěch vzkříšení pozdrží a věnuje jim podstatnou část homilie. Vytýká křesťanům, že nehájí svou víru ve vzkříšení proti popíračům³⁶⁹ a předestírá, jakým směrem by se jejich obhajoba mohla ubírat.

Zmiňuje častou námitku těch, kdo popírají vzkříšení: „Nikdo se odtamtud ještě nevrátil.“³⁷⁰ Odpovídá poukazem na to, že Ježíš přece vstal z mrtvých a už nikdy nezemře, a to proto, aby všichni mohli věřit ve vzkříšení svého těla.³⁷¹ Dále imaginárnímu popírači nabízí, po vzoru apoštolských otců, přírodní metafory pro eschatologické vzkříšení: spánek a probouzení zvířat, fáze měsíce, nebo padající listy stromů jako symbol smrti a jarní zazelenání zdánlivě mrtvého lesa jako symbol vzkříšení. Využívá také přirovnání vzkříšení k vyrašení rostliny ze semena a k následné žni. Na rozdíl od každoročních žní nastane událost vzkříšení jen jednou na konci světa, lze ji však pozorovat již nyní v jediném vzorovém semínku – v pohřbeném a zmrtvýchvstalém Pánovi.³⁷²

Následně se Augustin vypořádává s námitkou, že pohřbené tělo se rozpadne na prach, a proto je nemožné věřit v jeho vzkříšení.³⁷³ Podobně jako Irenej a Tertulián argumentuje Boží mocí stvořit z ničeho: před početím nebylo tělo vůbec ničím, ani prachem, před vzkříšením bude alespoň prachem. Je-li Bůh mocen utvořit tělo z ničeho, tím spíše ho bude schopen obnovit z jeho zbytků.³⁷⁴

---

³⁶⁶ Srov. *Civ.* XXII 28.

³⁶⁷ In HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Sermons III/10*. New York: New City Press, 1995, s. 225–240.

³⁶⁸ Srov. *Sermo 361*, 3, 3.

³⁶⁹ Srov. *Sermo 361*, 7, 7.

³⁷⁰ *Sermo 361*, 7, 8.

³⁷¹ Srov. *Sermo 361*, 8, 8.

³⁷² Srov. *Sermo 361*, 9, 9 – 10, 10.

³⁷³ Na tutéž námitku odpovídá také v *Cat. rud.* 27, 54.

³⁷⁴ Srov. *Sermo 361*, 12, 12.

Někteří pohanští popírači vzkříšení tvrdili, že jen Kristus měl moc vstát, ale nikdo jiný ne. Augustin své posluchače varuje před zdáním toho, že takový popírač Krista uctívá, když o věřícím říká: „Podívejme se na toho člověka, který se opovažuje srovnávat s Kristem, takže jen proto, že Kristus vstal z mrtvých, představuje si, že vstane také!“³⁷⁵ Augustin namítá, že Kristus měl moc vstát proto, že je Bůh, a jako všemohoucí Bůh má moc vzkřísit i všechny ostatní mrtvé, protože pro Boží všemohoucnost není nic nemožné. Pokud by Kristus nevstal mocí svého božství, ale pouze v důsledku své dokonalé spravedlnosti, hříšníci by neměli naděje na vzkříšení. Ježíš ovšem svým učedníkům vzkříšení sliboval, ač byli hříšní, a pokud by to byl lživý příslib, nebyl by Kristus spravedlivý, a tedy by nemohl vstát z mrtvých na základě své spravedlnosti.³⁷⁶

Augustin také připomíná, že „Kristus vstal z mrtvých v tom, co přijal od nás,“³⁷⁷ tedy v lidském těle, v *přirozenosti služebníka*, kterou na sebe vzal.³⁷⁸ Proto mají i služebníci naděje na totéž vzkříšení, kterým prošel jejich Pán v přirozenosti služebníka.

3.3. Vzkříšené tělo

Nejprve velmi stručně k Augustinově antropologii, která je při přístupu k tématu klíčová. Od raných spisů až po ty nejmladší Augustin podtrhává jednotu těla a duše a zároveň jejich podstatnou odlišnost. Zpočátku tělo příliš vysoko nehodnotí, ovlivněn novoplatonismem.³⁷⁹ Později však dospívá k pozitivnímu hodnocení lidského těla, zakotvenému ve stvoření dobrým Bohem a potvrzenému vtělením Slova.³⁸⁰

V koncepci vzkříšení těla prochází Augustin vývojem, který jde ruku v ruce s jeho čím dál kladnějším ohodnocením těla.³⁸¹ Poprvé vyznává „*resurrectio carnis*“ v *De quantitate animae* 33. 76. Vzkříšení zde přirovnává k východu slunce; stále ovšem považuje smrt za osvobození duše od těla.³⁸² V dalších svých raných dílech, stále poznamenán vlivem Porfyria,³⁸³ vykládá vzkříšení těla tak, aby bylo slučitelné s filosofickým konceptem

---

³⁷⁵ *Sermo* 361, 15, 15.

³⁷⁶ Srov. *Sermo* 361, 19, 18.

³⁷⁷ *Sermo* 361, 18, 17.

³⁷⁸ Srov. Flp 2,7.

³⁷⁹ Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 128.

³⁸⁰ Srov. *Civ.* XX 29. Srov. TOOM, Tarmo. Totus homo: Augustine on Resurrection, s. 59–60.

³⁸¹ Srov. BOCHET, Isabelle. Resurrectio, sl. 1172–1173.

³⁸² Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 106–108.

³⁸³ Srov. BOCHET, Isabelle. Resurrectio, sl. 1172.

nesmrtelné duše. Argumentuje ve prospěch nesmrtelnosti duše a vychází přitom z Platónových argumentů.³⁸⁴ Zdůrazňuje především to, že ve vzkříšení již tělo není překážkou.³⁸⁵ Vztahu mezi současným smrtelným tělem a budoucím tělem vzkříšeným se prozatím nevěnuje.³⁸⁶

Spis *De fide et symbolo*, sepsaný r. 393, lze považovat za jeden z milníků na Augustinově cestě k uchopení vzkříšeného těla. Odstavce 10, 23n jsou jeho prvním systematickým výkladem tělesného vzkříšení. Na základě 1 Kor 15 zde rozlišuje smrtelné tělo-*caro* od vzkříšeného těla-*corpus* a usuzuje, že pozemské *caro* musí ve vzkříšení projít andělskou proměnou v *corpus*.³⁸⁷

Podle křesťanské víry, která se nemůže mýlit, tělo vstane z mrtvých. To se zdá neuvěřitelné každému, kdo má na mysli tělo tak, jak je nyní, ale neuvažuje o těle takovém, jaké bude; neboť až nastane čas andělské přeměny, nebude již tělo-*caro* a krev, ale pouze tělo-*corpus*.³⁸⁸

O více než třicet let později upřesňuje toto tvrzení v *Retractationes*: *caro* bude mít podíl na vzkříšeném životě, ne však jeho porušitelnost.³⁸⁹ Podobně tvrdí už v *Contra Faustum*, že výraz „tělo a krev“ z 1 Kor 15,50 neoznačuje podstatu těla-*caro*, ale porušenost, která ve vzkříšení už nebude mít místo.³⁹⁰

Vztahu mezi *corpus animale* a *corpus spirituale* se poprvé věnuje v *De Genesi ad litteram* XII. Ve vzkříšení budou nynější pozemská těla proměněna v těla duchovní.³⁹¹

V *Sermones* 240–243, pronesených v letech 418–420, si Augustin volí za základ představ o vzkříšení nynější lidskou zkušenost tělesnosti. Již nepoužívá přírodních metafor pro vzkříšení těla jako východ slunce nebo fáze měsíce: metaforu vzkříšeného těla objevuje v pozemském smrtelném těle. Vzkříšené tělo bude též přirozenosti, jako tělo smrtelné, ovšem bez jakékoli porušenosti, bude „andělské“, ale stále to bude totéž tělo.³⁹²

---

³⁸⁴ Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 107–108.

³⁸⁵ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1172.

³⁸⁶ Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 107–108.

³⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 110.

³⁸⁸ *F. et symb.* 10, 24. In DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 130.

³⁸⁹ Srov. *Retr.* II 3. Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1172–1173.

³⁹⁰ Srov. *C. Faust.* XVI 29. Srov. tamtéž.

³⁹¹ Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 109.

³⁹² Srov. tamtéž, s. 115.

V *Enchiridion de fide, spe et caritate* (r. 421/422) Augustin při komentování článku *creda o resurrectio carnis* vysvětluje, že Bůh vytvoří vzkříšená těla z částíček původních mrtvých těl. Zdůrazňuje, že toto vzkříšení se bude týkat naprosto všech zemřelých a že nepůjde o vzkříšení k pozemskému, smrtelnému životu, ale o vzkříšení, jakým prošel Ježíš: vzkříšení k životu věčnému.³⁹³

Vrcholným dílem, ve kterém se Augustin zabývá otázkou vzkříšeného těla zejména, je *De civitate Dei*. Trvá zde na totožnosti těla vzkříšeného s tělem pozemským a na duchovnosti tohoto těla.³⁹⁴ Výraz „duchovní tělo“ vysvětluje tak, že vzkříšené tělo bude neporušitelné a dále že bude dokonale podřízené lidskému duchu.³⁹⁵ Vzkříšením bude překonána rozporuplnost tužeb těla a tužeb ducha.³⁹⁶

Než bude pojednáno o výše letmo zmíněné totožnosti těla a o jeho proměně ve vzkříšení, předestřu v následujících odstavcích, jak Augustin nahlíží na situaci duše mezi smrtí a vzkříšením jejího těla.

3.3.1. Mezistav

Augustin přikládá vzkříšenému tělu takovou důležitost, že na jednom místě uvádí, že duše musí po smrti znovu dostat své proměněné tělo, aby mohla vidět Boží podstatu tak jako anděl.³⁹⁷ To znamená, že duše v přechodném stavu mezi smrtí a vzkříšením dosud nezná dokonalou blaženost.³⁹⁸ Augustinovy výroky k otázce mezistavu sice nejsou zcela koherentní, nicméně ve všech příznává duším zemřelých spravedlivých určitý podíl na blaženosti, příslib plnosti štěstí, která je čeká po vzkříšení všech mrtvých.³⁹⁹ Na několika místech Augustin mluví o tom, že duše spasených zažívají radost plné Boží přítomnosti už před vzkříšením těla,⁴⁰⁰ nicméně o blaženém nazírání Boha hovoří jen ve spojitosti se vzkříšením těla.⁴⁰¹

---

³⁹³ Srov. *Ench.* 23, 84–91. Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 133.

³⁹⁴ Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 149, 177.

³⁹⁵ Srov. *Civ.* XIII 20 a XXII 21.

³⁹⁶ Srov. *Civ.* XIV 3. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 143.

³⁹⁷ Srov. *Gn. litt.* XII 35, 68–36, 69.

³⁹⁸ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1172–1173.

³⁹⁹ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 211.

⁴⁰⁰ Srov. např. *Conf.* IX 3, 6; *Ep.* 164, 8.

⁴⁰¹ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 138.

V otázce mezistavu Augustin navazuje na Cypriána, který nepřevzal Tertuliánovu koncepci, ale měl za to, že křesťan se ihned po smrti setká s Kristem a dosáhne ráje.⁴⁰² Augustin očekává soud nad duší zemřelého ihned po smrti. Následně zakoušejí odsouzené duše bolest, zatímco duše svatých přebývají v pokoji.⁴⁰³ Mezistav spasených popisuje jako ráj, místo radosti, odpočinku, občerstvení a odměny. Posmrtná odměna či trest je ovšem pro duši pouze náznakem toho, co ji čeká po vzkříšení jejího těla.⁴⁰⁴ Pro duše odsouzené kvůli jejich hříchům podle Augustina existuje v mezistavu naděje na osvobození od trestu, a to buď díky modlitbám církve, nebo skrze jejich vlastní utrpení. Někteří stihnou vytrpět časné tresty už za pozemského života, jiní je musí podstoupit po smrti.⁴⁰⁵

Duše spravedlivého sice po smrti žije v pokoji, ovšem oddělení od těla pro ni není dobrem.⁴⁰⁶ Bylo by pro ni lépe být spojená se svým tělem, zbaveným vší nemoci a smrtelnosti, a proto po něm nepřestává toužit až do okamžiku vzkříšení.⁴⁰⁷ V mezistavu sice duše je bez těla, ale ponechává si určitou podobnost se svým tělem, díky čemuž se může zjevit dosud žijícím.⁴⁰⁸ Přebývá ve *skrytém ústraní*,⁴⁰⁹ pro které Augustin používá tradiční výraz *lūno Abrahamovo*.⁴¹⁰

Vztah mezi situací duše v mezistavu a jejím osudem po znovusjednocení s tělem Augustin vysvětluje zcela prostě: „Až nastane vzkříšení, pak bude radost dobrých větší a utrpení zavržených horší.“⁴¹¹

3.3.2. Totožnost a kontinuita těla

V díle *De quantitate animae*, o kterém již byla řeč výše, si Augustin ještě není zcela jist kontinuitou pozemského a vzkříšeného těla, ale plně v této otázce přijímá autoritu církve.⁴¹² Později však totožnost těla vzkříšeného s tělem pozemským silně zdůrazňuje,

---

⁴⁰² Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 209.

⁴⁰³ Srov. *Civ.* XIII 8.

⁴⁰⁴ Srov. *Sermo* 328, 6, 5.

⁴⁰⁵ Srov. *Civ.* XXI 13. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 138.

⁴⁰⁶ Srov. *Civ.* XIII 6.

⁴⁰⁷ Srov. *Civ.* XIII 19–20. Blíže viz MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 116–120.

⁴⁰⁸ Srov. *Gn. litt.* XII 32, 60 – 33, 62.

⁴⁰⁹ Srov. *Sermo* 362, 3, 3.

⁴¹⁰ Srov. např. *Nat. et or. an.* IV 16, 24.

⁴¹¹ *Io. ev. tr.* 49, 10.

⁴¹² Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 129.

podobně jako jeho předchůdci, a to hlavně v kontextu své polemiky s manichejci.⁴¹³ Razantně se staví proti každému pokusu o alegorizaci příslibu vzkříšení mrtvých těl.⁴¹⁴

Augustinova představa způsobu, jakým Bůh vzkřísí mrtvá těla, navazuje na jeho předchůdce. Vykládá ho jako opětovné sestavení částí hmoty, které původně tvořily individuální tělesnou substanci.⁴¹⁵ Například v *Sermo* 173,2 vysvětluje podobnost o ztracené ovci jako obraz shromáždění rozptýlených údů těl při vzkříšení.⁴¹⁶ Vzkříšené tělo bude vytvořeno z prachu či popela původního těla, protože materiál, ze kterého se skládá pozemské tělo, nikdy zcela nezanikne, i kdyby se snad v průběhu času mezi smrtí a vzkříšením stal součástí jiného těla.⁴¹⁷

S kontinuitou čistě materiální se pojí také kontinuita života – ani osobní historie, vepsaná do těla, nebude ve vzkříšení zapomenuta. Duše získá zpět svého „někdejšího společníka v radostech i strastech, tělo, které bojovalo a trpělo.“⁴¹⁸ Proto těla všech vzkříšených mučedníků pravděpodobně ponosou slavné stopy mučení, zářící rány, stejně jako vzkříšené Kristovo tělo.⁴¹⁹ Augustin vyjadřuje tuto svou naději v *De civitate Dei*:

Nevím, jak to přijde, ale k blahoslaveným mučedníkům lneme láskou takovou, že chceme v onom království vidět na jejich těle jizvy po ranách, které vytrpěli pro jméno Kristovo, a snad je uvidíme. Nebudou totiž ošklivé, nýbrž vznešené, a bude z nich vyzařovat jakási krása – sice na těle, ale ne tělesná: krása ctnosti.⁴²⁰

Totožnost těla ovšem pro Augustina neznamena jeho nezměněnost. Všímá si problému kontinuity a zároveň diskontinuity těla, podtrhuje jak identitu, tak i jinakost: „Bude totéž a nebude totéž. Bude totéž, protože to bude toto tělo; nebude totéž, protože nebude smrtelné.“⁴²¹ Vzkříšené tělo bude tajemně proměněné zvláštním Božím činem, aby už

---

⁴¹³ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 213.

⁴¹⁴ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 143.

⁴¹⁵ Srov. tamtéž, s. 144.

⁴¹⁶ Srov. TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 67.

⁴¹⁷ Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 134.

⁴¹⁸ MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 28.

⁴¹⁹ Srov. tamtéž.

⁴²⁰ *Civ.* XXII 19. In *o Boží obci*, sv. 2, s. 653. Dále se totožnosti vzkříšeného těla věnuje v *Civ.* XIII 19.

⁴²¹ *Sermo* 154, 17. In TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 68.

nebylo schopné hřešit a umírat. Navzdory této proměně zůstane stále týmž – podle vzoru vzkříšeného Ježíšova těla.⁴²²

3.3.3. Proměna těla při vzkříšení

Pro tajemnou proměnu těla ve vzkříšení Augustin nachází oporu v 1 Kor 15,51.⁴²³ Označuje ji termíny *mutatio (commutatio, immutatio) caelestis* nebo *angelica*.⁴²⁴ Tato andělská přeměna znamená konec proměnlivé lidské existence v čase, přechod z časnosti do věčnosti. Ten je pro stvořenou bytost možný jedině totální transformací hmotné skutečnosti, protože věčnost znamená podle Augustina dokonalou svobodu od časové následnosti a od trvání.⁴²⁵ Proměna mrtvého těla v tělo vzkříšené se podle Augustina odehraje „podivuhodnou a nepopsatelnou rychlostí“.⁴²⁶

Tělo dosáhne v nebeské proměně osvobození od smrtelnosti a od všech následků hříchu a zla, jimž bylo vydáno po pádu prvních lidí. Augustin přirovnává proměnu ve vzkříšení k obřízce,⁴²⁷ podobně jako nachází paralelu mezi obřízkou a Kristovým vzkříšením,⁴²⁸ ovšem ne v tom smyslu, že by porušenost těla chápal jako vlastnost přidanou k podstatě těla, která se jednoduše oddělí a odstraní. Chápe-li Augustin zlo jako nedostatek dobra, pak je porušenost těla nedostatkem celistvosti, chybějící dokonalostí.⁴²⁹ Porušenost je pokažením přirozenosti těla a její odstranění je možné jedině uzdravením a nápravou celé přirozenosti těla.⁴³⁰

Jak již bylo zmíněno výše, zpočátku Augustin vysvětluje proměnu těla ve vzkříšení jako přechod od těla-*caro* k tělu-*corpus*. Před rokem 397 Augustin vykládá verše 1 Kor 15,50–51 v kontextu celé kapitoly tak, že ve vzkříšení „dojde k přeměně samotné

---

⁴²² Srov. např. *Sermo* 362, 16, 19. Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 19.

⁴²³ Srov. ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine (1 Cor. 15,35–57). *Augustiniana*. 1989, 39(1/2), s. 84.

⁴²⁴ Viz např. *Cat. rud.* 25, 46; 27, 54. Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 19.

⁴²⁵ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 131–132.

⁴²⁶ *Ench.* 23, 89. Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 134. Srov. také *Sermo* 362, 17. 20.

⁴²⁷ Srov. *C. Faust.* XVI 29.

⁴²⁸ Viz podkapitola 2.1.

⁴²⁹ Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 21–22.

⁴³⁰ Srov. *Civ.* XIV 11.

substance těla-*caro* v substancí těla-*corpus*.⁴³¹ Vzkříšené tělo by podle tohoto výkladu bylo jiného druhu než nynější. V *Sermo* 264 to formuluje takto: „*Caro* vstane, (...), bude proměněno a stane se nebeským a andělským *corpus*.“⁴³² Ozvěna tohoto výkladu zaznívá i v pozdějším *Sermo* 362: „Až *caro* vstane, bude proměněno v takové *corpus*, ve kterém už nebude smrtelná porušitelnost.“⁴³³ Stejně tak o Kristově vzkříšeném těle Augustin před r. 397 nemluví jako o *caro*, ale označuje ho jediňě výrazem *corpus*.⁴³⁴

Od r. 397 už používá výrazu *caro* také pro vzkříšená těla, ovšem s velkou opatrností, aby *caro* v tomto kontextu nebylo spojováno se smrtelností. Proto začne rozlišovat *caro secundum substantiam* a *caro secundum corruptionem*.⁴³⁵ V dopise Consentiovi píše: „Jistě to bude *caro*, vždyť Pán po svém vzkříšení řekl: „Dotkněte se a vizte, duch nemá *caro* a kosti, jako vidíte, že já mám,“ ale zároveň to nebude *caro*, vždyť „tělo a krev nebudou vlastnit království Boží“.“⁴³⁶ Tedy vzkříšené tělo bude *caro*, pokud jde o substancí, ovšem nebude *caro* ve smyslu porušitelnosti a smrtelnosti. Tento dvoji význam výrazu *caro* Augustin nachází také u Pavla. Ve výroku „Tělo-*caro* a krev nemůže mít podíl na Božím království,“⁴³⁷ má podle Augustina Pavel na mysli *caro secundum corruptionem*, zatímco v následujících verších je řeč o *caro secundum substantiam*.⁴³⁸

Méně problematicky Augustin popisuje proměnu ve vzkříšení na základě veršů 1 Kor 15,44–49 jako přeměnu těla z *corpus animale* v *corpus spirituale*.⁴³⁹ Živočišné tělo, *corpus animale*, je živé tělo, jehož oživujícím principem je duše, nikoli duch. Toto tělo dostal člověk při stvoření, a kdyby nebyl zhřešil, mělo by podle Augustina účast na nesmrtnosti⁴⁴⁰ a dosáhlo by proměny v *corpus spirituale*, aniž by podstoupilo smrt.⁴⁴¹ Od pádu prvních lidí má ale *corpus animale* vedle své smyslovosti a biologických potřeb ještě další základní vlastnost: je smrtelné. Hříchem se lidské *corpus animale* zkazilo a

⁴³¹ ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine, s. 73.

⁴³² *Sermo* 264, 6. In tamtéž, s. 78.

⁴³³ *Sermo* 362, 18, 21.

⁴³⁴ Srov. ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine, s. 72–76.

⁴³⁵ Srov. tamtéž, s. 78–79.

⁴³⁶ *Ep.* 205, 2, 14.

⁴³⁷ 1 Kor 15,50.

⁴³⁸ Srov. *C. Faust.* XI 7.

⁴³⁹ Viz *Civ.* XIII 23–24.

⁴⁴⁰ Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 175.

⁴⁴¹ Srov. *Civ.* XIII 19. Srov. ALFECHE, Mamerto. Augustine's Discussions with Philosophers on the Resurrection of the Body, s. 133–134.

vznikl v něm rozpor mezi tělem a duchem,⁴⁴² který bude spolu s porušeností odstraněn, až se *corpus animale* vzkříšením promění v *corpus spirituale*.⁴⁴³

Duchovní tělo je oživováno duší, která již je v úplném spojení s duchem,⁴⁴⁴ přičemž „oživujícím duchem“ je Kristus.⁴⁴⁵ Rozdíl v oživujícím principu je takový, že duše živočišné tělo „neoživuje až tak, že by od něj odňala porušenost; ale v duchovním těle (...) oživuje tak, že se tělo stává duchovním a zbaveným vší porušenosti.“⁴⁴⁶ „Duchovní“ zde neznamena, že nebude tělesné, ale že bude panovat naprostá svornost ducha s tělem, nic se v člověku nebude vzpírat tomu, co chce lidský duch.⁴⁴⁷ *Corpus spirituale* bude dokonale podřízené duchu a nesmrtelné.⁴⁴⁸

V *De fide et symbolo* vysvětluje Augustin výraz *corpus spirituale* následovně: „Duchovním tělem se rozumí to, které je podřízeno duchu natolik, že je způsobilé k přebývání v nebi, protože i pozemská křehkost a poskvrna se změnila v nebeskou čistotu a stálost.“⁴⁴⁹ Podobně mluví o podřízenosti těla duchu v *De civitate Dei*, kde také zdůrazňuje tělesnost duchovního těla, přičemž dokonce používá výraz *caro*: „Duchovní tělo (*caro spiritalis*) bude podřízeno duchu, ale bude to tělo (*caro*), ne duch.“⁴⁵⁰ Vzkříšená těla „budou duchovními ne proto, že by přestala být těly, ale že budou trvat z oživujícího ducha.“⁴⁵¹ K oživujícímu duchu – Kristu – pak budou vzkříšená těla vztažena tak, jako jsou nynější těla vztažena ke své duši.⁴⁵² Vzkříšený člověk bude dokonale sjednocen se vzkříšeným Kristem a jemu připodobněn.⁴⁵³ V Nejsvětější Trojici má nesmrtelné tělo jediný Syn, proto vzkříšení budou připodobněni v první řadě jemu.⁴⁵⁴

---

⁴⁴² Srov. Gal 5,17 a Řím 7,23.

⁴⁴³ Blíže viz ALFECHE, Mamerto. The Transformation from "Corpus Animale" to "Corpus Spirituale" according to Augustine. *Augustiniana*. 1992, 42(3/4), s. 245–255.

⁴⁴⁴ Srov. ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine, s. 57.

⁴⁴⁵ Srov. 1 Kor 15,45 a *Civ.* XIII 23.

⁴⁴⁶ *Ep.* 205, 2, 12. In ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine, s. 67.

⁴⁴⁷ Srov. *Sermo* 242, 8, 11. Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 117.

⁴⁴⁸ Srov. TOOM, Tarmo. Totus homo: Augustine on Resurrection, s. 69.

⁴⁴⁹ *F. et symb.* 6, 13. In ALFECHE, Mamerto. The Transformation from "Corpus Animale" to "Corpus Spirituale" according to Augustine, s. 242.

⁴⁵⁰ *Civ.* XXII 21.

⁴⁵¹ *Civ.* XIII 22. In *o Boží obci*, sv. 1, s. 680.

⁴⁵² Srov. *Civ.* XIII 22.

⁴⁵³ Srov. ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine, s. 67.

⁴⁵⁴ Srov. *Trin.* XIV 18, 24. Srov. tamtéž, s. 69–70.

Corpus spirituale tedy podle Augustina není „odtělesněné“ tělo, ani jiné tělo vzdušné či éterické – je to totéž tělo jako *corpus animale*, ale osvobozené od vší porušenosti a oživené duchem. Není to tedy tělo shodné s tělem Adama před hříchem, protože v duchovním těle nebude místo pro jakýkoli boj, jakoukoli potřebu, jakoukoli žádostivost.⁴⁵⁵

3.3.4. Podoba vzkříšeného těla

V *De civitate Dei* Augustin vyznává, že není možné zcela popsat, jaké bude *corpus spirituale*, protože s ním prozatím nemáme zkušenost,⁴⁵⁶ a v *Sermo* 362 se vyjadřuje jednoznačně odmítavě k podrobnému rozebírání podoby vzkříšených těl: „Ať tedy, bratři, už nikdo se zvrácenou důkladností nezkoumá, jakou podobu budou těla ve vzkříšení mrtvých mít, jak vysokou postavu, jaké pohyby, jakou chůzi. Stačí ti vědět, že tvé tělo vstane v té podobě, v jaké se ukázal Pán.“⁴⁵⁷ Přesto na jiných místech⁴⁵⁸ promýšlí vzhled vzkříšených těl poměrně precizně, veden snahou obhájit vzkříšení před popírači.

Paradigmatem je pro Augustina podoba Kristova těla po vzkříšení.⁴⁵⁹ Podobnost vzkříšených lidí andělům, o které hovoří Matoušovo sepsání evangelia,⁴⁶⁰ se netýká těla, ale nesmrtnosti.⁴⁶¹ Augustin mnohokrát opakuje, že těla vzkříšených budou taková jako Ježíšovo vzkříšené tělo, jak ho vídali učedníci po čtyřicet dní od velikonočního rána.⁴⁶² Vzkříšené tělo bude sestávat, stejně jako tomu je u Krista, z původních hmotných složek, ovšem zdokonalených nejvyšší možnou měrou.⁴⁶³ Bude schopno přijímat potravu, ale nebude ji potřebovat, stejně jako Zmrtvýchvstalý jedl, aniž by to potřeboval.⁴⁶⁴ Kristovy rány, které si ponechal i po vzkříšení, jsou snad *exemplum* ran mučedníků přijatých pro

---

⁴⁵⁵ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1172–1173.

⁴⁵⁶ Srov. *Civ.* XXII 21. Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Transformation from "Corpus Animale" to "Corpus Spirituale" according to Augustine*, s. 308.

⁴⁵⁷ *Sermo* 362, 25, 27.

⁴⁵⁸ Především *Civ.* XXII 12, 19–20 a *Ench.* 23, 89. Srov. TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 67.

⁴⁵⁹ Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 117–118.

⁴⁶⁰ Srov. Mt 22,30.

⁴⁶¹ Srov. *Civ.* XXII 17. Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 174.

⁴⁶² Srov. např. *C. Faust.* XI 7 a *Ep.* 205, 2, 8. Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 17–18.

⁴⁶³ Srov. DALEY, Brian E. *Resurrection*, s. 722–723.

⁴⁶⁴ Srov. *Sermo* 362, 12, 12; *Civ.* XIII 22.

Kristovo jméno, které podle Augustinovy naděje také nezmizí, ale slavně zazáří.⁴⁶⁵ Ve vyvozování podoby vzkříšeného těla od těla Pána jde Augustin tak daleko, že vyslovuje názor, že vzkříšená těla budou ve věku Kristově, tedy budou vzkříšena jako třicátníci.⁴⁶⁶

Vzkříšená těla budou v každém případě nepomíjivá, duchovní, obdařená slávou a mocí,⁴⁶⁷ dokonale krásná, proporční, bez jakékoli vady.⁴⁶⁸ Tělo i jeho krása budou „jakoby rozvinuté do svého plného potenciálu“.⁴⁶⁹ Augustin je vnímavý pro krásu těla: v jedné ze svých promluv ji opěvuje a ptá se, jaká bude krása těla vzkříšeného, když již nyní ve stavu slabosti a smrtelnosti „se ukazuje *tanta corporis pulchritudo*“.⁴⁷⁰ Tělesná krása přitom podle něj „spočívá v úměrnosti údů a jakési lahodě barev“,⁴⁷¹ a proto vzkříšená těla nebudou ani tlustá ani hubená,⁴⁷² nic jim nebude chybět ani přebývat.⁴⁷³ Vzkříšené tělo se bude pohybovat s naprostou lehkostí a mrštností a nebude pro člověka žádnou zátěží.⁴⁷⁴

Krásu těla přivedená k dokonalosti bude oslavou Stvořitele. Tak i vzkříšené ženské tělo nebude svou krásou vzbuzovat žádostivost, ale chválu Boha, který jej stvořil a oslavil. Vzkříšení lidé budou stejně jako před prvním hříchem nazí a nebudou se stydět.⁴⁷⁵

S krásou se pojí rovněž integrita těla. Vzkříšené tělo bude podle Augustina mít všechny své původní části a orgány, ačkoli je vzkříšený člověk už nebude potřebovat kvůli jejich funkci. Jejich výhradním smyslem bude krása.⁴⁷⁶

Také zmrzačená či od narození zdeformovaná těla budou vzkříšena v dokonalém a krásném stavu, pokud šlo o těla svatých,⁴⁷⁷ u zmrzačených těl zavržených si Augustin tak

---

⁴⁶⁵ Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1172.

⁴⁶⁶ Srov. *Civ.* XXII 15–16. Srov. TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 62.

⁴⁶⁷ Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Rising of the Dead in the Works of Augustine*, s. 56–57.

⁴⁶⁸ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 144.

⁴⁶⁹ MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 23.

⁴⁷⁰ *Sermo* 243, 8, 7. Srov. tamtéž, s. 23–24.

⁴⁷¹ *Civ.* XXII 19. In *o Boží obci*, sv. 2, s. 652.

⁴⁷² Srov. tamtéž.

⁴⁷³ Srov. *Ench.* 23, 89. Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. *The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine*, s. 134.

⁴⁷⁴ Srov. *Ench.* 23, 91; *Sermo* 242, 8, 11. Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 117–118.

⁴⁷⁵ Srov. *Civ.* XXII 30. Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 25–27.

⁴⁷⁶ Srov. *Civ.* XXII 17. Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 213.

⁴⁷⁷ Srov. *Ench.* 23, 86.

jistý není.⁴⁷⁸ o vzkříšení těl zavržených sice mluví v několika svých dílech,⁴⁷⁹ neobjasňuje však, v jakém stavu budou vzkříšena a jak budou vypadat.⁴⁸⁰ Věčné trápení zavržených bude duševní i tělesné a jejich tresty budou odstupňované podle jejich provinění. Těla hříšníků budou navěky trpět, aniž by přitom podlehla zkáze.⁴⁸¹

Vzkříšená těla spasených budou podle Augustina navzájem odlišná slávou, která jim bude od Boha udělena. Na základě verše 1 Kor 15,39 Augustin usuzuje, že sláva vzkříšených těl bude rozdílná v závislosti na zásluhách získaných během pozemského života.⁴⁸² Tak jako se slunce, měsíc a hvězdy liší svou slávou v intenzitě světla, tak to bude podle Augustina se vzkříšenými těly, která se budou lišit svou slávou v *přirozeném důsledku* získaných zásluh. V souladu se svým dobově zatíženým hodnocením manželství a celibátu Augustin vyjadřuje názor, že sláva vzkříšených manželů bude nižší než sláva vzkříšených celibátníků.⁴⁸³ Přesto „přikládá větší význam rozdílu ve slávě založeném na zásluhách získaných spravedlivým životem než rozdílu ve slávě založeném na rozdílech v životním stavu, ať už v celibátu nebo v manželství.“⁴⁸⁴

Pokud jde o velikost vzkříšeného těla, nebudou všechna těla stejně velká, ani nebude jejich výška odpovídat tomu, jakého vzrůstu tělo dosáhlo během svého pozemského života, ale budou tak velká, jako kdyby byla dorostla plně.⁴⁸⁵ V reakci na zesměšňující argument popíračů vzkříšení Augustin dovádí představu vzkříšeného těla až k délce vlasů a nehtů:

Jestliže tedy vrácení vlasů i nehtů, tolikrát ostříhaných, na svoje místo znamená zohyždění, nevrátí se tam; přesto se při vzkříšení nikomu neztratí, protože přejdou do téhož těla, aby v něm zaujaly některé místo, zachovajíce úměrnost údů a změníce svou hmotu. Ostatně slova Páně: „Vlas z vaší hlavy nezahyne“ (Lk 21,18) je mnohem lépe vztahovat na počet vlasů než na jejich délku.⁴⁸⁶

---

⁴⁷⁸ Srov. *Ench.* 23, 92. Srov. TOOM, Tarmo. Totus homo: Augustine on Resurrection, s. 69.

⁴⁷⁹ Viz např. *Sermo* 362, 20, 23, *Ench.* 23, 92, *Nupt. et conc.* 1, 31, 35.

⁴⁸⁰ Srov. DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine, s. 137.

⁴⁸¹ Srov. *Civ.* XXI 4–8.

⁴⁸² Srov. *Ep.* 205, 2, 7.

⁴⁸³ Srov. *Sermo* 343, 4. Srov. ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine, s. 56–65

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 65.

⁴⁸⁵ Srov. *Civ.* XXII 13–16.

⁴⁸⁶ *Civ.* XXII 19. In o *Boží obci*, sv. 2, s. 651.

Po vzkříšení bude zjevná všechna skrytá vnitřní uspořádanost a harmonie těla a vnitřní život mysli bude tak propojený s tělem, že každý vzkříšený bude každého vzkříšeného dokonale znát, dokonce i jeho nejniternější myšlenky.⁴⁸⁷

3.3.5. Nové nebe a nová země

Přestože se Augustin nezabývá kosmickým rozměrem spásy, v několika málo spisech zdůrazňuje souvislost mezi vzkříšením těla a proměnou světa a kosmu.⁴⁸⁸ Stejně jako tělo bude ve vzkříšení proměněno, i celý hmotný svět se přetaví v novou podobu.⁴⁸⁹ Svět nebude odstraněn, ale přetvořen – nastane proměna, nikoli anihilace.⁴⁹⁰ Proměnu stvoření v nové nebe a novou zemi popisuje Augustin obdobně jako proměnu těla.⁴⁹¹ I v případě kosmu půjde o „proměnu k lepšímu“,⁴⁹² která ponechá přirozenost, ale změní vlastnosti: porušitelnost v neporušitelnost, dočasnost ve věčnost.⁴⁹³ Proměna světa bude taková, aby nový svět odpovídal svým obyvatelům – vzkříšeným lidem.⁴⁹⁴ Svět bude proměněn kvůli člověku a jako člověk.⁴⁹⁵

Augustin překonává tradiční pojetí konce světa jako prosté ukončení tohoto věku a začátek nového. V jeho koncepci představuje konec světa uzavření dějin jako takových a započetí věčného sabatu.⁴⁹⁶ V *De civitate Dei* vyjmenovává události, které mají být předznamenáním konce: vrátí se Eliáš, židé uvěří v Ježíše, přijde Antikrist (do jehož identifikace se Augustin raději nepouští), po něm přijde Kristus jako soudce, poté nastane vzkříšení mrtvých a oddělení zlých od dobrých, nakonec tento svět shoří a bude obnoven.⁴⁹⁷

---

⁴⁸⁷ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 144.

⁴⁸⁸ Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 29.

⁴⁸⁹ Blíže viz ALFECHE, Mamerto. *The Coming of the New Cosmos*, s. 14–17.

⁴⁹⁰ Srov. *Civ.* XX 14.

⁴⁹¹ Srov. *Civ.* XX 16. Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 116.

⁴⁹² *Sermo* 362, 16, 19.

⁴⁹³ Srov. *Civ.* XX 24. Srov. CLARKE, Thomas E. *St. Augustine and Cosmic Redemption. Theological Studies*. 1958, 19(2), s. 160.

⁴⁹⁴ Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 169.

⁴⁹⁵ Srov. CLARKE, Thomas E. *St. Augustine and Cosmic Redemption*, s. 161.

⁴⁹⁶ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 131–132.

⁴⁹⁷ Srov. *Civ.* XX 30.

Eschatologickému ohni Augustin nepřičítá funkci očištnou, ale obnovující: oheň promění současný svět v nový, věčný.⁴⁹⁸ Nikde sice výslovně neodmítá myšlenku očištného ohně, kterým by byl na konci času očištěn materiální svět, ale pravděpodobně v něj nevěří.⁴⁹⁹ Podle Augustina totiž kosmos nepotřebuje vykoupení, protože nezhřešil – pád se týká jenom člověka.⁵⁰⁰ Na rozdíl od jiných církevních otců Augustin odmítá solidaritu člověka a stvoření ve vině a trestu.⁵⁰¹ Podle jeho názoru není hmotný svět „stížen žádnou poskvrnou, nepodléhá Satanovi, není odcizen Bohu kvůli lidskému hříchu. Nesdílí vinu člověka. Nesténá po osvobození; nečeká žádné vykoupení, žádný soud, žádné očištění.“⁵⁰²

Augustin byl první církevní otec, který omezil rozsah pojmu „celé stvoření“ z veršů Řím 8,19–22 pouze na lidskou bytost – tělo a duši.⁵⁰³ Materiální svět nebyl podle Augustina poskvrněn ani „podroben nicotnosti“ kvůli lidskému hříchu, pouze člověka samotného postihl tento osud.⁵⁰⁴ Pravděpodobně tento názor zastával proto, že se obával možného manicheistického výkladu zmíněného úryvku. „Sténající a po vysvobození toužící hmotný svět zní Augustinovi až příliš jako vzdychání manichejských světelných částic uvězněného božství.“⁵⁰⁵

Augustin tedy, pro svou neblahou zkušenostem s manicheismem, kosmický rozměr spásy cíleně ignoruje.⁵⁰⁶ Přesto však očekává, že dovršené vykoupení člověka, vzkříšení těla, bude mít odezvu i na kosmu. Vzkříšení mrtvých je pro Augustina středem veškeré eschatologické přeměny stvoření a tvoří hranici mezi časem a věčností.⁵⁰⁷ Celý stvořený svět projde z časnosti do věčnosti, stane se novým nebem a novou zemí.⁵⁰⁸

---

⁴⁹⁸ Srov. *Civ. XX* 16. Srov. CLARKE, Thomas E. *St. Augustine and Cosmic Redemption*, s. 160.

⁴⁹⁹ Srov. *tamtéž*, s. 147.

⁵⁰⁰ Srov. *tamtéž*, s. 159.

⁵⁰¹ Srov. *C. Iul. imp.* 6, 27; *Gn. c. man.* II 20, 30. Srov. CLARKE, Thomas E. *St. Augustine and Cosmic Redemption*, s. 135–138.

⁵⁰² *Tamtéž*, s. 150.

⁵⁰³ Srov. TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 73.

⁵⁰⁴ Srov. např. *Qu. hept.* 3, 67. Srov. CLARKE, Thomas E. *St. Augustine and Cosmic Redemption*, s. 140–146.

⁵⁰⁵ *Tamtéž*, s. 140.

⁵⁰⁶ Srov. *tamtéž*, s. 164.

⁵⁰⁷ Srov. DALEY, Brian E. *Resurrection*, s. 722.

⁵⁰⁸ Srov. CLARKE, Thomas E. *St. Augustine and Cosmic Redemption*, s. 159.

Nový vesmír pak nebude opakováním starého, ve kterém by bylo možné znovu upadnout do hříchu.⁵⁰⁹ V obnoveném světě nebude mít zlo žádný prostor. Naopak všechno, co je v člověku a ve světě dobré, přetrvává, bude očištěno a ještě více zdokonaleno a dostane účast na Boží věčnosti.⁵¹⁰

Augustin příliš nerozebírá vztah vzkříšeného člověka a obnoveného světa. Vyslovuje se pouze o tom, že vzkříšení lidé budou nový svět sdílet se zvířaty v pokojném soužití.⁵¹¹

3.3.6. Život vzkříšených spravedlivých

Augustin je velmi obezřetný ve všech svých zmínkách o životě po vzkříšení⁵¹² a odmítá rozebírat ho do detailů.⁵¹³ Jisté podle něj je, že život vzkříšených spravedlivých bude charakteristický plností štěstí. Povahu štěstí vzkříšených Augustin vyvozuje z dober, která Bůh dopřává spravedlivým již za nynějšího života. Bude to štěstí z fyzické i morální krásy a harmonie, štěstí dokonalé svobody, dokonce svobody od schopnosti zhřešit,⁵¹⁴ štěstí aktivity, protože zahálka a nuda vůbec nebudou,⁵¹⁵ štěstí z vidění Boha, štěstí pokoje vnitřního i meziosobního.⁵¹⁶

Život vzkříšených bude rozhodně sociálním životem,⁵¹⁷ individualistická představa budoucího života je Augustinovi zcela cizí.⁵¹⁸ Člověk je bytost vztahová a společenská, a smrt ani vzkříšení na této skutečnosti nic nezmění.⁵¹⁹ Vzkříšení těla není pouze záležitostí jednotlivců, ale směřuje k tomu, aby všichni vzkříšení byli jedno v Kristu a utvořili tak jedno tělo Kristovo.⁵²⁰ S jednotou údů Kristova těla to nemůže být jinak, než že bude po vzkříšení mrtvých přivedena k dokonalé plnosti. Společenství vzkříšených

---

⁵⁰⁹ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 145.

⁵¹⁰ Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 29–31.

⁵¹¹ Srov. *Gn. c. man.* I 18, 29. Srov. ALFECHE, Mamerto. *The Coming of the New Cosmos*, s. 44.

⁵¹² Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 16.

⁵¹³ Srov. *Civ.* XXII 29. Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 117.

⁵¹⁴ Srov. *Civ.* XXII 30.

⁵¹⁵ Srov. *Cat. rud.* 25, 47.

⁵¹⁶ Srov. *Civ.* XIX 10.11.13.

⁵¹⁷ Srov. *Civ.* XIX 5; XX 16.

⁵¹⁸ Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 32–33.

⁵¹⁹ Srov. TOOM, Tarmo. *Totus homo: Augustine on Resurrection*, s. 75.

⁵²⁰ Srov. GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum*, s. 214–215.

spravedlivých bude především společenstvím lásky. Lásky, která překonává hranice tělesné smrti a přechází z časnosti do věčnosti.⁵²¹

Dále Augustin popisuje život po vzkříšení jako neproměnný: všechno, co v něm bude, bude navěky a beze změny. Jakmile bude dokončen všeobecný soud, jak dobří, tak zlí už nebudou moci zemřít: spasení budou žít věčný, pravý a požehnaný život, zatímco zavržení, k jejich neštěstí, budou bez konce ve věčné smrti. Jak štěstí, tak neštěstí budou odstupňované.⁵²²

Za jádro blaženého života Augustin považuje přímé patření na Boha.⁵²³ V *De Trinitate* popisuje blažené patření jako stav, kdy člověk nebude potřebovat nic kromě Boha.⁵²⁴ Bůh totiž bude jedinou touhou vzkříšených, a veškeré touhy, které měli za pozemského života, se transformují do této jediné touhy po Bohu, která bude věčně uspokojována.⁵²⁵ Kristus bude v tomto věčném nazírání kontemplován spolu s Otcem.⁵²⁶

Na více místech⁵²⁷ se Augustin zabývá otázkou, zda budou svatí Boha „vidět“ pouze duchovně, nebo i fyzickými očima svého vzkříšeného těla. Ve svých raných dílech představu tělesného vidění Boha odmítá, dokonce ji označuje za choromyslnou – odporuje přeci Boží nekonečnosti a netělesnosti.⁵²⁸ Má za to, že netělesnou Boží esenci je možné vidět jedině srdcem, tedy pouze duchovně. Ovšem v *De civitate Dei* už zastává jiný názor. Vzkříšené oči se také svým způsobem nasytí pohledem na Boha,⁵²⁹ protože v obnoveném světě dle Augustinovy představy „budeme vidět všudy, kam se rozhlédneme, všudypřítomného Boha, an řídí všechny věci, i hmotné, a budeme to vidět skrze těla, jež budeme nosit i vídat, s naprostou jasností – ne tak jako nyní.“⁵³⁰ Blažení tedy budou i prostřednictvím svých duchovních těl vidět Boha a budou ho věčně poznávat

---

⁵²¹ Blíže k sociálnímu charakteru života vzkříšených viz ALFECHE, Mamerto. *The Coming of the New Cosmos*, s. 19–37.

⁵²² Srov. BOCHET, Isabelle. *Resurrectio*, sl. 1172–1173.

⁵²³ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 145.

⁵²⁴ Srov. *Trin.* I 10, 20. Srov. ALFECHE, Mamerto. *The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection*, s. 168–169.

⁵²⁵ Srov. *tamtéž*, s. 183–184.

⁵²⁶ Srov. *Div. qu.* 83, 69. Srov. *tamtéž*, s. 168–169.

⁵²⁷ Srov. např. *Sermo* 277, 13–19; *Epp.* 147–148.

⁵²⁸ Srov. *Ep.* 92, 4. Srov. CLARKE, Thomas E. *St. Augustine and Cosmic Redemption*, s. 160.

⁵²⁹ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 145.

⁵³⁰ *Civ.* XXII 29. In *o Boží obci*, sv. 2, s. 686

i skrze ně.⁵³¹ Vidění Boha bude základem sjednocení s ním a příčinou nepopsatelné radosti.⁵³²

Život po vzkříšení nebude čistě pasivní kontemplací Boha, bude naplněn činnou chválou Trojice.⁵³³ Bude sice odpočinkem, ale plným aktivity⁵³⁴ – bude to život čínorodý, a přitom bez námahy.⁵³⁵ Veškerou činností vzkříšených bude vidění a chvála Boha,⁵³⁶ přičemž do obojího se zapojí také vzkříšené tělo.⁵³⁷

Augustin často mluví o blaženém životě v souvislosti s liturgií, život vzkříšených vykresluje jako věčnou a dokonalou liturgii.⁵³⁸ Vzkříšení budou zpívat s anděly,⁵³⁹ doplní v jejich sboru prázdná místa po padlých andělech.⁵⁴⁰

Štěstí vzkříšených nebude zastíněno ani vědomím utrpení. Augustin učí, že blažení si budou pamatovat utrpení, která prožili, a budou také vědět o mukách zavržených. Toto vědomí ovšem bude oproštěno od vší bolesti, půjde o poznání, ze kterého vyprýští jen další chvála Boží milosti.⁵⁴¹

Svou vizi blaženého života vzkříšených nastiňuje Augustin také v závěru *Sermo* 362, poté co povzbudil své posluchače k víře v eschatologické vzkříšení a zodpověděl otázky, které je znepokojovaly. V následující kapitole předkládám překlad této promluvy.

---

⁵³¹ Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 176.

⁵³² Srov. *En. Ps.* 35, 14.

⁵³³ Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 146.

⁵³⁴ Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 34.

⁵³⁵ Srov. *Sermo* 243, 9. Srov. MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the Body*, s. 117–118.

⁵³⁶ Srov. *Sermo* 362, 28, 29.

⁵³⁷ Srov. *Civ.* XXII 30.

⁵³⁸ Viz *Sermo* 362, 28, 29; dále srov. *En. Ps.* 85, 11; *Civ.* XV 19. Srov. DALEY, Brian E. *The hope of the early church*, s. 146.

⁵³⁹ Srov. *Civ.* XII 9.

⁵⁴⁰ Srov. *Ench.* 9, 29. Srov. MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*, s. 35.

⁵⁴¹ Srov. *Civ.* XIII 19. Srov. KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*, s. 176–177.

4. Komentovaný překlad *Sermo 362*

Promluva 362: o vzkříšení mrtvých⁵⁴²

Jaké bude vzkříšení spravedlivých

1. 1. Protože jsem uchoval v paměti náš slib, četli jsme vhodná čtení z evangelia a z Apoštola.⁵⁴³ Ti z vás, kteří byli na předchozí promluvě, si spolu se mnou vzpomenou, že jsme otázku o vzkříšení rozdělili do dvou pojednání. Nejprve jsme kvůli těm, kdo o tom pochybují nebo to popírají, rozebírali, zda vůbec vzkříšení mrtvých nastane. Dále jsme zkoumali, nakolik to bylo možné, jaký bude podle Písma život spravedlivých ve vzkříšení. Jistě si pamatujete, že jsme se první částí – ve které jsme probírali, že mrtví vstávají – zabývali tak dlouho, že na druhou otázku, která měla být probrána, nezbyl čas, a tak jsme byli nuceni ji odložit. To je tedy ten dluh, který ode mě vaše horlivost žádá, a já uznávám, že nastal čas ho splatit.

2. 1. Proto si se zbožným úmyslem srdce společně vyprošujme od Pána, abych onen dluh příhodně splatil a vy abyste ho přijali s užitkem. Vždyť tato otázka je zásadní, to je třeba uznat. Ale silnější než všechny těžké otázky je láska, a té máme všichni sloužit, aby pak Bůh, který to tak nařídil, obrátil všechny naše těžkosti v lehkost a radost.

Připomenutí předešlé promluvy

2. 2. Pamatujete si, jak jsme toho dne odpověděli těm, kteří říkají, jak je z toho usvědčuje Apoštol: *Jezme a pijme, vždyť zítra zemřeme*. A připojuje: *Bud'te střízliví, vy spravedliví, a nehřešte! Neboť někteří Boha neznají; říkám vám to k zahanbení*.⁵⁴⁴ Doufám, že jsme všichni tato Apoštolova slova slyšeli a vzali si je k srdci. A kdokoli je slyšel a vzal si je k srdci, ať to dává najevo svým jednáním. Kdo je totiž slyší, podobá se poli, které přijímá semeno od rozsévače. Kdo si je bere k srdci je podoben tomu, kdo rozmělnuje půdu a kdo přikrývá to, co bylo zaseto. A kdo jedná podle toho, co slyšel a co si vzal k srdci, to je ten, kdo roste ke žni a s *trpělivostí přináší užitek*,⁵⁴⁵ *jeden*

---

⁵⁴² Tato mimořádně dlouhá promluva zazněla pravděpodobně v Hipponě v únoru či začátkem března roku 411 několik dní až týden po promluvě 361. Srov. HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Sermons III/10*, s. 267.

⁵⁴³ Pravděpodobně šlo o čtení 1 Kor 15,35–58 a Mt 22,23–33 nebo paralelních míst (Lk 20,27–40; Mk 12,18–27). Apoštolem s velkým „A“ se míní sv. Pavel, tak i dále.

⁵⁴⁴ 1 Kor 15,32.34.

⁵⁴⁵ Lk 8,15.

*třicetinásobný, jiný šedesátinásobný, jiný stonásobný.*⁵⁴⁶ Pro toho není připraven oheň jako pro plevy, ale sýpka jako pro obilí.⁵⁴⁷

3. 2. V těchto skrytých sýpkách je uschována ona věčná blaženost spravedlivých ve vzkříšení mrtvých, a tam Písmo odevzdává ty, kteří mají být přijati.

K odhalování skrytých skutečností máme využívat obrazů

3. 3. Písmo také na jiném místě označuje tyto sýpky jako nádoby, když Pán Ježíš Kristus mluví o tom, že království nebeské je podobné nevodu, to znamená rybářské síti – některým sítím se totiž říká nevodu. Tedy *nebeské království, řekl, je podobné síti vržené do moře, i shromáždí věci všeho druhu. Když je plná, vytáhnou ji, posadí se na břeh a vysbírají dobré do nádoby, špatné však vyhodí ven.*⁵⁴⁸ Náš Pán chtěl naznačit, že Boží slovo je vrženo na lidi a národy tak, jako je síť vhozena do moře. Křesťanské svátosti pak shromažďují dobré i špatné. Ale ne všichni, které síť vytáhla, jsou také uloženi do nádob. Nádoby jsou totiž sídla svatých a velkolepá ústraní blaženého života, kam se nemohou dostat všichni, kdo se nazývají křesťané, ale jen ti, kteří se tak nazývají, protože křesťany skutečně jsou. V síti samozřejmě plavou dobré i špatné ryby a dobré snášejí ty špatné, dokud na konci nejsou odděleny. Písmo také na nějakém místě říká: *Ukryješ je v úkrytu své tváře*⁵⁴⁹ – a to bylo řečeno o svatých: *Ukryješ je v úkrytu své tváře*, to znamená tam, kam je nemohou zraky lidí ani myšlenky smrtelníků následovat. Aby označilo jakési nadmíru skryté, nadmíru tajné ústraní, říká v *úkrytu tváře* Boží. Máme snad o tom uvažovat tělesně tak, že Bůh má jakýsi veliký obličej a v jeho obličejí že je nějaká hmotná schránka, kde mají být svatí ukryti? Vidíte, bratři, jak jsou tyto představy tělesné a je třeba je vyvrhnout ze srdce každého věřícího. Jak jinak tedy rozumět výrazu „úkryt Boží tváře“, než že označuje to, co je známo pouze Boží tváří? Když se tedy mluví o sýpkách, aby se jimi označilo ústraní, a na jiném místě se mluví o nádobách, nejsou to sýpky, jaké známe, ani nádoby. Vždyť kdyby to byla jedna z těch věcí, o té druhé by se už nemluvilo. Ale protože nepoznané je sdělováno, nakolik je to možné, skrze věci podobné a lidem známé, přijměte obojí označení tak, abyste jak pod označením sýpek,

---

⁵⁴⁶ Mk 4,20.

⁵⁴⁷ Srov. Mt 3,12. Plevy jsou v Augustinových spisech silným motivem, často tímto výrazem označuje hříšníky v církvi. Blíže viz VOPŘADA, David. Augustinovi katechumeni v církvi hříšníků. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život*. 2019, 29(4), s. 26.

⁵⁴⁸ Mt 13,47–48.

⁵⁴⁹ Žl 31(30),21.

tak nádob chápali ústraní. Ale ptáte-li se, jaké ústraní, slyšte, co říká Prorok:⁵⁵⁰ *Ukryješ je v úkrytu své tváře.*

Ve víře vzdycháme po vlasti

4. 4. Je-li tomu tak, bratři, jsme v tomto životě dosud cizinci, dosud ve víře vzdycháme po oné nevímkaké vlasti. A proč „nevímkaké“ – jsme přece jejími občany! – ne-li proto, že blouděním v daleké cizině jsme na ni zapomněli, takže naší vlasti můžeme říct „nevímkaká“? Toto zapomnění odstranil ze srdce Pán Kristus, král oné vlasti, když přišel k cizincům. A jeho božství se nám tím, že přijalo tělo, stalo cestou,⁵⁵¹ abychom šli dál skrze člověka Krista a v Bohu Kristu zůstávali. Co tedy, bratři? Jakou výmluvností bych vám mohl vyložit ono ústraní, které *ani oko nevidělo, ani ucho neslyšelo, ani do srdce lidí nevstoupilo,*⁵⁵² nebo jakým okem bychom ho mohli vidět? Někdy můžeme něco znát, a přesto nebýt schopni to vyjádřit – co však neznáme, nedokážeme vyjádřit nikdy. Když by se tedy mohlo stát, že i kdybych ty věci znal, nemohl bych vám je vyjádřit, o kolik bude moje řeč obtížnější, bratři, když i já dosud nekráčím ve vidění, ale společně s vámi ve víře? Ale týká se to jenom mě, nebo snad i samotného Apoštola? Vždyť utěšuje naši nevědomost a buduje víru slovy: *Bratři, já se nedomnívám, že bych se již toho zmocnil. Jedno však činím: zapomínaje na to, co je za mnou, a natahuje se po tom, co je přede mnou, běžím za cílem k odměně nebeského povolání,*⁵⁵³ čímž ukazuje, že je teprve na cestě. A na jiném místě praví: *Dokud jsme v těle, jsme v cizině od Pána: kráčíme totiž ve víře, ne ve vidění.*⁵⁵⁴ A ještě jednou: *Neboť naděje, praví, jsme byli spaseni. Naděje však, která je vidět, není naděje, neboť kdo něco vidí, jak v to může doufat? Jestliže ale doufáme v to, co nevidíme, očekáváme to s trpělivostí.*⁵⁵⁵

Vysvětlujeme to, v co věříme, ne to, co víme

5. 5. Tak tedy, bratři, slyšte ode mě hlas, který zní v žalmech: hlas oddaný, pokorný, jemný, ne pyšný, ne bouřlivý, ne bezhlavý, ne nerozvážený. Praví se totiž v jednom žalmu: *Uvěřil jsem, proto jsem mluvil.*⁵⁵⁶ Také Apoštol uvádí toto svědectví a připojuje k němu:

---

⁵⁵⁰ Žalmista, resp. král David jakožto tradiční autor žalmů.

⁵⁵¹ Srov. J 14,6.

⁵⁵² 1 Kor 2,9.

⁵⁵³ Flp 3,13–14.

⁵⁵⁴ 2 Kor 5,6–7.

⁵⁵⁵ Řím 8,24–25.

⁵⁵⁶ Žl 116(115),10.

*I my věříme, proto také mluvíme.*⁵⁵⁷ Chcete tedy, abych vám řekl to, co vím? Neoklamu vás, poslyšte, čemu jsem uvěřil. Nepovažujte to za bezcenné jen proto, že posloucháte, čemu jsem uvěřil: vždyť posloucháte pravdivé vyznání. Kdybych však řekl: „Poslyšte, co vím,“ pak byste slyšeli opovážlivou domněnku. My všichni tedy, bratři, a také – pokud věříme spisům svatých – všichni, kdo žili v těle před námi a skrze které Duch Boží mluvil a předával lidem právě tolik, kolik bylo dostatečné dát najevo cizincům, my všichni říkáme, v co věříme. Sám Pán však říká, co ví. Co na tom, mohl-li pouze Pán vědět to, co řekl o budoucím věčném životě, zatímco ostatní, kteří Pána následují, mluví, protože uvěřili? Nacházíme samotného našeho Pána Ježíše Krista, který věděl, co mluvit, ale přece to neříkal. Vždyť někde pravil svým učedníkům: *Mám vám ještě mnoho co říci, ale nyní byste to nemohli snést.*⁵⁵⁸ To kvůli jejich slabosti odložil řeč o tom, co věděl, a ne kvůli tomu, že by pro něj byla příliš obtížná. My se však kvůli slabosti společné nám všem nepokoušíme dostatečně náležitě vyjádřit to, co víme, ale vysvětlujeme, jak jen můžeme, to, čemu náležitě věříme. A vy pochopte, jak jen můžete! A může-li snad někdo z vás pochopit více, než já mohu říci, ať nevěnuje pozornost nepatrnému potůčku, ale spěchá k nejvydatnějšímu prameni: neboť u něho je pramen života, v jehož světle uvidíme světlo.⁵⁵⁹

Křesťan nesmí pochybovat o vzkříšení

6. 6. o tom, že vzkříšení nastane, jsme už pojednali. Tak věříme, tak máme věřit, tak mluvíme, protože tak jsme uvěřili, jsme-li křesťané. Pozorujeme moc Pánovy pravice, která vždy a všude sráží zpučnost národů a buduje víru široko daleko po celém světě, jak bylo přislíbeno dávno předtím, než se to stalo. A když to pozorujeme, je v nás budována víra v to, co ještě nevidíme, abychom pak ono vidění⁵⁶⁰ dostali jako odměnu za víru. Když je tedy naší víře zřejmé, že vzkříšení mrtvých nastane – a to tak zřejmé, že pro kohokoli, kdo o tom nadále bude pochybovat, je naprosto nestoudné říkat si křesťan – vyvstává otázka, jaká těla budou mít svatí a jaký bude jejich budoucí život. Mnozí se totiž domnívají, že vzkříšení sice nastane, ale jenom pro duše.⁵⁶¹

---

⁵⁵⁷ 2 Kor 4,13.

⁵⁵⁸ Jan 16,12.

⁵⁵⁹ Srov. Žl 36(35),10.

⁵⁶⁰ Viděním se zde myslí konečné blažené patření.

⁵⁶¹ Rozdíl mezi vnitřním vzkříšením, které nastává obrácením se ke Kristu, a vzkříšením těla na konci času bude vysvětlen později, a to v odstavci 20, 23.

Předestírají se otázky ohledně vzkříšení

7. 7. Po předešlé promluvě není třeba dlouho rozebírat, že i těla opravdu vstávají z mrtvých. Ale předkládá se nám takováto otázka: když tedy těla budou, jaká budou? Taková, jaká jsou nyní, anebo jiná? Jestliže jiná, jakého druhu budou? Jestliže taková, jaká jsou nyní, budou pak určena také ke stejným činnostem? To, že nebudou ke stejným činnostem, určil Pán a to, že nebudou taková, jaká jsou nyní,⁵⁶² učí Apoštol. Nebudou totiž určena ke stejnému životu, ani ke stejným smrtelným a porušitelným a pomíjivým skutkům přicházejícím vniveč, ani k tělesným radostem, ani k tělesným potěšením. Jestliže tedy nebudou určena ke stejným činnostem, pak ani nebudou taková, jaká jsou nyní. Jestliže nebudou taková, jaká jsou nyní, jakým způsobem tedy tělo vstane z mrtvých? Ale vzkříšení těla máme v pravidle víry⁵⁶³ a byli jsme pokřtěni, když jsme ho vyznali.⁵⁶⁴ A všechno, co v něm vyznáváme, vyznáváme z pravdy a v pravdě, ve které žijeme a pohybujeme se a jsme.⁵⁶⁵ Neboť na život věčný jsme připravováni skrze pomíjející události a prchavé, přechodné skutky. Všechno, co se událo – spasitelné události, o nichž jsme slyšeli: že se děly zázraky, že se náš Pán narodil, hladověl a žíznil, že byl zatčen, častován urážkami, bit, ukřižován, že zemřel, byl pohřben, vstal z mrtvých, vystoupil do nebe – to všechno pominulo, a když se to hlásá, hlásají se naši víře určitá dočasná a uplynulá dění. Copak ale proto, že pominula, pomíjí podobně i to, co se skrze ně buduje? Soustřeďte se, bratři, abyste to pochopili v alegorii. Architekt pomocí strojů, které budou odstraněny, buduje dům, který zůstane. I zde, v této veliké a prostorné budově, kterou vidíme, byli během stavby stroje, které tu nyní nejsou, protože to, co se s jejich pomocí budovalo, stojí nyní už dokončené. Zrovna tak, bratři, bylo něco zbudováno v křesťanské víře a dočasné stroje svou práci už dokončily. Vždyť to, že náš

---

⁵⁶² Zde čtu *quia non talia* (že ne taková) namísto originálního *quia non ad talia* (že ne k takovým) v souladu s HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Sermons III/10*, s. 244.

⁵⁶³ *Regula fidei*, κανὼν τῆς πίστεως, termín církevními otci hojně užívaný, jehož předchůdcem je termín *regula veritatis* (pravidlo pravdy), označuje vyznání víry, křestní symbol. Srov. ZAHN, Theodor. *Regula fidei*. In JACKSON, Samuel – GILMORE, George (ed.). *New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*. Michigan: Baker Book House, 1953, 9, s. 445–446.

⁵⁶⁴ Dosl. „vyznávající ho jsme pokřtěni“. Křest totiž probíhal tak, že poté, co křtěnec sestoupil do křestního pramene, byl třemi otázkami dotázán, zda věří v tři božské osoby, a po každé odpovědi byl ponořen nebo polit vodou. Augustin a jeho posluchači byli tedy pokřtěni doslova během toho, co vyznávali svou víru. Srov. VOPŘADA, David. *Svatý Augustin: Promluvy o modlitbě Páně*, s. 22.

⁵⁶⁵ Sk 17,28.

Pán Ježíš Kristus vstal z mrtvých, je dokončená událost, nevstává přece z mrtvých až dosud. A že vystoupil do nebe, je dokončená událost, nevystupuje přece až dosud. Ale to, že žije onen život, ve kterém už *neumírá a smrt nad ním už nebude vládnout*,⁵⁶⁶ a to, že v něm také žije navěky lidská přirozenost, kterou přijal a ve které se narodil a ve které chtěl zemřít a být pohřben – to bylo vybudováno, to zůstává napořád. Avšak stroje, kterými to bylo vybudováno, pominuly. Vždyť Kristus není stále počínán v panenském lůně, ani se stále nerodí z Marie Panny, ani není stále zatýkán, ani není stále souzen, bičován, křižován, pohřbíván. Všechny ty události byly jako stroje, určené ke zbudování toho, co zůstává navěky. Vzkříšení našeho Pána Ježíše Krista však bylo uloženo v nebi.⁵⁶⁷

Nebeský Jeruzalém má základ v Kristu

8. 8. Pozorujte, milovaní, obdivuhodnou budovu. Tyto pozemské budovy svou vahou tlačí dolů na zem a celá těžká váha této veliké stavby spočívá na zemi, a kdyby stavba nebyla podepřena, klesla by do hlubin, kam ji její váha stahuje. Protože se buduje na zemi, jsou do země napřed položeny základy, aby na těchto základech mohl stavitel bez obav budovat. Proto se dospod pokládá nejpevnější materiál, aby spolehlivě unesl to, co je vystavěno nahoře. Čím větší má budova být, tím větší základy se pro ni připraví – a to do země, jak jsem řekl, protože to, co je budováno na nich, je samozřejmě také stavěno na zemi. Náš Jeruzalém, i když jsme ještě v cizině, je budován v nebi. Proto Kristus, jeho základ, odešel do nebe jako první. V nebi je totiž náš základ a hlava Církve – neboť Kristu se říká Základ i Hlava a on obojím skutečně je. Protože „hlava“ budovy je i jejím základem: „hlava“ totiž není to, čím budova nahoře končí, ale to, odkud vyrůstá směrem vzhůru.⁵⁶⁸ Vrcholky pozemských budov jsou vysoko vztyčené, ale přece svou hlavu staví do pevné země. Tak i Hlava Církve odešla do nebe jako první a sedí po pravici Otce. Lidé pracují tak, že přinesou něco k vystavění základů a upevní to v podzemí, a to kvůli bezpečnosti materiálu, který se při výstavbě budoucí budovy umístí nad základy. Stejně tak všechno, co se stalo v Kristu – že se narodil, vyrostl, byl zatčen, snášel potupu, byl bičován, ukřižován, zabit, zemřel, byl pohřben – bylo jako materiál přinesený pro nebeské základy.

---

⁵⁶⁶ Řím 6,9.

⁵⁶⁷ A to jako základ pro budoucí stavbu, jak o tom pojedná následující odstavec.

⁵⁶⁸ V češtině toto srovnání hlavy a základu značně pokulhává. Jako „hlavu budovy“ je možné označit tu stranu stavby, kde se nachází hlavní vchod, rozhodně však ne základy. Ani obrazné užití slova hlava zde nepomůže, neboť hlava je opravdu spíše tím, čím něco „nahore končí“.

8. 9. Když byl tedy náš základ položen na výšinách, buďme budováni na něm. Poslyš Apoštola, jak praví: *Nikdo nemůže položit jiný základ než ten, který byl položen, to je Ježíš Kristus.*⁵⁶⁹

Náš život má být budován v Kristu, abychom unikli pekelnému ohni

9. 9. Ale co Apoštol říká dále? *At' se však každý dívá, co staví na základ – zlato, stříbro, drahé kameny, dřevo, seno, slámu.*⁵⁷⁰ Kristus sice je v nebi, ale je také v srdcích věřících. Má-li Kristus v srdci první místo, pak je základ správně položen. Potom ten, kdo na něm buduje, může budovat bez obav, pokud buduje ze zlata, stříbra, drahých kamenů, jak to odpovídá hodnotě základu. Pokud však nebuduje z toho, co odpovídá hodnotě základu, ale ze dřeva, sena a slámy, at' se alespoň drží základu. A kvůli těm suchým a křehkým věcem, které nakupil, at' se připraví na oheň. Ale pokud je v něm základ – to znamená, zaujímá-li první místo v jeho srdci Kristus a miluje-li světské věci jen do té míry, aby nedostávaly přednost před Kristem, ale naopak Pán Kristus před nimi, takže tím základem v budově srdce je on, tedy má v něm první místo – pak *utrpí škodu*, jak říká Apoštol, *sám sice bude zachráněn, ale jakoby skrze oheň.*⁵⁷¹ Teď není čas vás vybízet, abyste na tak velikém a pevném základě budovali spíše ze zlata, stříbra a drahých kamenů než ze dřeva, sena a slámy. To, co říkám stručně, přijměte tak, jako bych to říkal dlouze a mnoha slovy. Je totiž jasné, bratři, že kdyby vám hrozilo, že vás nějaký soudce kvůli věcem, které milujete, uvrhne do vězení, kde byste snášeli pouhý dým, raději byste všechny ty věci ztratili, než abyste museli trpět na onom místě. Nevím, čím to, že když se zmíní budoucí oheň soudného dne, všichni jsou k tomu lhostejní. Mají strach z plamenů v ohništi, ale plamen pekla nepokládají za nic. Co je to za nevnímavost a zvrácenost srdce? Kdyby se tak lidé toho, co říká Apoštol: *Skrze oheň*, báli stejně, jako se každý bojí, aby nebyl upálen zaživa! A to přece trvá jenom okamžik, dokud člověk neztratí vědomí, čímž všechny plameny pozbydou smysl. Přece však se toho každý bojí a nebude dělat to, co zákon zakazuje, aby ho nepotkala tato trýzeň jediného okamžiku.

Máme doufat v takové vzkříšení, jaké nás předešlo v Kristu

10. 10. Ale jak jsem řekl, bratři, teď není prostor to rozebírat. Říkám, že to, v co máme doufat ve vzkříšení mrtvých, bylo zobrazeno v naší Hlavě, bylo zobrazeno v těle našeho Pána Ježíše Krista. Kdo doufá v něco jiného, už nestaví na základu. Nejenže nestaví ze

---

⁵⁶⁹ 1 Kor 3,11.

⁵⁷⁰ 1 Kor 3,10.12.

⁵⁷¹ 1 Kor 3,15.

zlata, stříbra a drahých kamenů, ale ani z pouhé slámy. Všechno totiž staví mimo, protože nestaví v Kristu. Náš Pán vstal z mrtvých v tom těle, ve kterém byl pohřben. Vzkříšení je křesťanům přislíbeno. Doufejme v takové vzkříšení, jaké v našem Pánu předešlo víru nás všech. On nás totiž předešel proto, aby se naše víra budovala na něm. Co z toho tedy vyplývá? Jakým způsobem budeme jiní, než jací jsme teď? Vždyť tělo našeho Pána Ježíše Krista vstalo z mrtvých, ale vystoupilo do nebe. Na zemi konalo lidské činnosti,⁵⁷² aby učedníky přesvědčilo, že vstalo to tělo, které bylo pohřbeno. Copak jsou pozemské pokrmy i v nebi?⁵⁷³ Čteme totiž, že i andělé vykonávali na zemi lidské činnosti. Přišli k Abrahámovi a jedli, také s Tobijášem byl anděl a jedl. Řekneme snad, že jedli jenom zdánlivě, a ne doopravdy? Není snad zřejmé, že Abrahám porazil tele, udělal chleby a vše položil na stůl, že obsluhoval anděly a oni jedli?⁵⁷⁴ To všechno se stalo naprosto zřejmé a naprosto zřejmě to také bylo vyjádřeno.

Člověk jí proto, že musí, anděl proto, že může

11. 11. Co tedy říká anděl v knize Tobijášově? *Uviděli jste mě jíst, ale viděli jste to vaším zrakem.*⁵⁷⁵ Řekl to snad proto, že nejedl, ale pouze vypadal, že jí? Vůbec ne, on opravdu jedl.⁵⁷⁶ Co tedy znamená *ale viděli jste to vaším zrakem*? Soustřed'te se, bratři, na to, co říkám! Soustřed'te se více na modlitbu než na mě, abyste pochopili, co říkám, a abych to říkal tak, jak vy máte slyšet a pochopit to, co slyšíte. Dokud je naše tělo pomíjivé a smrtelné, zakouší potřebu občerstvovat se, ze které také vzchází hlad – proto hladovíme a žízníme. A pokud by náš hlad a žízeň trvaly delší dobu, než může tělo vydržet, vyčerpá

---

⁵⁷² To znamená, že Kristus mezi svým vzkříšením a nanebevstoupením jedl, srov. Lk 24,42–43.

⁵⁷³ Augustin rozlišuje pozemský pokrm (*terrenus cibus*), kterým se živí tělo, od nebeského pokrmu (*caelestis cibus*), který sytí mysl, a to už na tomto světě. Nebeský pokrm, ze kterého čerpá sílu vnitřní člověk, je dle Augustina pokrmem pravdy, spravedlnosti a moudrosti, konečně tímto pokrmem je sám Kristus. Srov. ZUMKELLER, Adolar. Cibus – potus. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 908–913.

⁵⁷⁴ Srov. Gn 18,1–8.

⁵⁷⁵ Tob 12,19.

⁵⁷⁶ Vulgáta předkládá tuto verzi 19. verše: „Vypadal jsem, že s vámi jím a piji, ale já požívám neviditelný pokrm a nápoj, který lidé nemohou spatřit.“ Vetus Latina pak tuto verzi: „Vidíte, že jsem nic nejedl, a že vy jste měli vidění.“ Augustin zde tedy zřejmě vycházel z ještě jiného překladu. Zdá se však, že původní text knihy Tobijáš na tomto místě skutečně mluví o tom, že andělovo požívání jídla nebylo skutečné, ale pouze zdánlivé. Srov. *Jeruzalémská bible. Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. Přel. František X. a Dagmar Halasovi. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 688.

se, zhubne a bude chorobně vyzáblé, protože ho opouští síla, aniž by se doplňovala. A kdyby to tak šlo dál, následovala by smrt. Vždyť z našeho těla neustále něco odchází, jako by to odtékalo, ale my necítíme, že nás opouštějí síly, protože je doplňujeme jídlem. To, co přibývá ve velkém množství, odchází pozvolna. Proto se občerstvíme v krátkém čase, ale síly, které jsme během občerstvování přijali, nás opouštějí v dlouhém čase. Podobně je tomu s olejem v lampě: nalije se do ní v krátkém čase, ale stravuje se dlouho a pozvolna. Když už je téměř všechn stráven, varuje nás ochablost plamínku (jakoby hlad lampy) a my hned přispěcháme na pomoc a přidáme olej (občerstvíme lampu jejím pokrmem), aby byla obnovena záře lampy a aby v ní zůstalo světlo. Stejně tak naše síly, které přijímáme z jídla, nepřetržitě, ale pozvolna odcházejí a opouštějí nás. Děje se to v nás i teď a také při všech našich pohybech a činnostech, dokonce i při našem odpočinku nepřestává mizet to, co jsme načerpali. A pokud je to zcela stráveno, člověk umírá – jako když vyhasne lampa. Abychom však neumřeli, tedy abychom nevyhasli – nemám na mysli smrt duše, ale náš tělesný život aby nevyhasl a aby se tělo jakoby probudilo – spěcháme poskytnout to, co zmizelo, a říká se, že nabýváme sil. Když se říká, že nabýváme sil, čeho nabývat, pokud nic neubývá?⁵⁷⁷ Kvůli této potřebě a porušenosti jsme tedy všichni smrtelní, protože toto tělo je takové, že mu je přisouzena a přichystána smrt. Tato smrtelnost je naznačena kůžemi, kterými byli oděni Adam a Eva, než byli vyhnáni z ráje.⁵⁷⁸ Kůže totiž znamenají smrt, protože se stahují z mrtvých dobytčat. Když tedy neseme tuto selhávající slabost, pak i kdyby jí nikdy nechyběl pokrm a často by se doplňovaly síly, přece není možné způsobit, aby smrt jednou nenastala. (Vždyť toto pozemské tělo, i kdyby snad žilo dlouho, dojde jednou skrze různá životní období až k hranici stáří, za kterou už nebude mít kam jít jinam než do smrti. Ani lampa nedokáže hořet napořád, byť bys stále přiléval olej. I kdyby nezhasla nějakým nedopatřením, knot ubývá a pomalu se opotřebovává stářím.) Dokud tedy máme taková těla, snášíme potřeby kvůli jejich slabosti, kvůli potřebě hladovíme, kvůli hladu jíme. Anděl však nejí kvůli potřebě. Jedna věc je něco dělat z moci, jiná věc je dělat to z nutnosti. Člověk jí, aby nezemřel, ale anděl jí, aby se přizpůsobil smrtelníkům. Jestliže se totiž anděl nemusí bát smrti, pak se neobčerstvuje kvůli slabosti, a jestliže se neobčerstvuje kvůli slabosti, pak nejí kvůli potřebě. Ale ti, kdo viděli anděla jíst, se domnívali, že má hlad. To má na

---

⁵⁷⁷ Andělům síly neubývají, nemají tedy zapotřebí je doplňovat požíváním jídla. Stejně to bude i s člověkem po vzkříšení těla, jak Augustin rozvine v následujícím odstavci.

⁵⁷⁸ Srov. Gn 3,21.

mysli, když říká: *Viděli jste to vaším zrakem*. Vždyť neříká: „Viděli jste mě jíst, ale nejedl jsem.“ Právil: *Viděli jste mě jíst, ale viděli jste to vaším zrakem* – to znamená: „Já jsem jedl, abych se vám přizpůsobil, ne protože jsem trpěl hladem nebo potřebou, která nutí vás, abyste jedli. Jste na to zvyklí, a proto, když někoho vidíte jíst, domýšlíte si, že tak koná z potřeby. Tak podle vašeho zvyku posuzujete, co vidíte – to znamená, *viděli jste to vaším zrakem*.“

Po vzkříšení nebude nutné jíst

12. 12. Co tedy, bratři moji? Jak říká Apoštol: *Víme, že Kristus zmrtvýchvstalý už neumírá a smrt nad ním již nebude vládnout. Protože totiž zemřel hříchu, zemřel jednou pro vždy; protože však žije, žije Bohu.*⁵⁷⁹ Když tedy on už neumírá a smrt nad ním již nebude vládnout, pak máme doufat, že i my budeme takto vzkříšeni, abychom navždy byli ve stavu, do kterého budeme vzkříšením proměněni. Potom, i když budeme moci jíst a pít, nebude to pro nás nutností. Tehdy však byl důvod, proč Pán jedl⁵⁸⁰ – protože ti, kterým se chtěl přizpůsobit a kterým také chtěl ukázat rány, byli dosud v těle. Vždyť přece ten, který utvořil slepému oči, které on nedostal v mateřském lůně, jistě mohl vstát z mrtvých bez ran. Jistě by také mohl, kdyby chtěl, změnit před svou smrtí pozemské potřeby svého těla tak, aby nic nepotřebovalo a nic mu nescházelo. Bylo to v jeho moci, protože byl Bůh v těle a všemohoucí Syn, tak jako Otec je všemohoucí. Vždyť před smrtí proměnil své vlastní tělo, jak chtěl: když byl na hoře s učedníky, zazářila jeho tvář jako slunce.⁵⁸¹ To učinil svou mocí, protože chtěl ukázat, že by mohl své vlastní tělo zbavit všech jeho potřeb a změnit tak, aby nezemřel, pokud by nechtěl. *Mám moc položit svůj život, říká, a mám moc jej znovu přijmout. Nikdo mi ho nemůže vzít.*⁵⁸² Veliká je tato jeho moc, kterou by mohl i nezemřít, ale ještě větší je jeho milosrdenství, které ho vedlo k tomu, že zemřít chtěl. Proto učinil z milosrdenství to, co z moci mohl i neučinit, aby nám položil základ vzkříšení: aby smrtelnost, kterou pro nás nesl, zemřela, protože my musíme zemřít, a aby byla vzkříšena k nesmrtelnosti, abychom mohli doufat v nesmrtelnost. A proto je o něm před jeho smrtí psáno, že nejen jedl a pil, ale že také hladověl a žíznil, zatímco po zmrtvýchvstání se uvádí pouze, že jedl a pil, ne však že hladověl a žíznil. Protože v těle, které už nebylo dále smrtelné, nebyla ona potřeba daná

---

⁵⁷⁹ Řím 6,9–10.

⁵⁸⁰ Po svém zmrtvýchvstání.

⁵⁸¹ Srov. Mt 17,2.

⁵⁸² Jan 10,18.

porušeností, která nutí k občerstvování, zato v něm byla moc jíst. Jedl proto, aby se přizpůsobil – ne proto, aby naplnil potřebu svého těla, ale aby dosvědčil opravdovost svého těla.

O jednom Apoštolově výroku, který, jak se zdá, odporuje vzkříšení

13. 13. Ačkoli je to tak zřejmé, někteří lidé⁵⁸³ nám stavějí jako překážku jeden Apoštolův výrok. Podívejte, co nám předhazují: říkají, že tělo nevstane z mrtvých, protože pokud by z mrtvých vstalo, vlastnilo by království Boží, avšak Apoštol říká jasně: *Tělo a krev nebudou vlastnit království Boží.*⁵⁸⁴ To jste slyšeli, když jsme četli z Apoštola. Říkáme, že tělo vstane z mrtvých, a Apoštol volá: *Tělo a krev nebudou vlastnit království Boží.* Hlásáme to tedy proti Apoštolovi, nebo snad on sám to hlásal proti evangeliu? Vždyť evangelium božským hlasem svědčí: *Slovo se stalo tělem a přebývalo mezi námi.*⁵⁸⁵ Jestliže se stalo tělem, stalo se skutečným tělem. Pokud se totiž nestalo skutečným tělem, pak se tělem vůbec nestalo. Jako bylo skutečné Mariino tělo, tak bylo skutečné i Kristovo tělo, které bylo vzato z toho jejího. Toto skutečné tělo bylo zatčeno, zbičováno, potupeno, vyzdviženo na kříž. Toto skutečné tělo bylo mrtvé, toto skutečné tělo bylo pohřbené, toto skutečné tělo také vstalo ze smrti. Rány vydávají svědectví – oči učedníků je vidí, ale jejich úžas stále ještě váhá; ruka se dotkne, aby duch už nepochyboval. Proti těmto tak zřejmým věcem, bratři, kterými chtěl náš Pán Ježíš Kristus přesvědčit učedníky, kteří je měli hlásat po celém světě; proti těmto tak zřejmým věcem, se zdá, že Apoštol bojuje, když říká: *Tělo a krev nebudou vlastnit království Boží?*

Otázka se rozluští velmi snadno

13. 14. Tuto otázku bychom mohli rozluštit následujícím způsobem, a postavit se tak na odpor těm jalovým podvodníkům. Jednak ji rozluštíme tak, aby mohla být rychle zodpovězena, jednak také bedlivěji zvážíme, proč Apoštol tento výrok pronesl. Řeknu tedy, jakým způsobem můžeme velmi snadno odpovědět. Co říká evangelium? Že Kristus vstal z mrtvých v tom těle, které bylo pohřbeno, že ho učedníci viděli, že se ho dotkli, a že když se domnívali, že je duch, řekl jim: *Dotkněte se a vizte, že duch nemá tělo a kosti, jak vidíte, že já mám.*⁵⁸⁶ Co naproti tomu říká Apoštol? – *Tělo a krev nebudou vlastnit*

---

⁵⁸³ Totiž ti, kteří se „domnívají, že vzkříšení nastane, ale jenom pro duše,“ jak říká v odstavci 6, 6. V následujícím odstavci budou označeni jako „jaloví podvodníci“ a příkře odsouzeni jako „tělo a krev“.

⁵⁸⁴ 1 Kor 15,50.

⁵⁸⁵ Jan 1,14.

⁵⁸⁶ Lk 24,39.

království Boží. Já přijímám obojí a říkám, že si to neodporuje – jinak bych sám kladl odpor bodci. Jakým způsobem tedy přijímám obojí? Jak jsem řekl, mohu odpovědět rychle, a to následovně. Apoštol praví: *Tělo a krev nemohou vlastnit království Boží*. Správně to řekl: tělu totiž nepřísluší *vlastnit*, ale být vlastněno. Vždyť tvoje tělo nic nevlastní, ale skrze tělo vlastní tvoje duše a ona také vlastní tělo samotné. Jestliže tělo vstává z mrtvých ne proto, aby mělo, ale aby duše měla je, a ne aby vlastnilo, ale aby bylo vlastněno, co je potom udivujícího na tom, že *tělo a krev nebudou vlastnit království Boží*, protože budou vlastněny? Neboť tělo vlastní ty, kteří nejsou království Boží, ale království ďáblov, a proto jsou podrobeni žádostem těla. Proto také onoho ochrnutého nejdříve neslo lůžko, ale když byl uzdraven, Pán mu říká: *Vezmi své lůžko a jdi do svého domu*.⁵⁸⁷ A tak ten uzdravený ochrnutý ovládá svoje tělo a vede ho, kam chce. Tělo už jej nevláčí, kam sám nechce – spíše on nese tělo, než že by byl nesen tělem. Nyní je zjevné, že ve vzkříšení už tělo nebude duši táhnout svůdnostmi, nebude ji různými lichotkami a pošimráváním vést tam, kam duše sice nechce, ale většinou bývá přemožena a říká: *Vidím v mých údech jiný zákon, který se vzpírá zákonu mojí mysli a vede mě zajatého v zákoně hříchu, který je v mých údech*.⁵⁸⁸ Ochrnutého dosud nese lůžko, ještě nenese on je. Ať tedy volá: *Jsem nešťastný člověk, kdo mě osvobodí od tohoto těla smrti?*⁵⁸⁹ A ať se mu odpoví: *Milost Boží skrze Ježíše Krista, našeho Pána!*⁵⁹⁰ Až tedy vstaneme z mrtvých, nebude nést tělo nás, ale my budeme nést je. Jestliže je budeme nést, pak je budeme vlastnit, a jestliže my budeme vlastnit je, pak nebudeme jeho vlastnictvím, protože jsme byli osvobozeni od ďábla a jsme Boží království. A tak *tělo a krev*⁵⁹¹ *nebudou vlastnit království Boží*. Proto ať zmlknou ti podvodníci, kteří opravdu jsou *tělo a krev* a nemohou jinak než uvažovat tělesně. Protože také o nich mohlo být pravdivě řečeno: *Tělo a krev*

---

⁵⁸⁷ Mk 2,11.

⁵⁸⁸ Řím 7,23. Augustinův výklad této pasáže listu Římanům prochází dvěma fázemi. Nejdříve má Augustin za to, že Pavel zde mluví jménem člověka, který dosud nepřijal Boží spásu, zhruba po r. 418 přechází k výkladu, že se Pavlem popisovaný boj odehrává v člověku již žijícím v Boží milosti. Na tomto místě ovšem jde o konečné vzkříšení, ne o obrácení a ospravedlnění během života, proto by významově patřilo spíše do druhé z těchto fází, ačkoli časově spadá do první. Srov. MAYER, Cornelius. *Caro – spiritus*. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 744–759.

⁵⁸⁹ Řím 7,24.

⁵⁹⁰ Řím 7,25.

⁵⁹¹ „Ustálené spojení »tělo a krev«, označuje člověka v omezenosti jeho pozemského života, duchovního postřehu i mravních sil, člověka určeného zániku.“ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 1090.

nebudou vlastnit království Boží. Setrvávají totiž v chytrosti těla, a proto je nazýváme tělo a krev právem.

14. 14. Otázku bychom mohli rozluštit také tímto způsobem: jestliže se takoví lidé, kteří jsou nazýváni *tělo a krev* (o takových totiž Apoštol také říká: *Náš zápas není proti tělu a krvi*),⁵⁹² neobráte k duchovnímu životu a duchem neusmrtí skutky těla,⁵⁹³ nebudou moci *vlastnit království Boží*.

Co chtěl Apoštol ukázat

14. 15. Někdo by snad řekl: „Jenomže co pravil Apoštol? Vždyť pravý smysl onoho výroku spíše odhalíme v souvislosti s celým úryvkem.“ A tak raději naslouchejme Apoštolovi a z celého okolního kontextu Písma vyzorujme, co chtěl, abychom na tomto místě pochopili. Pravil totiž toto:

*První člověk byl ze země, pozemský; druhý člověk je z nebe. Jaký byl ten pozemský, takoví jsou i pozemští; a jaký je ten nebeský, takoví jsou i nebeští. Jako jsme nesli obraz pozemského, nesme i obraz toho, který je z nebe. To však říkám, bratři, že tělo a krev nebudou vlastnit království Boží, ani porušenost neporušitelnost.*⁵⁹⁴

Podívejme se na tato slova postupně. Apoštol pravil: *První člověk byl ze země, pozemský; druhý člověk je z nebe. Jaký byl ten pozemský, takoví jsou i pozemští* – to znamená všichni ti, kdo zemřou – *a jaký je ten nebeský, takoví jsou i nebeští* – to znamená všichni ti, kdo vstanou z mrtvých. Neboť nebeský člověk již vstal z mrtvých a vystoupil do nebe – k němu jsme nyní vírou přivtělováni, aby on byl naší Hlavou. Údy mají popořádku následovat svou Hlavu, a to, co se napřed ukázalo v Hlavě, se má ve svůj čas ukázat také v údech. My pak toto⁵⁹⁵ nesme vírou tak, abychom ve svůj čas dospěli ke skutečnosti samé a k plnému vidění. Takto totiž mluví Apoštol na jiném místě: *Jestliže jste vstali z mrtvých s Kristem, usilujte o to, co je nahoře, kde Kristus sedí po pravici Boží. Poznávejte to, co je nahoře, ne to, co je na zemi.*⁵⁹⁶ I když jsme sami ještě nevstali z mrtvých v těle jako Kristus, přece jsme skrze víru s Kristem vstali, jak to o nás řekl

---

⁵⁹² Ef 6,12.

⁵⁹³ Srov. Řím 8,13.

⁵⁹⁴ 1 Kor 15,47–50.

⁵⁹⁵ Totiž to, „co se napřed ukázalo v Hlavě“, tedy zmrtvýchvstání a nanebevstoupení – prozatím v nás má být přítomné skrze víru, aby se na nás později ukázalo v plnosti ve vzkříšení těla.

⁵⁹⁶ Kol 3,1–2.

Apoštol. A tak nás vybízí, abychom obraz nebeského člověka – to znamená toho, který už je v nebi – nesli prozatím vírou.

Jakým způsobem pochází nebeský člověk Kristus z nebe

14. 16. Někdo by se mohl zeptat, proč Apoštol o tom druhém člověku neřekl, že je v nebi, ale že je z nebe, když přitom i sám Pán přijal tělo ze země – protože Maria pocházela z Adama a Evy. Ať tedy pochopí, že pozemský člověk tak byl nazván podle své pozemské žádostivosti a pro onu pozemskou vášeň, skrze kterou se spojením muže a ženy rodí lidé tak, že na sebe od rodičů berou také prvotní hřích. Tělo Pána však nebylo utvořeno v panenském lůně žádnou takovou vášní, třebaže Kristus přijal tělo ze země – tak se totiž chápe to, co nám naznačuje Duch svatý, když říká: *Pravda povstala ze země.*⁵⁹⁷ On však přesto není pozemský člověk, ale nebeský, a je o něm řečeno, že je z nebe. Jestliže skrze milost toto udělil také svým věřícím, takže Apoštol může právem říct: *Náš domov je v nebi,*⁵⁹⁸ čím spíše pak on sám, ve kterém nikdy žádný hřích nebyl, je nebeský člověk a může se o něm říci, že je z nebe? Vždyť kvůli hříchu bylo člověku řečeno: *Země jsi a do země se vrátíš.*⁵⁹⁹ o onom nebeském člověku je tedy nejpravdivěji řečeno, že je z nebe, protože jeho domov nikdy nepřestal být v nebi, ačkoli se Boží Syn stal také synem člověka, když ze země přijal tělo – tedy *způsob služebníka.*⁶⁰⁰ Neboť nikdo nevystoupil kromě toho, který sestoupil. Protože i když také ostatní, kterým to daroval, vystupují do nebe – nebo spíše jsou Jeho milostí vyzdviženi – přesto vystupuje jen on sám, protože oni se stávají jeho tělem, takže vystupuje jenom jeden, neboť to je veliká svátost v Kristu a Církvi, jak líčí Apoštol, o které je psáno: *A budou dva v jednom těle.*⁶⁰¹ Proto je také řečeno: *A tak už nejsou dva, ale jedno tělo.*⁶⁰² A proto *nikdo nevystoupil do nebe kromě toho, kdo z nebe sestoupil, Syn člověka, který je v nebi.*⁶⁰³ Proto připojil *který je v nebi,* aby se někdo nedomníval, že jeho domov přestal být v nebi, když se ukázal lidem na zemi v pozemském těle. A tak tedy *jako jsme nesli obraz pozemského člověka, nesme i obraz toho, který je z nebe*⁶⁰⁴ – prozatím vírou, skrze kterou jsme s ním také vstali z mrtvých.

---

⁵⁹⁷ Žl 85(84),12.

⁵⁹⁸ Flp 3,20.

⁵⁹⁹ Gn 3,19.

⁶⁰⁰ Flp 2,7.

⁶⁰¹ Ef 5,31.

⁶⁰² Mk 10,8.

⁶⁰³ Jan 3,13.

⁶⁰⁴ 1 Kor 15,49.

Abychom měli svá srdce *nahoře, kde Kristus sedí po pravici Boží*, hledejme a poznávejme to, co je *nahoře, ne to, co je na zemi*.

Když se řekne tělo-caro, znamená to něco jiného, než když se řekne tělo-carpus⁶⁰⁵

15. 17. Ale Apoštol pojednával o vzkříšení těla, vždyť předložil toto: *Ale někdo říká: Jak mrtví vstávají? S jakým tělem přijdou?*⁶⁰⁶ Také řekl: *První člověk byl ze země, pozemský; druhý člověk je z nebe. Jaký byl ten pozemský, takoví jsou i pozemští; a jaký je ten nebeský, takoví jsou i nebeští.*⁶⁰⁷ To řekl proto, abychom doufali, že s naším tělem to bude právě tak, jak se předem stalo s Kristovým tělem. Ačkoli to ještě nezakoušíme, držme se toho prozatím vírou. Proto připojil: *Jako jsme nesli obraz pozemského, nesme i obraz toho, který je z nebe.*⁶⁰⁸ Ale abychom snad nevěřili, že máme být vzkříšení k takovým činnostem, jaké jsme pomíjivě konali po vzoru prvního člověka, hned dodal: *To však říkám, bratři, že tělo-caro a krev nebudou vlastnit království Boží, ani porušenost neporušitelnost.*⁶⁰⁹ A chtěl dát najevo, že tělem-caro a krví neoznačil tělo jako takové, ale výraz *tělo-caro a krev* znamená porušenost, a tato porušenost už po vzkříšení nebude. Tělu bez porušenosti totiž není vhodné říkat *tělo-caro a krev*, ale *tělo-carpus*. Jestliže to je *tělo-caro*, pak je porušitelné a smrtelné. Jestliže však už neumírá, pak už není porušitelné, a proto – když stále je tělem, ale bez porušenosti – se mu již neříká *tělo-caro*, ale *tělo-carpus*. A pokud se mu říká *tělo-caro*, pak ne proto, že by mu to označení příslušelo, ale pro určitou podobnost. Pro tuto podobnost snad také můžeme mluvit o *těle-caro* andělů, když se ukázali lidem v lidské podobě, i když byli *tělem-carpus*, a ne *tělem-caro*, protože v nich nebyla žádná potřeba daná porušeností. Protože tedy můžeme na základě podobnosti nazývat *tělem-caro* také *tělo-carpus*, které už není porušitelné, proto

---

⁶⁰⁵ Protože možnosti českého jazyka neumožňují takový překlad *caro* a *corpus*, kterým by nedošlo k redukci smyslu textu, ponechávám v tomto odstavci také latinská označení, stejně jako v odstavcích 18, 21. a 21, 24. Latinský výraz *caro* odpovídá řeckému σάρξ, což označuje tělo, resp. celého člověka v jeho pomíjivosti, smrtelnosti, ohraničenosti a slabosti. Nový zákon proto nikdy nehovoří o vzkříšení těla-σάρξ. V Pavlových listech někdy σάρξ nabývá užšího významu a označuje člověka ovládaného hříchem. Výrazem *corpus*, σῶμα se nejčastěji míní to, co je na člověku vnímatelné smysly, tedy jeho vnější stránku. Smrtelnost není podstatnou vlastností těla-*corpus*-σῶμα, je důsledkem hříchu, z jehož nadvlády ovšem může být vykoupeno a ve vzkříšení proměněno v tělo duchovní (srov. 1 Kor 15,44). Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 1090–1091.

⁶⁰⁶ 1 Kor 15,35.

⁶⁰⁷ 1 Kor 15,47–48.

⁶⁰⁸ 1 Kor 15,49.

⁶⁰⁹ 1 Kor 15,50.

Apoštol starostlivě spěchal vyložit, co myslel oním *tělem-caro a krvi*: že měl na mysli porušenost, a ne tělo jako takové. Proto hned připojil: *ani porušenost nebude vlastnit neporušitelnost*. Jako by říkal: „Když jsem řekl: *Tělo a krev nebudou vlastnit království Boží*, řekl jsem tím to, že *porušenost nebude vlastnit neporušitelnost*.“

O životě těla po vzkříšení nemáme přemýšlet tělesně

15. 18. Poslouchejte, co následuje,⁶¹⁰ aby snad někdo neřekl: „Jestliže neporušitelnost nemůže být vlastněna porušeností, jakým způsobem tam pak bude naše tělo?“ Vždyť to by bylo jako říct Apoštolovi: „Cože to tedy říkáš? Marně jsme uvěřili ve vzkříšení těla? Jestliže *tělo a krev nebudou vlastnit království Boží*, marně jsme uvěřili, že náš Pán vstal z mrtvých v tom těle, ve kterém se narodil a byl ukřižován, ve kterém vystoupil před očima svých učedníků do nebe, odkud na tebe zavolal: *Saule, Saule, proč mě pronásleduješ?*⁶¹¹.“ Toto se stalo Pavlovi, svatému a blahoslavenému apoštolovi, který s něžnou láskou pracoval k porodu svých dětí zplozených v Kristu skrze evangelium, které stále rodil, dokud by v nich Kristus nebyl znovu utvořen⁶¹² – to znamená, dokud by skrze víru nenesly obraz toho, který je z nebe. Nechtěl totiž, aby zůstaly v té zákázonosné domněnce, že v království Božím, v onom věčném životě, budou dělat to samé, co dělaly v tomto životě: v rozkoších jíst a pít, vdávat se, ženit se a tělesně plodit. Tyto činnosti totiž vyžaduje porušenost těla, ne tělo jako takové. To, že nebudeme vzkříšeni k takovým činnostem, stanovil Pán, jak jsem již dříve řekl, v evangelním úryvku, který jsme právě četli. Židé totiž jistě věřili ve vzkříšení těla, ale mysleli si, že budoucí život ve vzkříšení bude takový, jaký vedli v tomto světě. A protože uvažovali takto tělesně, nemohli dát odpověď saduceům, kteří předložili ohledně vzkříšení otázku, čí manželkou bude žena, kterou mělo postupně sedm bratrů, protože každý z nich chtěl vzbudit svému mrtvému bratru potomka z jeho manželky. Saduceové byli židovskou skupinou, která nevěřila ve vzkříšení. Když tedy saduceové předložili tuto otázku, Židé byli nejistí a váhaví a nemohli ji zodpovědět, protože se domnívali, že království Boží může být vlastněno tělem a krví, tedy že neporušitelnost může být vlastněna porušeností. Ale přišla Pravda a té se tázali klamaví a oklamání saduceové – svou otázku předložili Pánu. A Pán, který věděl, co říká, a chtěl, abychom věřili v to, co nevíme, odpovídá svou svrchovanou autoritou, v co máme věřit. Apoštol to pak vyložil, nakolik mu to bylo dáno, a my to pochopme, nakolik

---

⁶¹⁰ K následujícím veršům z listu Korint'anům se však Augustin dostane až v odstavci 16, 19.

⁶¹¹ Sk 9,4.

⁶¹² Srov. Gal 4,19.

můžeme. Co tedy řekl Pán saduceům? *Neznáte Písma ani Boží moc. Ve vzkříšení se totiž lidé ani nežení ani nevdávají, neboť ani nebudou umírat, ale budou rovni andělům Božím.*⁶¹³ Veliká je Boží moc! Proč se nevdávají, ani nežení? Protože nebudou umírat. Vždyť následník je tam, kde je předchůdce. V onom životě ale žádná taková porušenost nebude.⁶¹⁴ Sám Pán prošel všemi životními obdobími od dětství až k dospělosti, protože nesl smrtelnou podstatu těla; ale copak věříme, že poté, co vstal z mrtvých ve věku, ve kterém byl pohřben, v nebi stárne? Proto pravil: *Budou rovni andělům Božím.* Odstranil domněnku Židů, vyvrátil bludy saduceů. Židé sice věřili, že mrtví budou vzkříšeni, ale o činnostech, ke kterým vstanou, usuzovali tělesně. *Budou rovni andělům Božím.* Slyšel jsi to na základě Boží moci, nyní poslyš, co o tom říká Písmo: *Nečetli jste o vzkříšení, jak Pán promluvil k Mojžíšovi z keře a řekl: Já jsem Bůh Abraháma, Bůh Izáka a Bůh Jákoba? On není Bohem mrtvých, ale živých.*⁶¹⁵

Jaká bude proměna dobrých ve vzkříšení

16. 19. Už tedy bylo řečeno, že vstaneme z mrtvých, od Pána jsme slyšeli, že vstaneme k životu andělů, a v jaké podobě vstaneme, nám ukázal ve svém zmrtvýchvstání. Ta podoba v sobě ovšem nebude mít porušenost, proto říká Apoštol: *To však říkám, bratři, že tělo a krev nemohou vlastnit království Boží, ani porušenost nebude vlastnit neporušitelnost.*⁶¹⁶ Tím dal najevo, že chtěl, aby se pod označením *tělo a krev* chápala porušenost smrtelného a živočišného⁶¹⁷ těla. Poté řeší otázku, na kterou by se ho mohli úzkostní posluchači dotázat, protože sám se o porozumění dětí stará úzkostněji než děti o slova rodičů. Připojuje tedy: *Hle, říkám vám tajemství.*⁶¹⁸ Ztiš svoje myšlenky, člověče, ať už jsi kdokoli! Neboť jsi začal ze slov Apoštola vyvozovat, že lidské tělo z mrtvých nevstává, když jsi slyšel: *Tělo a krev nebudou vlastnit království Boží.* Ale dopřej sluchu

---

⁶¹³ Mt 22,29–30 a Lk 20,36.

⁶¹⁴ To znamená, že nebude třeba, aby jedna generace „uvolnila místo“ generaci nové, ani aby si člověk zajišťoval následnictví či se staral o zachování lidského rodu.

⁶¹⁵ Mk 12,26–27.

⁶¹⁶ 1 Kor 15,50.

⁶¹⁷ Živočišným tělem (*animalis corporis*) Augustin nazývá tělo pozemského člověka a v kontrastu vůči němu rozlišuje tělo duchovní. „Toto rozlišení, které pochází od svatého Pavla, nespočívá v materiální přirozenosti těla, to zůstává stále materiální, ale v oživujícím principu: pozemské tělo je oživováno živou duší, zatímco duchovní tělo má život díky oživujícímu duchu. Toto duchovní tělo pro Augustina znamená tělo vzkříšené; ač materiální, dokonale podřízené duchu. Toto vzkříšené tělo přesahuje svou dokonalostí těla prvních lidí, která byla jen živočišná.“ KOBLÍŽEK, Jan. *Obec a náboženství*, s. 42.

⁶¹⁸ 1 Kor 15,51.

ještě následujícím slovům a naprav své ukvapené uvažování. Apoštol praví: *Hle, říkám vám tajemství: všichni sice vstaneme, ale ne všichni budeme proměněni.*⁶¹⁹ Co to znamená? Proměna je vždy buď k horšímu, nebo k lepšímu. Jestliže nám Apoštol předložil proměnu, ale my ještě nevidíme, jaká bude – zda k lepšímu, nebo k horšímu – nechme ho pokračovat, ať nám to vyloží sám. Proč bychom si měli něco domýšlet? A apoštolská autorita tě snad nenechá napospas tvým dohadům, abys lidským domýšlením neupadl do omylu, a jasně vyloží, co máme takovou proměnou na tomto místě rozumět. Jak to tedy je? Když řekl: *Všichni sice vstaneme, ale ne všichni budeme proměněni*, vidíme, že všichni vstanou – i dobří i špatní. Ale podívejme se, kdo bude proměněn, a z toho pochopíme, zda ona proměna bude k lepšímu nebo k horšímu. Pokud se totiž tato proměna týká špatných, bude k horšímu, pokud však dobrých, bude k lepšímu. Apoštol praví: *V atomu,*⁶²⁰ *v mžiku oka, při poslední polnici. Zazní totiž polnice a mrtví vstanou k neporušitelnosti a my budeme proměněni.*⁶²¹ Pak to tedy bude proměna k lepšímu, když říká: *A my budeme proměněni!* Ale dosud nevyjádřil natolik, nakolik je tomu potřeba, do jaké míry se naše tělo promění k lepšímu. Co je ono „lepší“, ještě nebylo řečeno. Vždyť když se tělo proměňuje od dětství k dospělosti, také můžeme říci, že se proměňuje k lepšímu – je čím dál méně slabé, ale přesto je pořád slabé a smrtelné.

Vzkříšení všech mrtvých nastane v „atomu“ času

17. 20. Uvažujme o tom tedy pečlivěji. *V atomu*: lidem připadá, že pro mrtvé bude obtížné vstát, ale Apoštol všechny pochybnosti a obtíže obdivuhodně odstranil ze srdcí věřících. Ty říkáš: „Mrtví nevstávají.“ Já říkám nejen to, že mrtvý vstává, ale také že vstává rychleji, než jsi ty byl počat a narozen. Vždyť jak dlouhou dobu trvá, než je člověk utvořen v lůně, než je dokončen, než se narodí a než v průběhu životních období zesílí? Má to snad takto být i se vzkříšením? Ne, to nastane *v atomu*, jak pravil Apoštol. Mnozí nevědí, co „atom“ znamená. Slovo atom, řecky ἄτομος, je odvozeno od τομή, což znamená říznutí, a označuje tedy to, co nemůže být rozříznuto. Ale rozlišuje se „atom“ v tělesech a „atom“ v čase. o „atomu“ v tělesech se mluví tehdy, když se v nich dá nalézt něco, čemu se připisuje, že to již nemůže být rozděleno – nějaká částička tak nepatrná,

---

⁶¹⁹ 1 Kor 15,51 Vulg. Jiné textové varianty (v kritických edicích jednoznačně upřednostňované) naopak říkají: „Nezemřeme všichni, ale všichni budeme proměněni.“ Srov. *Jeruzalémská bible*, s. 2009.

⁶²⁰ Augustin zde cituje jiný biblický překlad než Vulgátu, která řecké „ἐν ἄτόμῳ“ vyjadřuje slovy: „in momento“. Protože následující část promluvy je na výrazu „v atomu“ vystavěna, nepřekládám ho obvyklejšími vyjádřeními jako „naráz“ (ČEP), či „v jedné chvíli“ (JB).

⁶²¹ 1 Kor 15,52.

že už není kde ji rozříznout. „Atom“ v čase je krátká chvíle, která se už nedá rozdělit. Uvedu příklad, aby mohla i pomalejší srdce pochopit, co říkám. Máš kámen, rozděl ho na kusy a ty kusy rozděl na kamínky, kamínky pak na zrnka, jako jsou zrnka písku, a ta zrnka písku znovu rozděl na nejnepatrnější prach – dokud se nedostaneš, je-li to vůbec možné, k něčemu tak nepatrnému, že už to dále není možné rozdělit. A to je „atom“ v tělesech. „Atom“ v čase se pak chápe například takto: rok se dělí do měsíců, měsíce se dělí do dnů, dny se dále mohou dělit do hodin, hodiny pak do určitých delších částí hodin, které se ještě dají dále dělit,⁶²² dokud se nedostaneš k takovému časovému bodu, k jakési kapce okamžiku, která už nemůže trvat žádnou dobu, a proto už není možné ji rozdělit – a to je „atom“ času. Říkal jsi tedy, že mrtví nevstávají. Nejenže vstávají, ale vstávají takovou rychlostí, že v „atomu“ času nastane vzkříšení všech mrtvých!

18. 20. A aby ti vyložil rychlost „atomu“ času a ukázal, kolik činnosti a pohybu se v něm může udát, proto poté, co řekl: *V atomu*, hned připojil: *V mžiku oka*.⁶²³ Věděl totiž, že výraz *v atomu* mohl být nesrozumitelný, a chtěl to říct jasněji, aby bylo možné to snáze pochopit. Co je to mžik oka? Nemyslel tím to, když víčky zavřeme nebo otevřeme oči, ale mžikem oka myslel vyslání paprsku k něčemu, co chceme spatřit.⁶²⁴ Hned jak vrhneš pohled vzhůru, vyslaný paprsek dosáhne oblohy, kde pozorujeme slunce a měsíc a hvězdy a souhvězdí oddělené od země tak nesmírnou vzdáleností. Poslední polnicí pak myslí poslední znamení. *Zazní totiž polnice a mrtví vstanou k neporušitelnosti a my budeme proměněni*. Oním *my* myslel věřící a ty, kteří jako první vstanou k životu věčnému. Protože se tedy ona proměna týká spravedlivých a svatých, bude k lepšímu, ne k horšímu.⁶²⁵

---

⁶²² S přesným rozdělením hodiny do 60 minut a 3600 sekund přichází až středověk.

⁶²³ 1 Kor 15,52.

⁶²⁴ Podle tzv. extramisní teorie vidění (zastávané v antice Platónem, stoiky, geometry) není oko pasivním příjemcem světla, ale vychází z něj jakýsi zrakový paprsek, který se dotýká pozorované věci, a tím nás o ní informuje. Není zcela jasné, zda Augustin tuto teorii vidění skutečně zastával. Její stopy sice v jeho dílech nacházíme, ale možná se jedná o pouhé převzetí dobového způsobu vyjadřování. Srov. LIČKA, Lukáš. Pohled šlehající z očí: františkáni 13. století a Augustinova autorita v otázce extramisní teorie vidění. In HLAVÁČEK, Petr et al. *Proměny františkánské tradice: Od teologie a filosofie ke kultuře a umění*. Praha: Filosofia & FF UK, 2019. Europeana Pragensia, s. 68–92.

⁶²⁵ V *De civitate Dei* Augustin dodává, že proměna k lepšímu se rozšíří také na celé stvoření: „Úplně zajdou vlastností porušitelných živlů, které byly přiměřeně našim porušitelným tělům, a sama podstata nabude takových vlastností, které budou po úžasně proměně přiměřené tělům nesmrtelným, aby totiž svět, obnoven

Až budeme oděni nesmrtelností, nastane proměna těla-caro v tělo-corpus

18. 21. Ale jaká bude ta proměna? A co znamená to, co řekl: *Budeme proměněni?* Ztratíme snad tu podobu, kterou máme nyní, anebo jenom porušenost, vzhledem k tomu, co bylo řečeno: *Tělo a krev nemohou vlastnit království Boží, ani porušenost nebude vlastnit neporušitelnost?*⁶²⁶ Aby posluchači neztratili naději na vzkříšení těla, dodal Apoštol: *Hle, říkám vám tajemství: Všichni sice vstaneme, ale ne všichni budeme proměněni.*⁶²⁷ A abychom se nedomnívali, že ona proměna bude k horšímu, pravil: *A my budeme proměněni.* Zbývá mu tedy sdělit, jaká ta proměna bude. *Porušitelné totiž musí obléct neporušitelnost a smrtelné obléct nesmrtelnost.*⁶²⁸ Jestliže porušitelné bude oděno neporušitelností a smrtelné bude oděno nesmrtelností, pak už nebude žádné porušitelné tělo-caro. Jestliže už nebude žádné porušitelné tělo-caro, pak už se nebude mluvit o porušenosti v těle-caro a krvi, vůbec se už nebude mluvit o těle-caro a krvi, protože to jsou slova, která označují smrtelnost. A je-li tomu tak, že tělo-caro vstane a že bude proměněno a stane se neporušitelným, pak *tělo-caro a krev nebudou vlastnit království Boží.* Pokud by někdo chtěl onu proměnu chápat tak, že se týká těch, které onen den nalezne dosud živé – tedy že ti, kteří již byli mrtví, vstanou a ti, kteří dosud žijí, budou proměněni a že se máme domnívat, že to jejich jménem Apoštol řekl: *A my budeme proměněni* – i pak dojdeme k témuž závěru: že ona neporušitelnost se bude týkat naprosto všech, *když porušitelné oblékne neporušitelnost a smrtelné oblékne nesmrtelnost. Tehdy se uskuteční to, co je psáno: „Smrt byla pohlacena vítězstvím. Kde je, smrti, tvůj zápas? Kde je, smrti, tvůj bodec?”*⁶²⁹ Tělu-corpus, které už není smrtelné, však není vhodné říkat *tělo-caro a krev*, což označuje pozemská těla, ale tělo-corpus, protože už se mu může říkat nebeské tělo. Jak pravil Apoštol v úryvku o různých tělech: *Nejsou všechna těla-caro stejná. Jiná jsou těla-caro lidí, jiná dobytka, jiná ryb, jiná ptáků, jiná plazů. A jsou těla-corpus nebeská*⁶³⁰ *a těla-corpus pozemská.*⁶³¹ Rozhodně by však nemluvil

---

k lepšímu, byl vhodně přizpůsoben lidem, jejichž tělo bude rovněž obnoveno k lepšímu.“ *Civ.* XX 16. In *o Boží obci*, sv. 2, s. 480.

⁶²⁶ 1 Kor 15,50.

⁶²⁷ 1 Kor 15,51.

⁶²⁸ 1 Kor 15,53.

⁶²⁹ 1 Kor 15,54–55.

⁶³⁰ Augustin využívá toho, že *corpus* znamená jak tělo, tak těleso. Pavel zde měl na mysli, jak vyplývá z následujícího verše, nebeská tělesa (slunce, měsíc, hvězdy), nikoli těla nebeských bytostí.

⁶³¹ 1 Kor 15,39–40.

o nebeských tělech-caro, ačkoli tělům-caro se může říkat těla-corpora, ale jediné pozemská. Každé tělo-caro je totiž tělem-corpora, ale ne každé tělo-corpora je tělem-caro, protože nejen nebeskému tělu-corpora, ale i některým tělesům-corpora pozemským, jako dříví a kamení a čemukoli takovému, se neříká tělo-caro. Také v tomto smyslu tedy *tělo-caro a krev nemohou vlastnit království Boží*, protože až tělo-caro vstane, bude proměněno v takové tělo-corpora, ve kterém už nebude smrtelná porušitelnost, a proto se také nebude nazývat *tělem-caro a krví*.

Někteří věří, že je pouze duchovní vzkříšení

19. 22. Prosím vás, bratři, napněte pozornost! Nejedná se o něco, co bychom mohli považovat za malichernost – jde o naši víru! Musíme ji chránit ani ne tak před pohany, jako hlavně před některými zvrácenými lidmi, kteří chtějí být označováni a pokládáni za křesťany.⁶³² Vždyť ani v apoštolské době nechyběli lidé, kteří říkali, že vzkříšení už nastalo, a tím rozvraceli víru některých. Apoštol o nich prohlásil: *Kdo zbloudili ohledně pravdy, když říkali, že vzkříšení už nastalo, a víru některých podvrátili.*⁶³³ Není však bez významu, že neřekl: „Zbloudili od pravdy“, ale *ohledně pravdy.*⁶³⁴ Tak jako tak se ale nedrželi pravdy. Vždyť smrt bude vymýcena a už vůbec nebude, jak pravil Apoštol: *Smrtelné bude pohlceno životem.*⁶³⁵ Neboť tak bylo řečeno i o Pánu, že pohltil smrt.⁶³⁶ Smrt totiž neodejde tak, jako by měla nějakou svou vlastní podstatu, ale přestane být v tom těle, ve kterém byla, takže vidíš stejnou podobu, ponecháváš si stejnou podobu, ale když hledáš porušenost a smrtelnost, nenacházíš. Odešla snad porušenost někam jinam? Ne, ale přímo tam byla zničena, přímo tam byla pohlcena. Proto Apoštol poté, co řekl: *Porušitelné totiž musí obléct neporušitelnost a smrtelné obléct nesmrtelnost*, pravil: *Tedy se uskuteční to, co je psáno: „Smrt byla pohlcena vítězstvím. Kde je, smrti, tvůj zápas? Kde je, smrti, tvůj bodec?“*⁶³⁷ A neříká: „Smrt odešla vítězstvím“, ale: *Smrt byla*

---

⁶³² Opět jde o ony „jalové podvodníky“ z odstavce 13, 14.

⁶³³ 2 Tim 2,18.

⁶³⁴ Co přesně chce vyjádřit tímto rozlišením, naznačí na konci tohoto odstavce, blíže pak vysvětlí v odstavci 21, 24.

⁶³⁵ 2 Kor 5,4.

⁶³⁶ Srov. 1 Petr 3,22 Vulg.

⁶³⁷ 1 Kor 15,54–55. Augustin používá ve verši 55 výraz *contentio* (zápas) namísto *victoria* (vítězství) téměř ve všech svých spisech, ve kterých na tento verš odkazuje. V *De Diversis Quaestionibus* 83,70 vysvětluje tento „zápas smrti“ jako boj tělesných tužeb proti duchu. Blíže viz ALFECHE, Mamerto. *The Rising of the Dead in the Works of Augustine*, s. 91–93.

pohlčena vítězstvím. Jak tedy zbloudili *ohledně pravdy*? Tak, že řekli, že je jen jedno pravé vzkříšení, a to druhé popřeli.

Rozdíl mezi vzkříšením bezbožných a dobrých

20. 23. Neboť je vzkříšení podle víry, kterým všichni, kdo věří, vstanou duchovně. A jenom ten, kdo nejdříve vstal duchovně, vstane také šťastně v těle. Neboť ti, kdo nejdříve nevstali duchovně skrze víru, nevstanou k oné proměně v těle, která odejme⁶³⁸ a pohltí všechnu porušenost, ale vstanou k celistvosti, která bude trestem. I těla bezbožných totiž budou celistvá, nic se v nich nebude zdát oslabené, ale tato celistvost těla bude za trest, stejně jako určitá, abych tak řekl, určitá odolnost těla – porušitelná odolnost. Protože kde může být bolest, tam nemůžeme říct, že není porušenost; ačkoli ona odolnost⁶³⁹ bolestmi neochabuje, aby sama bolest nezemřela. Neboť není nepřiměřené se domnívat, že tato porušenost je prorocky nazvána červem a tato bolest nazvána ohněm. Ale protože odolnost těla bude taková, aby ani nepodlehla smrti v důsledku bolestí, ani se nezměnila k neporušitelnosti, ve které není žádná bolest, proto je psáno: *Jejich červ neumře a jejich oheň neuhasne.*⁶⁴⁰ Naproti tomu ta proměna, která s sebou neponese porušenost, bude proměna svatých. Ta se bude týkat těch, kteří jsou nyní duchovně vzkříšeni skrze víru – o tomto vzkříšení říká Apoštol: *Jestliže jste vstali z mrtvých s Kristem, usilujte o to, co je nahoře, kde Kristus sedí po pravici Boží. Poznávejte to, co je nahoře, ne to, co je na zemi. Neboť jste umřeli a váš život je skrytý s Kristem v Bohu.*⁶⁴¹ Tak jako umíráme podle ducha a vstáváme podle ducha, tak také potom umíráme podle těla a vstáváme podle těla. Smrt podle ducha znamená už nevěřit v nicotnosti, ve které jsme věřili, a nedělat špatnosti, které jsme dělali. Vzkříšení podle ducha znamená věřit ve spásné věci, ve které jsme nevěřili, a dělat dobré věci, které jsme nedělali. Kdo pokládal pozemské modly a výtvořil za bohy, ale pak poznal jednoho Boha a uvěřil v něho, ten zemřel modloslužbě a vstal z mrtvých v křesťanské víře. Byl opilcem, nyní je střízlivý – zemřel opilosti, vstal z mrtvých ve střízlivosti. A tak, když upustí od zlých skutků, nastává v jeho duši jakási

---

⁶³⁸ Zde čtu *absumetur* (odejme) namísto originálního *assumetur* (přijme) v souladu s HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Sermons III/10*, s. 259.

⁶³⁹ Zde čtu *firmitas* (odolnost) namísto originálního *infirmitas* (slabost) v souladu s HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Sermons III/10*, s. 259.

⁶⁴⁰ Mk 9,48.

⁶⁴¹ Kol 3,1–3.

smrt a v jeho dobrých skutcích vstává duše z mrtvých. Apoštol praví: *Umrtvujte své údy, které jsou na zemi: nečistotu, vášně, zlou žádostivost a hrabivost, která je modloslužbou.*⁶⁴² Když tedy umrtvíme tyto údy, vstáváme v dobrých skutcích, které jsou jejich protiklady: ve svatosti, v tichosti, v lásce, v rozdávaní almužen. Tak jako smrt podle ducha předchází vzkříšení, které je podle ducha, tak bude smrt podle těla předcházet vzkříšení, které bude podle těla.

Apoštolovo svědectví o dvojím vzkříšení

21. 24. Měli bychom tedy uznávat obě vzkříšení – jak duchovní, tak tělesné. K duchovnímu vzkříšení se vztahuje to, co bylo řečeno: *Probud' se, kdo spíš, a vstaň z mrtvých;*⁶⁴³ a také: *Těm, kteří seděli ve stínu smrti, vzešlo světlo;*⁶⁴⁴ a také to, co jsem zmínil před chvílkou: *Jestliže jste vstali z mrtvých s Kristem, usilujte o to, co je nahoře.* K tělesnému vzkříšení se pak vztahuje to, co říká Apoštol nyní, když si klade tuto otázku: *Ale někdo říká: Jak mrtví vstávají? s jakým tělem přijdou?*⁶⁴⁵ Šlo mu tedy o tělesné vzkříšení, ve kterém Pán předešel svou Církev, a právě o tom praví: *Porušitelné totiž musí obléct neporušitelnost a smrtelné obléct nesmrtelnost.* A to kvůli tomu, co řekl: *Tělo a krev nebudou vlastnit království Boží.* Na jiném místě však máme zcela jasné svědectví apoštola Pavla o vzkříšení podle ducha i o vzkříšení podle těla-caru. Neboť smrtelnému tělu-corpus, které je oživeno, nebo oživeno bylo, se říká tělo-caru.⁶⁴⁶ Tak tedy Apoštol říká: *Je-li však Kristus ve vás, je sice tělo-corpus mrtvé kvůli hříchu, avšak duch je život kvůli spravedlnosti.*⁶⁴⁷ Hle, vzkříšení ducha se chápe tak, že již bylo uskutečněno kvůli spravedlnosti; podívejme se, zdali máme doufat také ve vzkříšení těla. Apoštol nechtěl smrtelné tělo nazvat smrtelným, ale mrtvým; přece však odhalil v následujících slovech, že tím jeho smrtelnost naznačil. A tak pokračuje a říká: *Jestliže tedy duch toho, který vzkřísil Ježíše z mrtvých, přebývá ve vás, pak ten, který vzkřísil našeho Pána Ježíše, oživí i vaše smrtelná těla skrze svého Ducha, který ve vás přebývá.*⁶⁴⁸ Proto oni zbloudili *ohledně pravdy*, když popřeli jedno vzkříšení. Pokud by popřeli obě vzkříšení, zbloudili

---

⁶⁴² Kol 3,5.

⁶⁴³ Ef 5,14.

⁶⁴⁴ Iz 9,1.

⁶⁴⁵ 1 Kor 15,35.

⁶⁴⁶ Myslí se oživeno pouze lidskou duší, tedy tělo živočišné, nikoli duchovní. Augustin tím vysvětluje, proč následující verš, ve kterém Pavel mluví o těle-corpus, uvádí jako důkaz vzkříšení podle těla-caru.

⁶⁴⁷ Řím 8,9.

⁶⁴⁸ Řím 8,11.

by od pravdy, ne *ohledně pravdy*. Protože však *zbloudili ohledně pravdy*, vyznali vzkříšení, které je podle ducha, popřeli však to druhé – které nastane, jak doufáme, skrze vzkříšení těla-caró – *když říkali, že vzkříšení už nastalo*. A pokud by to neříkali tak, aby odvraceli lidi od víry a naděje ve vzkříšení, které bude v těle, nebyl by o nich Apoštol řekl: *Víru některých podvrátili*.

Svědectví samotného Pána v evangeliu podle Jana

22. 25. Ale nyní už poslyšte zcela jasné svědectví samotného Pána v evangeliu podle Jana. Na jednom místě ohlašuje obě vzkříšení – to, které nastává podle ducha, i to, které bude později podle těla – tak, aby nikdo, kdo si říká křesťan a podřizuje se autoritě evangelia, nemohl ani v nejmenším pochybovat a aby nezůstala žádná příležitost pro podvodníky a pro ty, kdo chtějí křesťany přivést k pádu skrze jakoby křesťanskou víru, do které ovšem přimísí svůj jed, aby zabili duše slabých. Ale poslechněte si to přímo z knihy.⁶⁴⁹ Proto totiž vykonávám nejen službu kazatele, ale také lektora, aby se tato má promluva opírala o autoritu svatých Písem a nestavěla pomocí lidských domněnek na písku, kdyby snad náhodou něco nevytanulo v paměti. Poslyšte tedy evangelium podle Jana. Pán říká:

*Amen, amen, říkám vám, že kdo slyší mé slovo a věří tomu, který mě poslal, má život věčný a nepřichází na soud, ale přešel ze smrti do života. Amen, amen říkám vám, že přichází hodina, a nyní je, kdy mrtví uslyší hlas Syna Božího, a ti, kdo uslyší, budou žít. Jako totiž Otec má život sám v sobě, tak dal i Synu, aby měl život sám v sobě, a dal mu i moc konat soud, protože je syn člověka. Nedivte se tomu, že přichází hodina, ve které všichni, kteří jsou v hrobě, uslyší jeho hlas, a ti, kdo konali dobro, vyjdou ke vzkříšení života, ti však, kdo jednali zle, ke vzkříšení soudu.*⁶⁵⁰

Mnozí asi chápete, že Pán na tomto místě mluví o obojím vzkříšení – jak podle ducha skrze víru, tak podle těla skrze onu poslední polnici, která je jasně a otevřeně ohlášena. Přece však o těchto slovech pečlivě uvažujme, aby to bylo zřejmé všem posluchačům. *Amen, amen, říkám vám, že kdo slyší mé slovo a věří tomu, který mě poslal, má život věčný a nepřichází na soud, ale přešel ze smrti do života*. To je vzkříšení podle ducha, které se děje skrze víru. Ale aby to nevypadalo, jako by to, co předložil, bylo ještě v daleké budoucnosti, ačkoli neřekl: „Přejde ze smrti do života“, ale *přešel ze smrti*

---

⁶⁴⁹ Myšleno z knihy Písma.

⁶⁵⁰ Jan 5,24–29.

do života – přesto však by se mohlo zdát, že slovesa minulého času je užito obrazně jako u *Probodli mé ruce a nohy*,⁶⁵¹ což bylo předpovězeno, že se ještě v budoucnosti stane – proto pokračuje a vysvětluje to srozumitelněji: *Amen, amen říkám vám, že přichází hodina, a nyní je, kdy mrtví uslyší hlas Syna Božího, a ti, kdo uslyší, budou žít*. Co řekl výše: *Přešel ze smrti do života*, to říká i nyní: *Budou žít*. Ale aby se naděje na to, co řekl: *Přichází hodina*, neomezovala jen na konec světa, kdy také nastane vzkříšení těl, dodal: *A nyní je*. Vždyť neřekl jenom: *Přichází hodina*, ale: *Přichází hodina a nyní je*. Ti pak, kteří uslyší tento hlas, budou žít – a to životem, který naznačil výše, když řekl: *Přešel ze smrti do života*. Tímto tedy označil ty, kteří nesměřují k trestu soudu, protože soudu předešli svou vírou a přešli ze smrti do života.

Jaké bude vzkříšení

23. 26. Zbývá tedy ukázat budoucí soud mezi dobrými a špatnými, protože zatím Pán zmínil jen ty dobré, kteří dosáhli nynějšího vzkříšení podle ducha. Pokračuje tedy a říká: *A dal mu i moc konat soud, protože je syn člověka*. Tím sdělil, na základě čeho přijal moc soudit: *Protože je syn člověka*. Neboť na základě toho, že je Syn Boží, má s Otcem věčnou moc. Dále tedy vysvětluje, jak se budoucí soud uskuteční: *Nedivte se tomu, že přichází hodina, ve které všichni, kteří jsou v hrobě, uslyší jeho hlas, a ti, kdo konali dobro, vyjdou ke vzkříšení života, ti však, kdo jednali zle, ke vzkříšení soudu*. Když předtím řekl: *Přichází hodina*, připojil: *A nyní je*, aby si někdo nemyslel, že tím předpovídá onu hodinu na konci světa, ve které nastane vzkříšení těl. Zde však chtěl, abychom to takto pochopili, a proto řekl: *Přichází hodina*, ale nepřipojil: *A nyní je*. Stejně tak když předtím řekl, že mrtví uslyší hlas Syna Božího, vůbec se nezmínil o hrobech – to abychom rozlišovali mezi těmi, kdo jsou mrtví kvůli zaslepenosti mysli⁶⁵² a vstávají skrze víru, a těmi mrtvými, jejichž mrtvoly v hrobech budou v poslední čas vzkříšeny. Zde tedy, abychom doufali v konečné vzkříšení těl, praví: *Všichni, kteří jsou v hrobě, uslyší jeho hlas, a vyjdou*. Podobně pravil také předtím: *Uslyší hlas Syna Božího, a ti, kdo uslyší, budou žít*. Proč bylo třeba dodat: *Ti, kdo uslyší*, když to mohl říct takto: „Uslyší hlas Syna Božího a budou žít“? Z jakého jiného důvodu než proto, že to řekl o těch, kteří jsou mrtví kvůli

---

⁶⁵¹ Žl 22(21),17.

⁶⁵² Latinské slovo *mens* označuje na jedné straně střed nitra člověka, na druhé straně také schopnosti lidského ducha jako rozum, poznání, uvažování. Pro Augustina představuje *mens* nejdokonalejší část lidské duše a sídlo rozumu. Srov. BRACHTENDORF, Johannes. *Mens*. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 2004–10, 3, sl. 1270–80.

zaslepenosti mysli, z nichž mnozí slyší a neslyší,⁶⁵³ to znamená: neposlouchají a nevěří? Avšak ti, kdo slyší tak, jak si přál být slyšen, když řekl: *Kdo má uši k slyšení, slyš*,⁶⁵⁴ ti ožijí. Mnozí tedy budou slyšet, ale jen *ti, kdo uslyší, budou žít*, to znamená ti, kdo uvěří. Neboť ti, kdo budou slyšet tak, že neuvěří, neožijí. Z toho je jasné, o jaké smrti a o jakém životě na tomto místě mluvil: o smrti, která se týká jen zlých, a to právě proto, že jsou zlí, a o životě, který se týká jen dobrých, a to právě proto, že jsou dobří.

24. 26. Zde však, když mluví o těch, kteří vstanou podle těla, neříká: „Uslyší jeho hlas a ti, kdo uslyší, vyjdou.“ Všichni totiž uslyší poslední polnici a vyjdou, protože *všichni vstaneme*. Ale protože *ne všichni budeme proměněni*, pokračuje a říká: *Ti, kdo konali dobro, vyjdou ke vzkříšení života, ti však, kdo jednali zle, ke vzkříšení soudu*. Když se nejprve ožívá podle ducha skrze víru, ožívají všichni k témuž údělu: aby jejich život nebyl rozdělen v blaženost a strast, ale aby všichni dosáhli dobrého podílu. A proto, když řekl: *Ti, kdo uslyší, budou žít*, nedodal: „Ti, kdo jednali dobře, půjdou do věčného života, ti však, kdo jednali zle, do věčného trestu.“ Chtěl totiž, aby se to, co řekl: *Budou žít*, bralo jenom v dobrém smyslu. Tak také pravil výše: *Přešel ze smrti do života* – a neřekl do jakého života, protože přejít ze smrti znovu k životu skrze víru nemůže být špatný život. Zde však prvně neříká: *Uslyší jeho hlas a budou žít* – protože chtěl, aby ono *budou žít* bylo v celém tomto čtení chápáno jen v dobrém smyslu – ale říká: *Uslyší a vyjdou*, a tímto slovem naznačil tělesný pohyb těl z míst, kde byla pohřbena. Ale vyjít z hrobu nebude pro všechny k dobrému, proto pravil: *Ti, kdo konali dobro, ke vzkříšení života* – zde také chtěl, aby byl život chápán v dobrém smyslu – a *ti však, kdo jednali zle, ke vzkříšení soudu*, čímž předložil soud za trest.

Jaké tělo a jaký život budou mít svatí po vzkříšení

25. 27. Ať tedy, bratři, už nikdo se zvrácenou důkladností nezkoumá, jakou podobu budou těla ve vzkříšení mrtvých mít, jak vysokou postavu, jaké pohyby, jakou chůzi. Stačí ti vědět, že tvé tělo vstane v té podobě, v jaké se ukázal Pán – tedy rozhodně v podobě člověka. Ale neboj se, že kvůli té podobě bude v těle porušenost! Pokud se toho nebudeš bát, pak se nebudeš bát ani onoho výroku: *Tělo a krev nebudou vlastnit království Boží*, ani nepadneš do léčky saduceů, které se nemůžeš vyhnout, pokud se domníváš, že lidé vstávají z mrtvých k tomu, aby se ženili a plodili děti a věnovali se činností smrtelného života. Jestli se ptáš, jaký onen život bude, kdo z lidí by to byl schopen

---

⁶⁵³ Srov. Mt 13,13.

⁶⁵⁴ Mk 4,9.

vyložit? Bude to život andělů. Kdokoli by byl schopen ukázat ti život andělů, ukázal by ti život vzkříšených, protože *budou rovni andělům*. Život andělů je nám však skrytý, a proto ať to nikdo dále nezkoumá, aby nezbloudil, a tak nedospěl ne k tomu, co zkoumal, ale k něčemu, co si sám vymyslel. Neboť zkoumá unáhleně, zkoumá ve spěchu. Ty však kráčeš po cestě: přijdeš do vlasti, pokud neopustíš cestu. Držte se proto Krista, bratři, držte se víry, držte se cesty! Ona vás dovede k tomu, co nyní vidět nemůžete. Vždyť v Hlavě se ukázalo to, v co se má doufat v údech, a v Základu bylo znázorněno to, co se má budovat v naší víře, aby to později bylo dovršeno tak, že to uvidíme. To proto, aby snad, když se domníváte, že něco rozeznáváte, se vám to kvůli klamavé vidině nejevilo, jako by to bylo, i když to není, a opustili byste cestu, odbočili byste do bludu, a do vlasti, kam cesta vede – to znamená do vidění, kam vede víra – byste se nedostali.

V budoucím věčném šabatů nebudou žádné skutky, ani skutky milosrdenství

26. 28. Ptáš se: „Jak žijí andělé?“ Stačí ti vědět, že jejich život je neporušitelný. Je totiž snazší ti říct, co tam⁶⁵⁵ nebude, než co tam bude. Tak i já vám, moji bratři, mohu krátce zmínit něco z toho, co tam nebude. A proto mohu, protože to, co tam nebude, jsme zakusili a známe to, avšak to, co tam bude, jsme dosud nezakusili. *Kráčíme totiž ve víře, ne ve vidění. Dokud jsme v těle, jsme v cizině od Pána.*⁶⁵⁶ Co tam tedy nebude? Ženění se ani plození dětí, protože tam není smrt; nebude se tam růst, protože se tam nebude ani stárnout; nebude tam dodávání sil, protože tam nebude ani vysílení; nebude tam práce, protože tam nebude ani potřeba. Dokonce tam nebudou ani chvályhodné skutky nevinných lidí konané proto, že je vyžaduje chudoba a potřeby tohoto života. Neříkám jen to, že tam nebudou skutky lupičů nebo lichvářů, ale nebudou tam ani ty, které nevinní lidé konají, aby utišili lidské potřeby.

27. 28. Bude to věčný šabat, který Židé slaví dočasně, my však poznáváme, že potrvá navěky. Bude to nevýslovný pokoj, jaký nemůže být vylíčen, ale, jak jsem řekl, lze ho vylíčit pouze tak, že řekneme, co tam nebude. K onomu pokoji směřujeme, k němu jsme duchovně znovuzrozeni. Jako se totiž tělesně rodíme k práci, tak se duchovně znovu rodíme k pokoji, protože Pán volá: *Pojďte ke mně všichni, kteří pracujete a jste obtíženi, a já vás občerstvím.*⁶⁵⁷ Zde nás živí, tam přivádí k dokonalosti; zde zaslubuje, tam sliby naplňuje; zde naznačuje, tam plně vyjadřuje. Až pak v oné blaženosti budeme s duchem

---

⁶⁵⁵ Myšleno v onom životě.

⁶⁵⁶ 2 Kor 5,7.6.

⁶⁵⁷ Mt 11,28.

i s tělem přivedeni k dokonalosti a spasení, nebudou tam nynější činnosti. Dokonce ani dobré skutky křesťanů, které zde bývají chváleny, tam nebudou. Vždyť který křesťan není chválen za to, že podá chléb hladovému a nápoj žíznivému, oblékne nahého, ujme se cizince, upokojí svárlivého, navštíví nemocného, pohřbí mrtvého, potěší truchlícího? Veliké skutky, plné milosrdenství, plné chvály a milosti! Ale ani ty tam nebudou, protože skutky milosrdenství jsou uchystány potřebami lidské bídy. Koho nakrmíš tam, kde nikdo nehladoví? Komu dáš nápoj tam, kde nikdo nežízní? Nebo budeš odívat nahého tam, kde jsou všichni oděni samotnou nesmrtelností? Před krátkou chvílí jsi slyšel o oděvu svatých, když Apoštol řekl: *Porušitelné totiž musí obléct neporušitelnost.*⁶⁵⁸ Když vyslovuje *obléct*, naráží na oblečení. Toto oblečení⁶⁵⁹ Adam ztratil a přijal oděv z kůže.⁶⁶⁰ Nebo se budeš ujímat cizince tam, kde všichni žijí ve své vlasti? Navštívíš nemocného tam, kde všichni s trvalou neporušeností kypí zdravím? Pohřbíš mrtvého tam, kde všichni žijí navždy? Usmíříš znesvářené tam, kde jsou všichni v míru? Potěšíš smutné tam, kde se všichni budou navěky radovat? Protože tedy všechny strasti současně ustanou, ustanou také tyto skutky milosrdenství.

Veškerou naši činností bude Amen a Aleluja

28. 29. Co se tam tedy bude dělat? Copak jsem už neřekl, že je pro mne snazší říct, co tam nebude, než co tam bude? Vím toto, bratři: že nebudeme nečinně podřimovat, protože i spánek je duši dán jako pomoc při vysílení. Vždyť slabé tělo nesnese neustálou pozornost, která pobízí smrtelné smysly, pokud se smysly neuspí a slabost neposilní tak, aby opět snesla ono pobízení. A jako ze smrti jednou bude obnovení, tak nyní ze spánku se stává bdění. Tam tedy spánek nebude. Kde totiž není smrt, tam nebude ani obraz smrti. Avšak k někomu by se mohl připlížit strach z nudy, když se mu řekne, že bude stále bdít a nebude nic dělat. Něco o tom říct mohu, avšak jak to přesně bude, říct nemohu, protože to ještě nemohu vidět. Nicméně řeknu – a to ne opovážlivě, protože to řeknu z Písem – jakou činností se tam budeme zabývat. Veškerá naše činnost bude Amen a Aleluja.⁶⁶¹ Co

---

⁶⁵⁸ 1 Kor 15,53.

⁶⁵⁹ Totiž neporušenost těla, tělesnou integritu.

⁶⁶⁰ Srov. Gn 3,21.

⁶⁶¹ Augustin na mnoha místech svědčí o tom, že v Severní Africe jeho doby bylo Aleluja vyhrazeno výlučně pro velikonoční dobu. V jejím průběhu se pak zpívalo denně, vyjadřovalo radost z Kristova zmrtvýchvstání i naději na vlastní vzkříšení a věčný život. Nebeský zpěv Aleluja, o kterém Augustin mluví zde, tedy můžeme v tomto kontextu chápat jako dovršení oslavy Velikonoc. Srov. KLÖCKENER, Martin. Alleluia. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 239–242.

na to říkáte, bratři? Vidím, že posloucháte a že jste potěšeni. Ale nenechte se opět zarmoutit tělesnou myšlenkou, že kdyby snad někdo z vás celý den stál a říkal Amen a Aleluja, nudou by se vysílil, a uprostřed slov by usnul a toužil by už mlčet – a tak by se domníval, že onen život je opovrženíhodný, a nikoliv žádoucí. Řeknete si mezi sebou: „Stále budeme říkat Amen a Aleluja, kdo to vydrží?“ Tak já vám to řeknu, jestli toho budu schopen a nakolik budu schopen. Amen a Aleluja nebudeme říkat pomíjivými hlasy, ale nákloností duše. Co je totiž Amen? A co Aleluja? Amen znamená: je to pravda, Aleluja: chvalte Boha. Bůh je nezměnitelná pravda bez úbytku, bez nárůstu, bez ztráty, bez rozhojnění, bez jakéhokoli sklonu ke klamu, věčná a trvalá, pravda, která vždy zůstává neporušitelná. To, co konáme ve stvořeném světě a v tomto životě a v čem *kráčíme vírou*,⁶⁶² je jakoby podobou skutečností naznačených hmotnými věcmi. Až uvidíme tvář v tvář, co nyní vidíme v hádance skrze zrcadlo,⁶⁶³ tehdy řekneme s docela jinou, nevýslovně jinou nákloností: „Je to pravda!“ A když toto řekneme, řekneme samozřejmě Amen, ale s jakousi nenasytnou sytostí. Nebude totiž nic chybět – proto sytost. Ale protože to, co nebude chybět, bude stále přinášet potěšení, proto to bude, dá-li se tomu tak říct, nenasytná sytost. Tak jako se budeš nenasytně sytit pravdou, tak s nenasytnou pravdou budeš říkat: „Amen.“ Ale kdo už může říct, jaké je to, *co oko nevidělo, ani ucho neslyšelo, ani člověku na mysl nepřišlo*?⁶⁶⁴ A protože budeme bez jakékoli přesycenosti a s věčným potěšením vidět pravdu a budeme na ni hledět s nejjistější zřejmostí a budeme zaníceni láskou k pravdě samé a zcela k ní přilneme objetím sladkým, čistým a netělesným, proto budeme chválit Boha hlasem také takovým a říkat: „Aleluja!“ Neboť všichni občané oné obce budou jásat ke stejné chvále s nejvřelejší láskou k sobě navzájem a k Bohu, budou říkat Aleluja, protože budou říkat Amen.

Odpočinek blažených v kontemplaci pravdy

29. 30. Tento život svatých naplní také jejich těla proměněná do nebeského a andělského stavu a oživí je k nesmrtelnosti tak, že už je žádné nutné potřeby související s porušeností nebudou odvádět ani odvracet od té nejblaženější kontemplanace a chvály pravdy. A tak jim bude pokrmem sama pravda, odpočinek jim pak bude jakoby ulehnutím ke stolu. Neboť bylo řečeno, že ulehnou ke stolu a budou hodovat, jak říká Pán: *Mnozí*

---

⁶⁶² 2 Kor 5,7.

⁶⁶³ Srov. 1 Kor 13,12.

⁶⁶⁴ 1 Kor 2,9.

*přijdou od východu a od západu a ulehnou ke stolu s Abrahamem a Izákem a Jákobem v království mého Otce.*⁶⁶⁵ Tím bylo naznačeno, že ve velikém odpočinku budou živeni pokrmem pravdy. Takovým pokrmem totiž nabýváš sil, a z něho neubývá; naplňuje, a zůstává úplný; nikdy nedojde, a ty jím dojdeš k dokonalosti. Takový je to pokrm, a ne jako ten, který ubývá, abys nabyl sil, a sám se ztrácí, aby ten, kdo ho přijímá, neztratil život. Tedy oním ulehnutím ke stolu bude nekonečný odpočinek a onou hostinou bude nezměnitelná pravda, oním hodováním bude věčný život – to znamená samo poznání. Protože *to je život věčný*, pravil Pán, *aby poznali tebe, jediného pravého Boha, a toho, kterého jsi poslal, Ježíše Krista.*⁶⁶⁶

Svědectví Písem o životě blažených, ve kterém budeme upokojeni v Bohu

30. 31. o tom, že onen život v kontemplaci pravdy bude trvale nejen nevýslovný, ale také nádherný, svědčí Písmo na mnoha místech – nemůžeme je zmínit všechna. Jedním z nich je toto: *Kdo mě miluje, zachovává má přikázání, i já ho budu milovat a ukážu mu sám sebe.*⁶⁶⁷ Jako by se od něj žádal výdělek a odměna za to, že se jeho přikázání zachovávají, praví: *Ukážu mu sám sebe*, a tím uvádí, že dokonalou blažeností je poznat ho takového, jaký je. Dalším z oněch míst je toto: *Nejmilovanější, jsme Boží děti, ale ještě se neukázalo, co budeme. Víme, že až se ukáže, budeme mu podobní, protože ho budeme vidět takového, jaký je.*⁶⁶⁸ Také Apoštol Pavel praví: *Potom uvidíme tváří v tvář,*⁶⁶⁹ protože na jiném místě řekl také: *Jsme přetvářeni v tentýž obraz od slávy ke slávě, jako od Pánova Ducha.*⁶⁷⁰ A v Žalmech je řečeno: *Upokojte se a vizte, že já jsem Pán.*⁶⁷¹ Tedy nejlépe ho budeme vidět tehdy, až se vše v nejvyšší míře upokojí. Avšak kdy se vše v nejvyšší míře upokojí, ne-li až přejdou časy dřiny, časy nutných potřeb, kterými jsme spoutáni nyní, dokud země hříšnému člověku plodí trní a bodláčí, aby jedl svůj chléb v potu své tváře?⁶⁷² Až se tedy v každém ohledu uzavrou časy pozemského člověka a v každém ohledu bude dosaženo dne člověka nebeského, pak budeme vidět v nejvyšší míře, protože budeme v nejvyšší míře upokojeni. Až totiž bude ve vzkříšení věřících

---

⁶⁶⁵ Mt 8,11.

⁶⁶⁶ Jan 17,3.

⁶⁶⁷ Srov. J 14,21.

⁶⁶⁸ 1 Jan 3,2.

⁶⁶⁹ 1 Kor 13,12.

⁶⁷⁰ 2 Kor 3,18.

⁶⁷¹ Žl 46(45),10.

⁶⁷² Srov. Gn 3,17–19.

skoncováno s porušeností a potřebami, nebude už kvůli čemu se namáhat. Vždyť když se řeklo: *Upokojte se a vizte*, jako by tím bylo řečeno: „Ulehněte ke stolu a jezte“. Budeme tedy upokojeni a budeme vidět Boha takového, jaký je, a až Boha uvidíme, budeme ho chválit. A to bude život svatých, to bude naše činnost v odpočinku – že ho budeme neúnavně chválit. Nebudeme ho chválit jen jeden den, ale tak jako onen den časem neskončí, tak naše chvála neskončí nečinností, a proto ho budeme chválit na věky věků. Poslyš také, jak Písmo říká Bohu to, po čem my toužíme: *Šťastní, kdo přebývají ve tvém domě; budou tě chválit na věky věků.*⁶⁷³ Obrátme se k Pánu⁶⁷⁴ a prosme ho za nás a za všechen lid, který spolu s námi stojí v nádvořích jeho domu: kéž jej ráčí opatrovat a chránit, skrze Ježíše Krista, jeho Syna, našeho Pána, který s ním žije a kraluje na věky věků. Amen.

---

⁶⁷³ Žl 84(83),4.

⁶⁷⁴ Formule „*conversi ad Dominum*“ je součástí řady Augustinových promluv. Biskup jí vyzýval věřící, aby se obrátili čelem k východu a svou pozornost aby obrátili k Bohu ve společné modlitbě, do které homilie ústí. Srov. KLÖCKENER, Martin. *Conversi ad Dominum*. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 1280–1281.

Závěr

Cílem práce bylo představit Augustinovu nauku o vzkříšení. V první kapitole jsem se zaměřila na učení Písma, protože na něm je Augustinova teologie vzkříšení mrtvých plně založena. Ve své nauce o eschatologickém vzkříšení Augustin vychází zejména z patnácté kapitoly prvního listu Korint'ánům, dvacáté kapitoly Apokalypsy a z perikopy o sporu ohledně vdovy po sedmi bratrech (Mt 22,23–32). V souladu s novozákonními svědectvími Augustin učí, že vzkříšení mrtvých a následný všeobecný soud nastanou na konci dějin při Kristově druhém příchodu. Na rozdíl od Tertuliána reflektuje také úryvky, ze kterých zřejmě vyplývá, že křesťanova duše přebývá s Kristem již v mezistavu. Spolu s pavlovskou literaturou vyznává Ježíšovo zmrtvýchvstání jako počátek a příčinu budoucího vzkříšení všech zesnulých.

Z prvního listu Korint'ánům Augustin vychází při promýšlení povahy vzkříšeného těla, vypůjčuje si odtud termín *corpus spirituale* a rozvíjí námět proměny. Výklad *andělské proměny* opírá také o již zmíněný spor Ježíše se saduceji, ze kterého jasně vyplývá, že vzkříšený člověk nebude pokračovat v předsmrtném způsobu života, ale projde zásadní přeměnou. Podobnost s anděly, o které Ježíš mluví, pak nepoukazuje na netělesnost vzkříšených, ale na jejich nesmrtelnost.

Augustin ve své teologii vzkříšení pokračuje v linii církevních otců, jak se ukazuje na základě třetí částí první kapitoly této práce. V návaznosti na apoštolské otce přirovnává vzkříšení mrtvých k přírodním dějům jako jarní obnova života, vyklíčení semínka, východ slunce či fáze měsíce, spánek a probuzení. V opozici vůči některým raněkřesťanským spisům Augustin očekává tělesné vzkříšení všech, ne pouze spravedlivých, stejně jako Irenej, Tertulián, Hilarius a další. S Irenejem a Tertuliánem spojuje Augustina také tentýž argument ve prospěch vzkříšení: Boží moc tvořit z ničeho a tím spíše obnovit to, co už bylo. Ovšem milenaristické představy těchto svých předchůdců Augustin nesdílí.

Dále následuje Ignáce, Ireneje a Tertuliána v obhajobě reálné tělesnosti vzkříšených proti původně gnostickému výkladu vzkříšení v pouze duchovním smyslu. Vzkříšené tělo bude opravdu hmotné a zároveň bude obdařeno kvalitami duchových bytostí.

V pojetí totožnosti vzkříšeného těla s pozemským se Augustin drží tradice předané od Justina a Athénagory přes Ireneje a Tertuliána. Ti na rozdíl od Órigena podmiňují totožnost těla jeho materiální kontinuitou, chápanou jako přetrvání rozpadlých částíček těla, které Bůh při eschatologickém vzkříšení znovu poskládá.

Spolu s celou přijatou křesťanskou tradicí Augustin vnímá, že základem, na kterém musí být veškerá nauka o eschatologickém vzkříšení pevně založena, je Ježíšovo zmrtvýchvstání. Proto jsem se ve druhé kapitole věnovala právě Augustinovu učení o vzkříšení Krista.

Augustin zdůrazňuje účinky Ježíšova vzkříšení na křesťany a jeho význam pro duši a tělo člověka. Zmrtvýchvstání působí nejprve to, že hříšný člověk může povstat ze smrti hříchu (*první vzkříšení*), a na konci věků bude příčinou definitivního vzkříšení zesnulých spravedlivých. Augustin se zaměřuje na jednotu Kristova a eschatologického vzkříšení a zdůrazňuje spojení pokřtěných se Zmrtvýchvstalým. Učí o podobě a vlastnostech Kristova vzkříšeného těla a snaží se podat přesvědčivé důkazy o věrohodnosti Kristova vzkříšení. Používá argument Boží stvořitelské moci a všemohoucnosti. Dostatečným důkazem je pro něj i fakt, že se evangelium rozšířilo prostřednictvím několika prostých rybářů.

Ačkoli je Kristovo zmrtvýchvstání pro Augustina stěžejním tématem a bezpochyby na něm stojí celá jeho víra, zdá se mi jeho nauka o něm poměrně málo rozpracovaná v porovnání s detailně promyšleným eschatologickým vzkříšením.

Jako hnací síla k důkladnému rozvinutí a systematizování nauky o finálním vzkříšení všech mrtvých posloužily Augustinovi především námitky odpůrců tělesného vzkříšení. Díky nim se tomuto dogmatu věnoval v nemalém počtu svých děl, od dopisů přes kázání až po traktáty vztahující se primárně k jinému tématu, vždy veden snahou co nejpřesvědčivěji obhájit článek víry, se kterým si po své konverzi pravděpodobně sám příliš nevěděl rady, ale který záhy objevil jako naprosto zásadní. K vyvracení námitek využívá filosofii, dění v přírodě i současnou lidskou zkušenost, ale argumenty největší váhy hledá a nachází v knihách Písma. Takové důkazy mohly být přesvědčivé pro křesťany, kteří se v otázce tělesného vzkříšení neubránili pochybnostem, ale také pro heretiky, kteří si z bohatství křesťanské nauky vybrali jiné poklady než naději na eschatologické vzkříšení těla.

Předními protivníky v polemice o tělesném vzkříšení jsou pro Augustina novoplatonici a manichejci. Právě spor s manicheismem je pro jeho nauku o vzkříšení klíčový. Vede ho totiž k důkladnému studiu pavlovské teologie vzkříšení, zvláště patnácté kapitoly prvního listu Korint'ánům.

V rámci své polemiky s manicheismem začne razantně trvat na totožnosti těla vzkříšeného s tělem pozemským. Totožnost chápe ve smyslu materiální kontinuity částíček pozemského těla. Po vzoru Kristově se bude vzkříšené tělo skládat ze své

původní hmoty a ze všech dřívějších orgánů, které ovšem budou proměněny k naprosté dokonalosti. Celé tělo projde ve vzkříšení transformací, která ho obdaří neporušitelností a učiní z něj tělo duchovní.

V polemice s novoplatonismem Augustin vysvětluje, že člověk nepotřebuje osvobodit od těla, ale od smrtelnosti a od všech následků zla. Právě této svobody dosáhne při eschatologickém vzkříšení proměnou těla v *corpus spirituale*. Duchovní tělo bude tělesné a plně v harmonii s lidským duchem. Bude dokonale sjednocené s „oživujícím duchem“ – Kristem a osvobozené od schopnosti hřešit.

I když Augustin vyznává, že je nemožné popsat vzhled vzkříšených těl, přesto se o to do určité míry pokouší. Prototypem mu je Kristovo vzkříšené tělo. Očekává tedy, že stáří vzkříšených těl bude odpovídat věku Krista. Budou moci jíst, tak jako Zmrtvýchvstalý, ale nebudou to potřebovat. Vzkříšená těla spasených budou nepomíjivá, obdařená mocí a slávou podle svých zásluh, zářivá, dokonale krásná a proporční, zbavená všech nedostatků. Vzkříšení lidé budou nazí, aniž by se styděli, a jejich krása bude oslavou Boha, který je stvořil a obnovil.

U vzkříšených těl zavržených Augustin zcela neobjasňuje, v jakém stavu budou vzkříšena a jak budou vypadat. S jistotou ale trvá na tom, že vzkříšení se týká naprosto všech zesnulých. Pesimisticky předpokládá, že valná většina zemřelých bude vzkříšena k odsouzení.

Vzkříšení spravedliví budou navěky a beze změny žít v proměněném světě, uzpůsobeném kvalitám jejich duchovních těl. Budou tvořit jedno společenství a sdílet plnost štěstí. Jejich život Augustin popisuje jako věčnou a jásavě radostnou liturgii: jedinou činností vzkříšených bude nazírání a chvála Trojice.

Augustinově teologii vzkříšení nelze upřít precizní propracovanost a důslednou zakotvenost v Písmu a tradici. I když eschatologické vzkříšení vykládal v mezích myšlení vzdáleného tomu současnému nemálo set let, přesto může být jeho nauka v mnohém aktuální také dnes. Především jeho zápal, se kterým obhájuje důležitost tělesného vzkříšení a klíčové postavení tohoto článku víry, je inspirací neodsouvat eschatologické vzkříšení mezi okrajová témata křesťanské víry, ale stále hlouběji ho promýšlet ve světle Kristova velikonočního tajemství.

Seznam použitých zkratk

CCSL Corpus Christianorum Series Latina

CSEL Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum

PL Patrologia Latina

Zkratky biblických knih jsou použity dle Českého liturgického překladu.

Seznam literatury

Prameny

- AUGUSTIN. *Agon.* = *De agone christiano*. ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 41. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1900, s. 99–138.
- AUGUSTIN. *C. Faust.* = *Contra Faustum*. ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 25/1. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1891, s. 251–797
- AUGUSTIN. *C. Iul. imp.* = *Opus imperfectum contra Iulianum*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 45. Paris, 1863, sl. 1049–1608.
- AUGUSTIN. *Cat. rud.* = *De catechizandis rudibus*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 40. Paris, 1863, sl. 309–348.
- AUGUSTIN. *Civ.* = *De civitate Dei*. In *o Boží obci: knih 22*. Praha: Vyšehrad, 1950.
- AUGUSTIN. *Conf.* = *Confessiones*. In: SVATÝ AUGUSTIN. *Vyznání*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015.
- AUGUSTIN. *Cons. ev.* = *De consensu evangelistarum*. WEIHRICH, Franciscus (ed.). CSEL 43. Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1904.
- AUGUSTIN. *Div. qu.* = *De diversis quaestionibus LXXXIII*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 40. Paris, 1863, sl. 11–100.
- AUGUSTIN. *En. Ps.* = *Enarrationes in Psalmos*. CCSL 38–40. Turnholti: Brepols pontificius, 1956.
- AUGUSTIN. *Ench.* = *Enchiridion ad Laurentium de fide et spe et caritate*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 40. Paris, 1863, sl. 231–290.
- AUGUSTIN. *Ep.* = *Epistulae*. GOLDBACHER, Alois (ed.). CSEL 34. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1895–1898.
- AUGUSTIN. *F. et symb.* = *De fide et symbolo*. ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 41. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1900, s. 1–32.
- AUGUSTIN. *Gn. c. man.* = *De Genesi contra manichaeos*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 34. Paris, 1863, sl. 173–220.
- AUGUSTIN. *Gn. litt.* = *De Genesi ad litteram*. ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 28/1. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1894, s. 3–435.
- AUGUSTIN. *Gr. et pecc. or.* = *De gratia Christi et de peccato originali*. VRBA, Carolus F. – ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 42. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1902, s. 123–206.

- AUGUSTIN. *Io. ep. tr.* = *Tractatus in Iohannis epistolam ad Parthos*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 35. Paris, 1841, sl. 1977–2062.
- AUGUSTIN. *Io. ev. tr.* = *Tractatus in evangelium Iohannis*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 35. Paris, 1841, sl. 1379–1976.
- AUGUSTIN. *Nat. et or. an* = *De natura et origine animae*. VRBA, Carolus F. – ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 60. Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1913, s. 301–419.
- AUGUSTIN. *Nupt. et conc.* = *De nuptiis et concupiscentia*. VRBA, Carolus F. – ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 42. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1902, s. 207–319.
- AUGUSTIN. *Pecc. mer.* = *De Peccatorum Meritis et Remissione et de Baptismo Parvulorum*. VRBA, Carolus F. – ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 60. Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1913, s. 1–151.
- AUGUSTIN. *Qu. hept.* = *Quaestiones in heptateuchum*. ZYCHA, Ioseph (ed.). CSEL 28/2. Praga – Vindobona – Lipsia: F. Tempsky – G. Freytag, 1895, s. 36–506.
- AUGUSTIN. *Quant. an.* = *De quantitate animae*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 32. Paris, 1841, sl. 1035–1080.
- AUGUSTIN. *Retr.* = *Retractationes*. MUTZENBECHER, Almut (ed.). CCSL 57. Turnholti: Brepols, 1984.
- AUGUSTIN. *Sermones*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 38. Paris, 1863.
- AUGUSTIN. *Trin.* = *De Trinitate*. MIGNE, Jacques Paul (ed.). PL 42. Paris, 1865, sl. 819–1098.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 2017.
- Jeruzalémská bible. Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. Přel. František X. a Dagmar Halasovi. Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.

Sekundární literatura

- ALFECHE, Mamerto. Augustine's Discussions with Philosophers on the Resurrection of the Body. *Augustiniana*. 1995, 45(1/2), s. 95–140.
- ALFECHE, Mamerto. The Basis of Hope in the Resurrection of the Body According to Augustine. *Augustiniana*. 1986, 36(3/4), s. 240–296.

- ALFECHE, Mamerto. The Coming of the New Cosmos. *Augustiniana*. 1996, 46(1/2), s. 5–44.
- ALFECHE, Mamerto. The Rising of the Dead in the Works of Augustine (1 Cor. 15,35–57). *Augustiniana*. 1989, 39(1/2), s. 54–98.
- ALFECHE, Mamerto. The Transformation from "Corpus Animale" to "Corpus Spirituale" According to Augustine. *Augustiniana*. 1992, 42(3/4), s. 239–310.
- ALFECHE, Mamerto. The use of some verses in 1 Cor. 15 in Augustine's Theology of Resurrection. *Augustiniana*. 1987, 37(1/2), s. 122–186.
- BOCHET, Isabelle. Resurrectio. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 2018, 4.7/8, sl. 1163–76.
- BYNUM, Caroline Walker. *The Resurrection of the body in Western Christianity, 200–1336*. New York: Columbia University Press, 1995.
- BRACHTENDORF, Johannes. Mens. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 2004–10, 3, sl. 1270–80.
- BROŽ, Jaroslav. „Vzkříšení těla a život věčný“ z biblického hlediska. In *Věřím ve vzkříšení těla a život věčný: VI. celostátní kongres katechetů, 25.–27. října 2007, Kroměříž*. Praha: Tomáš Halama, 2007, s. 45–68.
- BRYAN, Christopher. *The Resurrection of the Messiah*. New York: Oxford University Press, 2011.
- CLARKE, Thomas E. St. Augustine and Cosmic Redemption. *Theological Studies*. 1958, 19(2), s. 133–164.
- DALEY, Brian E. Resurrection. In *Augustine through the Ages: an encyclopedia*, ed. Allan Fitzgerald. Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans, 1999, s. 722–23.
- DALEY, Brian E. *The hope of the early church: a handbook of patristic eschatology*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2003.
- DELARIARTE, Jose Rene C. The “Resurrection of the Flesh” according to Saint Augustine. *Recoletos Multidisciplinary Research Journal*. 2016, 4(1), s. 127–143.
- GRESHAKE, Gisbert – KREMER, Jacob. *Resurrectio mortuorum: zum theologischen Verständnis der leiblichen Auferstehung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1986.
- HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Sermons III/10*. New York: New City Press, 1995.
- HILL, Edmund – ROTELLE, John (ed.). *The works of Saint Augustine: a translation for the 21st century: Letters II/1*. New York: New City Press, 2001.

- KÁBRT, Jan – KUCHARSKÝ, Pavel – SCHAMS, Rudolf – VRÁNEK, Čestmír – WITTICHOVÁ, Drahomíra – ZELINKA, Vojtěch. *Latinsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.
- KARFÍKOVÁ, Lenka. *Duše, prozřetelnost a svoboda podle Origena*. Praha: Vyšehrad, 2018.
- KITZLER, Petr. *Duše a tělo u Tertulliana: dvě studie k Tertullianově antropologii*. Praha: Oikoymenh, 2018.
- KLÖCKENER, Martin. Alleluia. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 239–242.
- KLÖCKENER, Martin. Conversi ad Dominum. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 1280–1281.
- KOBLÍŽEK, Jan. *Obec a náboženství: Analýza Augustinova díla o Boží obci a kritické zhodnocení disertační práce Hannah Arendtové Koncept lásky u Augustina*. Praha: KTF UK, 2010.
- KREMER, Jacob. „Auferstanden von den Toten“: *Die Aussagen der Bibel*. Freiburg im Breisgau: Informationszentrum Berufe der Kirche, 1980.
- KREMER, Jacob. *Budoucnost zemřelých*. Praha: Vyšehrad, 1995.
- LEHTIPUU, Outi. *Debates Over the Resurrection of the Dead: Constructing Early Christian Identity*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- LÉON-DUFOUR, Xavier [et alii]. *Slovník biblické teologie*. Praha: Academia, 2003.
- LÍČKA, Lukáš. Pohled šlehající z očí: františkáni 13. století a Augustinova autorita v otázce extramisní teorie vidění. In HLAVÁČEK, Petr et al. *Proměny františkánské tradice: Od teologie a filosofie ke kultuře a umění*. Praha: Filosofía & FF UK, 2019. Europeana Pragensia, s. 68–92.
- LÖNING, Karl. Vzkříšení a biblická apokalyptika: reinkarnace nebo vzkříšení? *Teologický sborník*. 1996, 4, s. 13–18.
- MAREČEK, Petr. Vzkříšení těla v Ježíšově zvěstování podle synoptických evangelií. *Mezinárodní katolická revue Communio*. 2002, 6(1), s. 34–41.
- MARROU, Henri Irénée. *The Resurrection and Saint Augustine's Theology of Human Values*. Villanova, Pennsylvania: Villanova University, 1966.
- MAYER, Cornelius. Caro – spiritus. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 744–759.
- MILES, Margaret Ruth. *Augustine on the body*. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2009.

- MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 542.
- NOVÁK, Josef. *Druhá patristická čítanka*. Praha: Česká katolická charita, 1985.
- NOVÁK, Josef. *Třetí patristická čítanka*. Praha: Česká katolická charita, 1985.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2. vydání. Praha: Kalich, 1956.
- NOVOTNÝ, Vojtěch. *Úvod k eschatologii*. Praha: KTF UK, 2011.
- O'COLLINS, Gerald. *Saint Augustine on the Resurrection of Christ: Teaching, Rhetoric, and Reception*. New York: Oxford University Press, 2017.
- RATZINGER, Joseph. *Eschatologie: Smrt a věčný život*. Brno: Barrister & Principal, 2004.
- REBIĆ, Adalbert. Víra ve vzkříšení ve Starém zákoně. *Mezinárodní katolická revue Communio*. 2002, 6(1), s. 25–33.
- RECINOVÁ, Monika. Athénagorova recepcí xenofanovské filosofické theologie. In ATHÉNAGORAS. *Přímluva za křesťany: řecko-české vydání*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2019, s. 9–82.
- RECINOVÁ, Monika. *Melitón ze Sard: Peri Pascha (O Pasše). Úvodní studie, překlad a komentář*. Brno: FF MU, 2011.
- SCHÖNBORN, Christoph. „Vzkříšení těla“ ve víře církve. *Mezinárodní katolická revue Communio*. 2002, 6(1), s. 9–24.
- SMISEK, Brian. *Resurrection of the Flesh or Resurrection from the Dead: Implications for Theology*. Collegeville: Liturgical Press, 2013.
- SUŠIL, František. *Spisy Apoštolských otců*. Praha: Kněhtiskárna Cyrillo-Methodějská, 1874.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Eucharistie: Lék nesmrtelnosti*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2022.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Věřím v život věčný: eschatologie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007.
- TICHÝ, Ladislav. Slovník novozákonní řečtiny. In NESTLÉ, D. Eberhard – ALAND, Kurt: *Řecko-český Nový zákon*. 27. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2011.
- TOOM, Tarmo. Totus homo: Augustine on Resurrection. In DYER, Keith D. – NEVILLE, David J. – LORENZEN, Thorwald (ed.). *Resurrection and responsibility: essays on theology, scripture, and ethics in honor of Thorwald Lorenzen*. Eugene, Or.: Pickwick Publications, 2009, s. 59–75.

- TRESMONTANT, Claude. *Otázky naší doby: filozoficko-teologický slovník*. Brno: Barrister & Principal, 2004.
- VOPŘADA, David. Augustinovi katechumeni v církvi hříšníků. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život*. 2019, 29(4), s. 23–35.
- VOPŘADA, David. *Svatý Ambrož a tajemství Krista*. Praha: Krystal OP, 2015.
- VOPŘADA, David. *Svatý Augustin: Promluvy o modlitbě Páně*. Praha: Krystal OP, 2019.
- ZAHN, Theodor. Regula fidei. In JACKSON, Samuel – GILMORE, George (ed.). *New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*. Michigan: Baker Book House, 1953, 9, s. 445–446.
- ZUMKELLER, Adolar. Cibus – potus. In *Augustinus-Lexikon*. Basel: Schwabe Verlag, 1986–1988, 1, sl. 908–913.